

821(477)'06

T-35

ANT

МИКОЛА ТЕРЕЩЕНКО

**ТВОРИ
В ДВОХ ТОМАХ**

МИКОЛА ТЕРЕЩЕНКО

ТОМ ДРУГИЙ

ПЕРЕКЛАДИ

Видавництво художньої літератури «ДНІПРО»

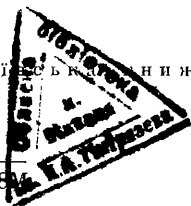
У2
Т35

672311 100

Кни́жная́ кни́жкова́ друка́рня № 5

7-4-2

36-БЗ-1-68

Олександр Радіщев

ВОЛЬНІСТЬ

Ода

I

О дар небес благословенний
І джерело великих дій,
О вольність, вольність, дар священний,
Шле раб хвалу красі твоїй.
Ти щире серце сповни жаром,
Перетвори могутнім чаром
Тьму рабства в сяєво зорі,
Хай Брут і Телль ще раз проснуться,
І можновладні хай здригнуться
Від голосу твого царі.

2

Прийшов я в світ, і ти зі мною;
Нема на м'язах кайданів,
Я можу вільною рукою
Прийняти хліб серед трудів.
Іду я там, де люблю, мило,
Вчуваю те, що зрозуміло,
Віщаю те, що мислю я,
Люблю й любимим можу стати,
Творю добро, щоб шану мати;
Закон мій — воля єсть моя.

3

Та вадить що моїй свободі?
 Я бачу скрізь межу бажань.
 Постала спільна власть в народі,
 Одна для всіх владарювань.
 Слухняна всюди їй громада
 Коритись одностайно рада;
 Нема для спілки перепон.
 У владі всіх свою зрю долю,
 Свою і всіх творю я волю;
 В громаді народивсь закон.

4

Серед зеленої долини,
 Серед густих родючих нив,
 Де ніжні процвітають криши,
 Між мирних тінявих олив
 Стоїть від мрамору біліший,
 Від світла дешного ясніший,
 Прозорий, променистий храм,
 Там жертва не курить нечиста,
 І сяє напис там огнисто:
 «Кінець гірким для бідних дням».

5

Увінчане олив гілками,
 На камені твердім сидить
 Велике божество над нами.
 Спокійно судить і рядить,
 В ясній хламиді сніжно-білій,
 В своїй могутності всесилій;

Меч, терези й зеркало з ним.
Тут Істина стоїть праворуч,
І Правосуддя тут ліворуч,—
Се храм Закону, ясно зрим.

6

Підводить він зіниці строгі,
Ллє трепет, радощі песе,
Без вболівання, без тривоги,
Без гніву дивиться на все.
Не зна він лестощів, догоди,
Багатства, знатності, породи,
Жертовної не терпить тлі;
Рідні і приязні не знає,
І нагороджує, й карає;
Він — образ божий на землі.

7

І ось чудовисько жахливе,
Мов гідра, стоголовий змій,
Слізьми вмиваючись брехливо
В отруйній лютості своїй,
Земні звичаї зневажає,
Главою неба досягає.
Його вітчизна там — гласить;
Усюди тьму, примари сіє,
Дурити й лестити уміє
І сліпо вірить нам велить.

8

Заславши розум темнотою
І скрізь розливши яд гидкий,

Потрійною обніс стіною
Він почуття в душі людській,
В ярмо гнобительське загнавши,
В броню оманливу узявши,
Боятись істини велів.
«Закон це божий»,— цар віщає;
«Обман святий,— мудрець гукає,—
Щоб краще ти народ душив!»

9

Було це, єсть і буде вічно
Страшного рабства джерело;
Лиш смерть врятує блискавична
Від пут життя, де всюди зло.
Всесильний боже, благ податель,
Природних благ ти зачинатель,
Закон свій в серці ти поклав.
Чи може бути, щоб ти змінився,
Щоб катом ти, бог сил, зробився,
Щоб голосом чужим віщав?

10

Погляньмо ми в краї незмірні,
Де рабства звівся трон вгорі.
Міські там власті, всюди мирні,
Вбачають божество в царі.
Там віру власть оберігає,
Власть царську віра утврждає,
Громаду вдвох вони гнітять.
Одне хотіло б ум скувати,
А друге прагне волю стягти.
«На спільну користь»,— гомонять,

Під тінню рабського покою
 Плоди злотисті там ростуть.
 Де розум тиснеться п'ятою,
 Великим діям там не быть.
 Там пиви запустіють хлібні,
 Коса і серп там непотрібні,
 Біля сохи там віл засне,
 Померкне слави меч безсилий,
 Мінервин храм там запустілий,
 Там царство підступу жахне.

Чоло зневажливо підвівши,
 Важкий прийнявши скіпетр, цар,
 На грізнім троні владно сівши,
 Народ вважає лиш за твар.
 Життя і смерть в руці тримає.
 «Щаджу я,— каже,— і караю,
 Дарую владу я за мить.
 Де я сміюсь, там все сміється,
 Нахмурюсь грізно — все жахнеться;
 Живеш, коли велю я жить».

І слухаємо ми байдужно,
 Як ненажерний, лютий гад
 Нас зневажає осоружно,
 В веселі дні несе нам ад.
 Навкруг пихатого престола
 Усі свої схиляють чола.

Та месник, пам'ятай, гряде!
Він нашу вольність прорікає,
І ось від краю і до краю
Про волю відголос піде.

14

Усюди рать безмежна встане,
Озброїть всіх надія вмиць;
В крові мучителя-тирана
Омить себе народ спішить.
Я бачу: гострий меч палає,
Усюди смерть страшна літає
Над головою владаря.
Радійте, сковані народи!
Се право мстивої природи
На плаху повело царя.

15

І от, роздерши темінь лживу,
Що нависала мов туман,
Скувавши силу злу, примхливу,
Поправши влади істукан,—
Вже право тягне без упину
Його, немов громадянина,
До трону, де народ сидить.
«Ти діяв владою моєю!
Віщай, увінчаний пігмею,
Як смів, злочиннику, гнобить?»

16

Одяг тебе я у порфіру —
В громаді рівність захищать,

Вдовиці помагати щиро,
Від бід невинність рятувать,
Їй батьком быть чадолюбивим
І месником быть незрадливим
Брехні, пороку, клеветі,
Заслуги честю вшанувати,
Порядком злу запобігати,
Тримати звичай в чистоті.

17

Укрив я море кораблями,
Поставив пристань на річках,
Щоб торговельними шляхами
Текли достатки у містах,
Щоб пива золота безслізна
Була для ратая корисна,
Щоб за сохою він прорік:
«Не наймит я на ниві власній,
Не бранець лук своїх нещасний,
Я благоденствую повік».

18

З своїх дітей я без пощади
Створив непереможну рать.
Я мідні вирізьбив громади —
Злочинців зовнішніх карать.
Звелів я, щоб тобі скорялись,
До слави разом поривались.
Я можу все на користь всіх;
Земні я надра розтинаю,
Метал блискучий я збираю
Для дорогих прикрас твоїх.

Та клятву ти забув велику,
 Забув, що тільки власть моя
 Вінець дала тобі довіку,
 Гадав, що ти господь, не я.
 Мечем мої розтяв устами,
 Моє зробив безгласним право,
 Стидатись істини велів,
 Брехні розчистив ти дорогу,
 Став кликати не мене, а бога,
 А мною пехтувать схотів.

Я діставав кривавим потом
 Все, що для їжі насадив,
 Діливсь з тобою кожним плодом,
 Своєї сили не щадив.
 Але скарбів тобі ще мало!
 На що, скажи, ще їх не стало,
 Що з мене руб'я ти зірвав?
 Улесливця обдарувати,
 Безчесну жінку ними вбрати!
 Чи злото богом ти признав?

Нахабникам ти дарувати
 Свої відзнаки захотів,
 Мій меч, на злодія піднятий,
 Ти на невинність опустив.
 Чи ти ведеш, володар трону,
 Свої полки на оборону,

За глум над людством покарати?
В кривавих борешся долинах,
Аби, упившись, в Афінах
«Герой!» — могли тобі сказати.

22

Між лиходіїв найлютіший,
У злі ти потопив главу,
Серед злочинців найстрашніший,
З'явись, — на суд тебе зову!
Ти злочини з'єднав до купи.
Страшної треба кари-згуби
Для тебе, клятий супостат.
На мене гостриш люте жало?
За те одної смерті мало.
Сконай! Сконай же ти стократ!

23

Великий муж, украї лукавий,
Улесливець і святотать,
За те одне ти гідний слави,
Що приклад міг великий дати.
В тобі, Кромвель, я бачу ката,
Який, зумівши владу взяти,
Твердиню волі зруйнував.
Та научив ти в дні негоди,
Як можуть відомстити народи:
Ти Карла на суді скарав.

24

Примарну млу в страшну годину
Світильник істини прогнав,

Розсудок з пагуби личину,
Що звать священною, зірвав.
Вже бога не зустрить в зневазі,
Вже він не мстить своїй образі,
А в дії він розкривсь своїй.
Одвічному людей отцеві,
Що помагає бідареві,
Ми спів песем побідний свій.

25

Враз буйні вихри зашуміли,
Збудили спокій тихих вод,
Слова свободи заgrimіли,
На віче йде увесь народ;
Престол чавунний він хитас,
Немов Самсон, він потрясає
Лукавства сповнений чертог,
Законом ставить твердь природи.
Великий ти, о дух свободи,
Творець сси, немов сам бог!

26

Зламавши враз духовне царство,
Яке створив був лиходій,
Роздер на частки він владарство,
Народжене в брехні святій.
Вінець тризубий геть закривши
І жезл священства преломивши,
Він блискавки проклять згасив.
Зневаживши брехню неситу,
Звів Лютер смолоскип освіти,
З землею небо помири́в.

Як сущий всюди споконвіку
 Свою могутню міць явив,
 Створити з миром чоловіка,
 Собі подібного, рішив.
 Простори стис пустель суворих,
 І тіл твердих, і тіл прозорих
 Він сім'я первісне розкрив.
 Він хаос древній заспокоїв,
 Стихіями він все освоїв
 І сонцю дати життя велів.

І дав високе поривання
 Уму, що скнів серед брехні.
 І враз могутнє коливання
 Вже чуть на поверхні земній.
 В незнані дальнії країни
 Колумб відважно морем лине,
 І чудо Галілей створив —
 Здіймаючись над пустотою,
 Своєю творчою рукою
 Світило денне утвердив.

Так дух свободи геть змітає
 Неволі гніт в краях земних,
 В містах і селах пролітає,
 До величі він кличе всіх,
 І творить він, і оживляє,
 І перепон в путі не знає,

Бо мужність водить по стежках.
Безстрашно вільний ум ширяє
І слово вільним уважас,
Що нецтва розвіє прах.

30

У спеку раз під деревами
Пастух хазяйське стадо пас.
Аж ось у світлу мить з нестями
Його збудив свободи глас.
На стадо, бачить, звір чигає,
У бій він миттю поспішає:
Господар береже своє.
Про стадо серце не боліло,
Його раніше не жаліло,—
Та пині, нині ти моє.

31

Сивняючи хазяйську волю,
До сходу сонця й цілі дні
Блукаючи в скупому полі,
Воли томилась в борозні.
Як пасерба нерідна мати
З злобою в серці йде стрічати,
Так нива плід дає рабам.
Та дух свободи ниву гріє,
Безслізне поле вмить хмурніє
І кожен жне і сіє сам.

32

Після трудів, після роботи
Додому вільний муж спішить.

Невинне серце, без турботи,
З дружиною в обіймах спить,—
Не панські нечестиві руки
Йому дали її на муки,
Щоб бідні жертви умножав,—
Він у любові ніжно-мрійній
Узяв із нею шлюб надійний,
Собі порадницю обрав.

33

Він любить і любиймий нею.
Труди — утіха, піт — роса,
Що життєдайністю своєю
Живить ліс, поле, небеса.
Вони блаженства досягають,
Плодом всецедрим завершають
Свій труд гарячий в простоті.
До смертної дійдуть години,
Не знавши злої десятини,
Що люд годує в наготі.

34

Поглянь ти на безмежне поле,
Де волелюбна рать встає.
Тут не худоба у неволі,
Не жереб мужність тут дає,
Не лава, що вперед простує,—
Себе вождем тут кожен чує,
Смерть славна — тут усім закон,
Тут нездоланий воїн кожний!
Ти єсть і був непереможний,
Твій вождь — свобода, Вашингтон!

Храм бога Януса закрився,
 І всяк у себе лють спинив,—
 Се бог торжеств між нас явився
 І в рік веселий засурмив.
 Тут сходяться під буйні крики,
 Не бачать грізного владика,
 Який спиняє радість пам,
 Свободи встала тут держава,
 Тут нагорода — тільки слава,
 Що поведе в безсмертя храм.

Веселим сплівшись хороводом,
 Погорду змівши владарів,
 Се під блакитним небозводом
 Природний звичай заяснів.
 Навік підлота владна гине,
 Лиш особиста честь єдина
 Вінець свій зможе заслужить,
 Але не лживості державній —
 Досвідченості старця славній
 Годиться лиш його вручить.

Вінець, Піндару щиро даний,
 Рукою зроблений митця.
 Вінець, ясній науці знаний,—
 Лише Невтону до лица.
 Витаючи у мріях чистих
 На крилах розуму огнистих,

Все може дух твердий буття
(По всьому всесвіту він лине,
Аж до найдальшої країни),
Предмет його — це ми, не я.

38

Та пристрасті, здійнявши злобу,
Вороже полум'я несуть,
Ќинджал ввігнать в свою утробу
Народи пагубно зовуть,
На сина батька підіймають.
Союзи шлюбні розривають,
У серце громадян ллють страх,
Встає алчба несамовита,
Що гибелі бажає світу,
Несе громаді смерті жах.

39

В страшному вирі громоноснім,
Обвившись маревом густим,
Жага під променем злоносним
Яд криє сяєвом святим.
Зове, погрожує, звабляє,
То нагородить, то скарає —
Се меч, се золото. Обирай!
На камінь сівши злосхидний,
Підводить погляд лестовидний,
Шле блискавицю з краю в край.

40

Так Сулла й Марій зупинили
Життя спокійне у римлян,

В серцях пороки відродили,
Взяли в кормигу громадян,
У наймані забравши раті,
І всі права, ще не одняті,
У люду відкупить змогли.
Все важилось там терезами,
Убивством, грішми, хабарами
Чертоги зганьблені були.

41

Війну громадську закінчивши
І снокусивши лжею світ,
У небеса долоні звівши,
Спинивши вольності прихід,
Чавунний скіпетр лад віпчає.
Народ гадав, що сам владас,
Та Август карк його душив.
Прикрив він звірство добротою,
Хвалився серця простотою,
Та цар коли безстрашний жив!

42

Такий одвік закон природи,
Незмінний в світі повсякчас,—
Йому підвладні всі народи,
Незримо править він у нас.
Не знаючи своєї сили,
Гнобительства отруйні стріли
У себе пустить в слухну мить,
А рівність стратами направить,
Єдину владсть мерщій розчавить,
Щоб гнівно право поновить.

Пройшовши по пляхах завади,
 Дійдеш до вищої мети,
 Блаженство знайдеш у громаді,
 Нещасних долю скрасиш ти,
 Ясніш за сонце ти засяєш.
 О вольність, вольність, ти сплітаєш
 Із вічністю свій гордий літ!
 Та корінь благ лише зав'яне,
 Зухвалістю свобода стане,
 В ярмі стогнатиме весь світ.

Та не дивуймось обертанню,
 Що ладом править світовим,
 Вслід світовому пориванню
 Постійно стрімголов біжим.
 Огонь змагається з водою,
 Стихії борються з собою,
 Щоб тлінням вік свій починать.
 Найкращеє створіння в світі
 Веселим починає жити,
 Щоб тільки в смутку помирать.

О ви, щасливі народи,
 Де вольність випадок вам дав!
 Пильнуйте дар благий природи,
 Що вічний в серці начертав.
 Безодня, всипана квітками,
 Розкрилась раптом під ногами,

Готова вас мерщій схопить.
Не забувай ні на хвилину,
Що можна міць у неміч тлінну
Чи світ у тьму перетворить.

46

Душа моя до тебе лише,
До тебе, о славетний край,
Де вольність ще була донині
Придушена катами вкрай!
Радіш ти! А ми тут чахнем...
Того ж, того ж і ми всі прагнем,—
Мету осяяв приклад твій.
Твій я непричетний славі —
Дозволь, як жить я там не вправі,
Щоб ти сховав хоч попіл мій.

47

Та ні! Де довелось родитись,
Хай там я закінчу й життя.
Хай прах мій зможе освітितись
Тим сяйвом, що підносив я,
Аби юнак, що має силу,
Прийшовши на мою могилу,
Із щирим почуттям сказав:
«Родивсь він у ярмі тирана,
Носив золочені кайдани,
Та вольність перший провіщав».

48

І буде він шляхами слави,
Пустивши слід свого керма,

Поширювать межу держави
На схід і захід. Та нема
Тобі межі ніде, ніколи,
В щасливій ти радієш долі,
Де тільки станеш, там твій трон.
О дорога моя вітчизно,
Ти в силі, у спокої, грізна,
Ти навкруги даєш закон!

49

Що далі осередок влади,
То слабший членів там союз,
Частини всі тоді в розладі,
Всяк чує тягарі від уз.
• Проміння лине від світила,
Йому властиві блиск і сила,
Та менша міць у далині.
Хоч джерело не погасає,
Та далі плин його стихає,
Ніч промені спиня ясні.

50

Коли в тобі союз порветься,
Міць влади скоро втратиш ти;
Коли закону твердь хитнеться,
Себе всяк буде берегти.
Тоді, роздерта на частини,
Слаба зсередини, країна
Безсило, зламана, впаде.
Та праху вихор не торкнеться,
Живуче сім'я знов проснеться,
Погасле сонце знов зійде.

Із надр великої руїни,
 Серед кривавих рік, в огні,
 У голоді, в алчбі звіриній,
 Що сіють владарі земні,
 Малі світила встануть дружні,
 Свої кормила непорушні
 Прикрасять дружества віпцем,
 На спільну користь човен рушать
 І вовка хижого задушать,
 Якого звав сліпець отцем.

Та не настала ще година,
 Ще не прийшла в своїй красі,
 Далека ще та ждана днина,
 Коли загинуть біди всі!
 Тріщатимуть пічні окови,
 Але небавом сили нові
 Збере в одчаї хижа власть,
 Що диким тиском все розчавить
 І варту до слівес приставить,—
 Хай прийде гірша ще напасть.

Важкі волочачи кайдани,
 В вертепі слізно зареве.
 Надійде скоро час жаданий,
 І смертність в небеса позве.
 І піде по стежках свободи,
 Натхненна силами природи,

Хитнеться враз — і стисне страх.
Тоді вся власть серед дороги
Впаде від лютої знемоги.
О день! Найкращий у віках!

54

Я чую дужий глас природи,
Глас божества, всевладний глас.
Трясуться темряви оплоти,
Народження нового час!
Се урочисто і повільно
Гряде творець сміливо, вільно,—
Пускає світло промінь свій,
І, скіпетр зганьблений поправши,
Пітьму похмуру розігнавши,
Родився день в красі новій.

Іван Крилов

ВОРОНА І ЛИСИЦЯ

Вже скільки раз казали миру,
Що влєсливість гідка, та мова марна ця:
Улєсливий завжди зворушує серця.

Якось Вороні бог послав був грудку сиру.
Ворона сіла на суку
Й хотіла вже було поснідать до смаку,
Але задумалась, а в роті сир тримала.
В цей час Лисиця тут близенько пробігала.
Враз сирний дух Лисицю зупинив.
Лисиця бачить сир,—Лисицю сир сп'янив.
Вона навщпинечках до дерева підходить,
Вертить хвостом, очей згори не зводить
І ніжно каже, влєслива така:
«Голубко, гарна ж ти яка!
Ну й шийка в тебе, а очиці!
Як розказать, так небилиці!
А пір'ячко яке! Який дзьобок!
І, мабуть, ангельський у тебе голосок!
Благаю, заспівай! А що, коли, сестрице,
При отакій красі, ти й в співі чарівниця?
Так ти б у нас була цар-птиця!»

Вороні з лестоців звихнулась голова,
Від радощів забилося їй дихання,
І на привітливі Лисиччині слова
Ворона каркнула щосили з здивування.
Сир випав — зникла з ним і пройда лісова.

ОРЕЛ І БДЖОЛА

Щасливий працівник на ниві знаменитій:
Йому і те вже сили надає,
Що свідком подвигів його весь світ стає.
Та гідний шани той, хто, славою не вкритий,
За спокій втрачений, за вміння трудове
Ні слави, ні пошани не бажає,
А думкою єдиною живе:
Що він на користь спільну дбає.

Орел уздрів Бджолу на квітці з висоти
І мовив так презирливо до неї:
«Яка-бо жалюгідна ти,
З твоїм умінням, з працею твоєю!
Вас тисячі все літо ліплять стільники,
Та трохи згодом хто ж таки
Помітить цю твою роботу?
Як зрозуміть твою охоту
Трудитись цілий вік, і все це задарма —
Незнаною померти разом з усіма!
Яка різниця-бо між нами!
Коли, здійнявшись гордовито над полями,
Ширяю я під небесами,
То всюди наганяю жах:
З землі не сміє жодна пташка підійнятись,

Не сміють пастухи дрімати при гуртах,
І сарни бистрі теж не сміють у степах,
 Побачивши мене, з'являться».
Бджола ж у відповідь: «І честь тобі, й хвала!
Хай шле тобі Зевес повік свої щедроти!
Та я для спільних справ весь вік свій прожила,
 І не хвалю своєї я роботи,
А тішусь тим, що недарма й мої турботи,
Що кранельку свою в стільник і я внесла».

СТАВОК І РІЧКА

«Чому це так? — Ставок до Річки гомопів. —
 Ти вічно котипи воду,
 Коли не глянь, між берегів!
Невже, сестрице, ти не стомлюєшся зроду?
 Та ще й несеш ти річищем прудким
 То судна з вантажем тяжким,
 А то з плотами десь у далеч ринеш.
Уже я й не кажу про човники й струги:
Без ліку їх! Коли таке життя ти кинеш?
 Давно б я висох від нудьги.
Моя приємніш доля, як зрівняй з твоєю!
 Не пишній я ріднею,
Я на папері не тягнуся по карті всій,
Не шле мені гусляр хвалу у пісні тій.
 Та це, їй-богу, все дурниці!
Зате я у грузьких і в тихих берегах,
 Мов пані та в пуховиках,
 Лежу у затишній водиці;
 Не те що кораблів,
 Але й плотів
Мені тут нічого лякатись;

Не знаю навіть я, який там поплавець,
Хіба лише десь може взятись
Листочок на воді ще на лихий кінець,
Коли його до мене кине вітерець.
Що може замінить життя це безтурботне?
Нехай десь там вітри грізні,
Дивлюсь нерушно я на суету скорботну
І філософствую у сні».
«Як філософствуєш, чи чув же ти в багні,—
На це тут Річка повідає,—
Що свіжість лиш вода у русі зберігає?
І якщо річкою такою стала я—
Тому що спокою не зна вода моя,
Тече все без угаву.
Зате, бач, кожен рік
Своєю глибиною мій потік
І користь всім дає, і має честь і славу.
І буду, може, я віками ще текти,
Коли уже тебе не буде і в помині
І в пам'яті навіки зникнеш ти».
Слова її збулись: вона тече і нині.
А бідний Став все глухнув без кінця.
Замулившись багнукою густою,
Заріс він осокою
І врешті висох до денця.

Отак талан без користі у світі в'яне.
Тож скоро хист мине,
Як лінуватись він почне
І дієвість своєю оживлювать не стане.

ВОВК І КІТ

Вовк з лісу якось у село забіг,
Не в гості,— скрута в небораки.
Бач, шкуру він свою беріг:
За ним мисливці гнались, і псарі, й собаки.
У перші-ліпші він ворота заверта.

Та вже зарані
Ворота замкнені остапні.
Враз бачить Вовк мій на паркані
Кота

І молить: «Васенько, скажи мені, мій друже,
Хто з мужиків тут добрий дуже,
Щоб приховать мене від лютих ворогів?
Чи чуєш ти собак і гук страшний рогів?
Це все за мною, бач!» — «Проси мерщій Степана,
Мужик предобрый він», — павчає Вовка Кіт.

«Та обідрав у нього якось я барана».

«То спробуй, може, у Дем'яна?»

«На мене злий уже він кілька літ:

У нього я украв козлятко».

«Біжи, он там живе Трохим».

«Що, до Трохима? Та боюсь я й стрітись з ним:

На мене він з весни сердитий за ягнятко!»

«Погано ж як! А то сховає, може, Клима?»

«Ох, Васю, та зарівав в нього я телятко!»

«Що ж, куме, на селі ти всім тут насолив,—

Промовив Кіт до Вовка,—

Якого ти рятунку тут собі хотів?

Недобра в мужиків про вас іде помовка,

Що на свою біду тебе спасли вони.

І правда, сам себе вини:

Що ти посіяв — те й пожни».

Іван Козлов

ВЕЧІРНІЙ ДЗВІН

Вечірній дзвін, вечірній дзвін!
Багато дум наводить він
Про юні дні в краю моїм,
Де я любив, де батьків дім,
Де чув я дзвін в останній раз,
Коли навіки він погас.

Уже не бачити мені
Весни моєї світлі дні!
І багатьох серед живих
Немає друзів молодих!
Вони заснули сном міцним,—
Вечірній дзвін не чутий їм!

Буть і мені в землі сирій!
В долині спів скорботний мій
Навік розвіє вітерець,
І пройде інший там співець,
І вже не я, а буде він
В журбі співать вечірній дзвін!

Кондратій Рилев

ПОСЛАНІЄ ДО О. О. БЕСТУЖЕВА

В душі брати з тобою ми,
Обидва вірим у відплату,
Плекаєм зненависть завзяту
До зла в країні, до тюрми.
Коли ж ударить грізний час
І встануть гноблені народи —
Священне воїнство свободи
В своїх рядах побачить нас.
Бо вірне істині святій
В тобі, я знаю, серце б'ється
І, певно, щиро відгукнеться
На непідкупний голос мій.

Олександр Пушкін

КАМІННИЙ ГІСТЬ

Le porcello: O statua gentilissima
Del gran' Commendatore!..
...Ah, Padrone!

Don Giovanni!

СЦЕНА І

Дон Гуан і Лепорелло

Дон Гуан

Чекаймо ночі тут. Ах, досягли
Нарешті ми до стін Мадріда! Скоро
Я полечу по вулицях знайомих,
Під бриль та плащ сховавши брови й вуса.
Ти як гадаєш? Не пізнає мене?

Лепорелло

Так! Дон Гуана важко упізнати!
Таких, як він, є безліч!

Дон Гуан

Ти жартуєш?
Та хто ж мене пізнає?

Лепорелло

Перший сторож,

¹ Лепорелло: О вельмишановна статує великого Командора!..
... Ай, пане!

Дон - Жуан (*итал.*)

Гітара, або п'яний музикант,
Чи свій же брат — нахабний кавалер
При шпазі під нахвою і в плащі.

Д о н Г у а н

Хоч і пізнають, що за лихо! Тільки б
Мені не стрівся сам король. А врешті,
Щікого я в Мадріді не боюсь.

Л е п о р е л л о

А завтра ж дійде вість до короля,
Що Дон Гуан з заслання самовільно
В Мадріді з'явився, — що тоді, мій пане,
Він з вами зробить?

Д о н Г у а н

Одішле назад.

Вже, певно, голови мені не зітнуть,
Таж не якийсь державний я злочинець.
Мене ж любивши, він мене заслав,
Аби дала мені парешті спокій
Родина вбитого...

Л е п о р е л л о

Отож-бо й є!

Сиділи б ви собі спокійно там.

Д о н Г у а н

О, дуже вдячний! Ледве-ледве я
З нудьги там не помер. І що за люди,
Що за земля! А небо?.. Справжній дим.
Або жінки? Та я не проміняю,
Останню в Андалузії селянку
На перших тамошніх красунь,— їй-богу.

Колись вони подобались мені
Очима синіми, та білизнною,
Та скромністю,— найбільше ж новизною;
Та, слава богу, скоро догадався.
Побачив я, що з ними гріх і знатись —
Життя нема в них, все ляльки із воску.
А наші!.. Та стривай-по, ця місцевість
Знайома нам. Чи ти пізнав її?

Л е п о р е л л о

Як не впізнати: Аптонів монастир
Упам'ятку. Ви їздили сюди,
А коней доглядав я в цім гайочку.
Признатись, клятий обов'язок! Ви
Присмішні тут час перебували,
Ніж я, повірте вже.

Д о н Г у а н

(задумливо)

Інеза, бідна!

Її нема! Як я кохав її!

Л е п о р е л л о

Інеза! Черноока... пам'ятаю,
Три місяці все залицялись ви
До неї, ледве допоміг лукавий.

Д о н Г у а н

Вночі... у липні. Дивну я приємність
Ловив тоді в її печальнім зорі,
В устах її змертвілих. Якось дивно.
А ти, здається, не вважав її
Красунею. І справді, мало в неї
Було правдивої краси. Окрім очей,

Самих очей. Та погляд... Я такого
Ніколи вже не зустрів. А голос
У неї тихий був — як у слабих.
А чоловік у неї був негідник,
Я пізно це прочув... Інеза, бідна!..

Л е п о р е л л о

Та що ж, наїпилися потім інші.

Д о н Г у а н

Правда.

Л е п о р е л л о

А житимем, то будуть інші знову.

Д о н Г у а н

А й так.

Л е п о р е л л о

Яку ми саме у Мадриді
Тепер шукати будем?

Д о н Г у а н

О, Лауру!

До неї просто я з'явлюсь.

Л е п о р е л л о

Чудово!

Д о н Г у а н

До неї в двері. А найду кого
У неї вже — геть у вікно його.

Л е п о р е л л о

Звичайно. Ну, розвеселились ми,
Недовго нас небіжчиці тривожать.
Хто йде до нас?

Входить ч е р н е ц ь.

Чернець

Сюди приїде зараз
Вона. Хто тут? Це люди донни Анни?

Лепорелло

Та ні, ми тут самі собі пани,
Ми тут гуляєм.

Дон Гуан

А кого ждете ви?

Чернець

Приїхать має зараз донна Анна
До гробу чоловіка.

Дон Гуан

Донна Анна

Де Сольва! Як! Дружина Командора,
Що вбитий... не згадаю ким?

Чернець

Розпутним,
Безсовісним, безбожним Дон Гуаном.

Лепорелло

Ого! Ось як! Чутки про Дон Гуана
І в мирний монастир проникли навіть,
Ченці йому виспівують хвалу.

Чернець

Він вам знайомий, може?

Лепорелло

Нам? Нітрохи.

А де тепер він?

Чернець

Тут його нема,
Він на засланні десь.

Лепорелло

І слава богу,
Що далі, то на краще. Всіх би їх,
Розпутників, в один мішок та в море.

Дон Гуан

Що ти верзеш?

Лепорелло

Мовчїть: це я навмисне.

Дон Гуан

Тут, кажеш, поховали Командора?

Чернець

Тут. Пам'ятник дружина спорудила
І приїздить тепер щодня сюди
За упокій душі його молитись
І плакати.

Дон Гуан

Що за чудна вдова!
І непогана?

Чернець

Хоч красу жіночу
Ченцям і не годиться вихваляти,
Та гріх брехать; угодник теж не міг би
Її красу чудесну не признати.

Д о н Г у а н

Небіжчик був ревнивий недарма.
Тримав він донну Анну під замком,
Ніхто із нас не бачив ще її.
Поговорить хотів би з нею я.

Ч е р н е ц ь

З мужчиною ніколи донна Анна
Не скаже слова.

Д о н Г у а н

З вами, отче, теж?

Ч е р н е ц ь

Зо мною інша справа: я монах.
Та ось вона.

Входить донна Анна.

Д о н н а А н н а

Мій отче, відчиняйте.

Ч е р н е ц ь

Іду, сеньйоро; я на вас чекав.

Донна Анна іде за ченцем.

Л е п о р е л л о

А що, яка?

Д о н Г у а н

Її не видно зовсім
Під удовиним чорним покривалом;
Лише вузьку п'ятку я помітив.

Л е п о р е л л о

І досить вам. Адже у вас уява
Все інше домалює за хвилину;
Вона меткіша, ніж малярський пензель.
Для вас байдуже, з чого починать:
Чи з брів, чи з ніг.

Д о н Г у а н

Послухай, Лепорелло,
Я з нею познайомлюсь.

Л е п о р е л л о

Отаке!

Докопче треба! Чоловіка вклав
І хоче глянуть на вдовиці сльози.
Безсовісний!

Д о н Г у а н

Однак, уже і смеркло.
Поки над нами місяць не зійшов
І тьми не обернув у світлий присмерк,
Ходімо у Мадрід.

(Виходить).

Л е п о р е л л о

Іспанський гранд,
Мов злодій, ночі жде й боїться світла.
Життя прокляте! Та чи довго маю
Я з ним морочитись? Вже сил нема!

С Ц Е Н А ІІ

Кімната. Вечеря у Лаури.

Пер ш и й г і с т ь

Клянусь, Лауро, ти ніколи ще
З такою досконалістю не грала.
Як вірно ти відчула роль свою!

Д р у г и й

Як ти розвинула її чудово!

Т р е т і й

З яким умінням!

Л а у р а

Так, мені вдавався
Сьогодні кожен рух і кожне слово.
Я вільно віддавалася натхненню.
Слова лились, немов вони родились
Не в рабській пам'яті, а в серці...

П е р ш и й

Правда.

Та очі ще й тепер твої блищать
І щоки паленіють, не спадає
Твій захват. Ти, Лауро, не давай
Йому простигнуть; заспівай, Лауро,
Що-небудь заспівай.

Л а у р а

Гітару дайте.

(Співає).

В с і

О brava! brava! Славно! знаменито!

П е р ш и й

Спасибі, чарівнице. Наше серце
Чаруєш ти. Із насолод життєвих
Лише кохання вище за музику;
Але й любов — мелодія... Поглянь:
Сам Карлос вражений, твій хмурий гість.

Д р у г и й

А що за звуки! Скільки в них душі!
Слова ж чії, Лауро?

Л а у р а

Дон Гуана.

Д о н К а р л о с

Що? Дон Гуан!

Л а у р а

Їх написав був якомсь
Мій вірний друг, коханець мій зрадливий.

Д о н К а р л о с

Твій Дон Гуан безбожник і мерзотник,
А ти — дурна!

Л а у р а

Чи збожеволів ти?

Та ж я велю тебе зарізати слугам,
Не гаючись, хоч ти й іспанський гранд.

¹ Браво! браво! (*Итал.*)

Д о н К а р л о с

(встає)

Поклич же їх.

П е р ш и й

Лауро, перестань;

Дон Карлос, не гнівись. Вона забула...

Л а у р а

Що? Що Гуан на побинку чесно
Насмілився його убити брата? Жаль,
Що не його.

Д о н К а р л о с

Дурний я, що розгнівавсь.

Л а у р а

Ага! Сам признаєшся, що дурний.
Ну що ж, помиримось.

Д о н К а р л о с

Пробач, Лауро,

Прости мене. Ти знаєш: чути я
Не можу імені цього байдуже...

Л а у р а

Але чи винна я, що кожду хвилю
На язиці ім'я його у мене?

Г і с т ь

На знак того, що ти вже не гнівишся,
Ще заспівай, Лауро.

Л а у р а

На прощання.

Пора, вже ніч. Та що ж вам заспівать?
А, слухайте.

(Співає).

В с і

Чудово, знаменито!

Л а у р а

Добраніч, панство.

Г о с т і

Прощавай, Лауро!

Виходять. Лаура зупиняє Дон Карлоса.

Л а у р а

Шалений! Ти у мене залишишь,
Сподобавсь ти мені; на Дон Гуана
Ти схожий був, як вилаяв мене
І зціпив зуби з скреготом.

Д о н К а р л о с

Щасливий!

Так ти його кохала?

Лаура робить знак ствердження.

Дуже?

Л а у р а

Дуже.

Д о н К а р л о с

І любиш і тепер?

Л а у р а

У цю хвилину?

Ні, не люблю. Не могу двох любити.
Тепер люблю тебе.

Д о н К а р л о с

А скільки років

Тобі, Лауро?

Л а у р а

Вісімнадцять літ.

Д о н К а р л о с

Ти молода... і будеш молода
Ще років п'ять чи шість. І ще вони
До тебе років шість лицятись будуть,
І пестити, і щедро надарять,
І серенадами нічними тішать,
За тебе один одного вночі
Вбивать на перехрестях. Та коли
Мине пора, і очі западуть,
І морщені повіки почорніють,
І сивина в твоїй косі блиснє,
І називатимуть тебе старою,
Тоді — що скажеш ти?

Л а у р а

Тоді? Нащо?

Про це гадати? Годі цих розмов!
Чи в тебе завсігди таке на думці?
Прийди — відкрий балкон. Як тихо в небі!
Повітря непорушне, ніч лимоном
І лавром пахне, місяць золотий
Блищить у синяві густій і темній,
І сторожі кричать протяжно: «Ясно!..»
На півночі ж, далеко — у Парижі, —

Можливо, небо хмарами покрите,
Холодний дощ іде і вітер віє,
А нам-то що до цього? Слухай, Карлос,
Велю тобі, щоб усміхнувся ти...
Отож-то!

Д о н К а р л о с
Любий демон!

Стукають.

Д о н Г у а н
Гей, Лаура!
Л а у р а

Хто там? І чий це голос?

Д о н Г у а н

Відчини...

Л а у р а

Невже... О боже!..

(Відмикає двері).

Входить Д о н Г у а н.

Д о н Г у а н

Здрастуй...

Л а у р а

Дон Гуан!

(Кидається йому на шию).

Д о н К а р л о с

Як! Дон Гуан!..

Д о н Г у а н

Лауро, друже мій!

(Цілує її).

Хто в тебе тут, моя Лауро?

Д о н К а р л о с

Я,

Дон Карлос.

Д о н Г у а н

От уже не сподівався!

Що ж, завтра до твоїх я послуг.

Д о н К а р л о с

Ні!

Тепер — цю ж мить.

Л а у р а

Дон Карлосе, облиште!

Ви не на вулиці — у мене ви,—

Прошу вас, вийдіть геть.

Д о н К а р л о с

(її не слухаючи)

Я жду. Ну що ж,

Таж ти при шпазі.

Д о н Г у а н

Ну, якщо тобі

Не терпиться,— будь ласка.

Б'ються.

Л а у р а

Ай! Гуан!..

(Кидається на постіль).

Дон Карлос падає.

Д о н Г у а н

Вставай, Лауро, скінчено.

Л а у р а

Що там?

Убив? Чудово! У моїм дому!

Ну, що тепер, дияволе, робити?

Куди я викину його?

Д о н Г у а н

Можливо,

Він ще живий.

Л а у р а

(оглядає тіло)

Живий! Дивись, проклятий,

Ти просто в серце ткнув, — адже ж не мимо,

І кров не йде з трикутної уразки,

А вже не дихає.

Д о н Г у а н

Ну, що ж робити?

Він сам того хотів.

Л а у р а

Ех, Дон Гуан,

Йй-богу, прикро. Пустощі без краю —

А все не винен... Звідки ти прибув?

Давно вже тут?

Д о н Г у а н

Я тільки що приїхав,

І потайки — бо не простили ще...

Лаура

І зараз же згадав свою Лауру?
Що хороше, то хороше. Та годі,
Не вірю. Йшов ти випадково мимо
І дім побачив.

Дон Гуан

Ні, моя Лауро.
Спитай у Лепорелло. Я стою
За містом, у проклятій венті. Я Лауру
В Мадрид прийшов шукати.

(Цілує її).

Лаура

Друже мій!..
Стривай!.. При мертвім!.. Що робити з ним?

Дон Гуан

Залиш його,— уранци, на світапку,
Я винесу його під опанчею
І покладу на перехресті.

Лаура

Тільки
Гляди, щоб не побачили тебе.
Як добре ти зробив, що на хвилину
Прийшов пізніш! У мене тут була
Вечеря з друзями твоїми. Щойно
Вони пішли. Коли б ти їх застав!

Дон Гуан

Лауро, і давно його ти любиш?

Лаура

Кого? Ти, певне, мариш.

Д о н Г у а н

А признайся;

А скільки раз ти зрадила мене
В моїй відсутності?

Л а у р а

А ти, гувльвісо?

Д о н Г у а н

Скажи... Ні, поговоримо пізніше!

С Ц Е Н А Ш

Пам'ятник Командора.

Д о н Г у а н

На краще все: негадаю я вбив
Дон Карлоса й відлюдником смиренным
Тут заховавсь — і бачу кожен день
Мою привабливу вдову, і нею,
Здається, вже помічений. Раніш
Розмов ми уникали; а сьогодні
До неї я заговорю; нора.
А як почать? «Насмілюсь...» або ні,
«Сеньйоро...» Ат! Що в голову спаде,
Те і скажу, без готувань усяких.
Імпровізатором пісень коханья...
Та час приїхать їй. Без неї тут —
Гадаю. я — нудьгує Командор.
Яким він велетнем тут виглядає!
Які рамена! Що за Геркулес!
А сам небіжчик був малий, тендітний,
Навшпиньки ставши тут, руки не міг би
Собі до носа навіть дотягти.

Коли за Ескур'ялом ми зійшлись,
Наткнувсь мені на шпагу і завмер він,
Немов на шпильці коник той. А був
Він сміливий, і дух він мав суворий...
А! Ось вона.

Входить донна Анна.

Донна Анна

Він знову тут. Мій отче,
Я вас од дум високих одірвала,—
Простіть.

Дон Гуан

Повинен я у вас, сеньйоро,
Просить вибачення. Я заважаю
Печалі вашій вільно виливатись.

Донна Анна

Ні, отче мій, печаль моя в мені.
При вас мої молитви в небо можуть
Здійматися смиренно — я прошу
І вас до них свій голос приєднать.

Дон Гуан

Мені молитесь з вами, донно Анна!
Такої долі не достойний я.
Не вмію я порочними устами
Святі моління ваші повторять.
Я тільки здалеку на вас дивлюся
З побожністю, коли, склонившись тихо,
Ви чорні кучері на мрамур білий
Розсиплете — здається, що таємно
На цю гробницю ангел прилетів,
Тоді в збентеженій душі молитва

Не виника. Дивуюсь я безмовно
І думаю: щасливий той, чий мармур
Зігрітий подихом її небесним
І скроплений слізьми її кохання.

Д о н н а А н н а

Це що за мова дивна!

Д о н Г у а н

О сеньйоро!

Д о н н а А н н а

Мені... Забули ви.

Д о н Г у а н

Що недостойний
Відлюдник я? Що грішний голос мій
Так гучно не повинен тут лунати?

Д о н н а А н н а

Не зрозуміла я... Мені здалось...

Д о н Г у а н

Ах, бачу: ви про все, про все дізнались!

Д о н н а А н н а

Про що дізналась?

Д о н Г у а н

Так, я не чернець,—
Упавши вам до ніг, молю простити.

Д о н н а А н н а

О боже! Встаньте, встаньте... Хто ж ви є?

Д о н Г у а н

Нещасний, жертва пристрасті гіркої.

Д о н н а А н н а

О боже мій! І тут, при цій могилі!
Ідіть відсіль.

Д о н Г у а н

Хвилину, донно Анна,
Одну хвилину!

Д о н н а А н н а

Що, як ввійде хто!..

Д о н Г у а н

Ні, грати замкнуті. Одну хвилину!

Д о н н а А н н а

Ну? Що? Чого, скажіть, вам треба?

Д о н Г у а н

Смерті.

О, хай умру я біля ваших ніг,
Хай бідний прах мій тут же поховають,
Не поруч праху, любого для вас,
Не тут, не близько — ні, подалі десь,
Біля дверей, нехай коло порога,
Щоб каменя мого могли торкнутись
Ви ніжною чи сукнею своєю,
Як прийдете сюди, на гордий гроб,
Ви кучері свої схилять і плакати.

Д о н н а А н н а

Ви розум втратили.

Д о н Г у а н

Невже хотіть

Собі кончини — бѣзум, дошно Анна?
Коли б я був безумний, я б хотів
Живим лишитися, я б мав падію
Коханням ніжним вам розчулить серце;
Коли б я був безумний, я щоночі
Стояв би коло вашого балкона,
Тривожив серенадами ваш сон,
Не став би я ховатись, я б навмисне
Старався вам потрапити на очі;
Коли б я був безумний, я б не став
Страждать, піміючи...

Д о н н а А н н а

Це мовчите

Ви так?

Д о н Г у а н

Лиш випадок, о донно Анна,
Мене завів,— а то б піколи, ні,
Сумної таємниці ви не знали.

Д о н н а А н н а

І ви давно кохаєте мене?

Д о н Г у а н

Давно чи ні, цього не знаю сам я,
Але з того часу ціну я знаю
Хвилинному життю, з того часу
Я зрозумів, що значить слово «щастя».

Д о н н а А н н а

Ідіть відсіль, людино небезпечна!

Д о н Г у а н

Я? Чим же то?

Д о н н а А н н а

Я слухать вас боюсь.

Д о н Г у а н

Я замовчу; лиш не женіть ви геть
Того, кому ваш вид — одна відрада.
Ні, не плакаю я зухвалих мрій,
Нічого я не хочу, тільки бачить
Вас мушу я, коли вже на життя
Приречений.

Д о н н а А н н а

Ідіть же, — тут не місце
Таким словам, таким безумствам. Завтра
До мене прийдете. Якщо повагу
Ви клянесь до мене зберегти,
Я вас прийму, пізніш, як звечоріє, —
Нікого я не бачу з тих часів,
Як я вдова...

Д о н Г у а н

Ви ангел, донно Анна!
Хай бог утішить вас, як ви сьогодні
Утішили нещасного в стражданні.

Д о н н а А н н а

Ідіть же звідси.

Д о н Г у а н

Ще одну хвилину.

Д о н н а А н н а

Ні, мабуть, я піду... та ще й моління
На ум не йде. Розважили мене
Ви світськими розмовами; таж вухо
Моє давно від них відвикло,— завтра
Я вас прийму.

Д о н Г у а н

Ще вірити не смію,
Не смію щастю я цілком віддатись.
Я завтра вас побачу! І не тут,
І вже не крадькома!

Д о н н а А н н а

Так, завтра, завтра.

Як звати вас?

Д о н Г у а н

Дієго де Кальвада.

Д о н н а А н н а

Прощайте, дон Дієго.

(Виходить).

Д о н Г у а н

Лепорелло!

Лепорелло входить.

Л е п о р е л л о

До послуг ваших!

Д о н Г у а н

Любий Лепорелло!

Щасливий я! «Пізніш, як смеркне,— завтра...»
Мій Лепорелло, завтра... приготуй...
Я, мов дитя, щасливий!

Л е п о р е л л о

Донна Анна

Із вами розмовляла? Може, вам
Вона сказала два ласкавих слова
Або її благословили ви?

Д о н Г у а н

Ні, Лепорелло, ні! Вона на завтра
Побачення призначила!

Л е п о р е л л о

Невже-бо?

О, вдови, всі такі ви!

Д о н Г у а н

Я щасливий!

Ладен співати й цілий світ обнять!

Л е п о р е л л о

А Командор? Що він на це вам скаже?

Д о н Г у а н

Гадаєш, може,— буде ревнувать?
Напевне, ні: він чоловік розумний
І, мабуть, смирний став у домовині.

Л е п о р е л л о

Ні, подивіться на його статую.

Д о н Г у а н

Що ж?

Л е п о р е л л о

Наче дивиться вона на вас
І сердиться,

Д о н Г у а н
Іди-но, Лепорелло,
Проси його до мене завітати.
Та ні, хай буде в донни Анни завтра.

Л е п о р е л л о
Статую в гості звать! Навіщо?

Д о н Г у а н
Мабуть,
Не для розмови з нею, певна річ.
Проси статую бути в донни Анни
Узавтра ввечері стать вартовим
Біля дверей.

Л е п о р е л л о
Охота жартувать,
Та й з ким іще!

Д о н Г у а н
Іди ж бо!

Л е п о р е л л о
Та...

Д о н Г у а н
Іди!

Л е п о р е л л о
Преславна, пишна, чарівна статус!
Владар мій, Дон Гуан, покійно просить
Одвідати... Йй-богу, я боюсь,
Не можу.

Д о н Г у а н

Боягуз! Та я!..

Л е п о р е л л о

Дозвольте.

Владар мій, Дон Гуан, вас просить завтра
Увечері прийти в дім донни Анни
І стать на варті...

Статуя киває головою на знак згоди.

Д о н Г у а н

Що там?

Л е п о р е л л о

Ай, ай!

Ай, ай!.. Умру!

Д о н Г у а н

Що сталося з тобою?

Л е п о р е л л о

(киваючи головою)

Статуя... ай!..

Д о н Г у а н

Ти кланяєшся!

Л е п о р е л л о

Ні.

Не я, вона!

Д о н Г у а н

Ти що таке верзеш?

Л е п о р е л л о

Підіть самі ви.

Д о н Г у а н

Ну, дивись, нікчемо.

(До статуї).

Прошу тебе у гості, Командоре,
До удови твоєї: я там буду,
А ти нас вартуватимеш. Що? Прийдеш?

Статуя киває знов.

О боже!

Л е п о р е л л о

Що? Я ж вам казав...

Д о н Г у а н

Ходім.

СЦЕНА IV

Кімната донни Анни.

Д о н Г у а н і д о н н я А н н а.

Д о н н я А н н а

Я прийняла вас, дон Дієго; тільки
Боюся, що сумна моя розмова
Нудна вам буде: бідна удова,
Свою я втрату згадую. Мов квітець,
З усмішкою мішаю я сльозу,
Що ж мовчите ви?

Д о н Г у а н

Думкою втішаюсь
Я мовчки — бачити на самоті
Прекрасну дошну Анну, тут — не там,
Не при гробниці мертвого щасливця.
І бачу вас уже не на колінах
Перед камінним мужем.

Д о н н а А н н а

Дон Дієго,
То ви ревниві — муж мій і в могилі
Вас мучить?

Д о н Г у а н

Я не смію ревнувать.
Він вами обраний.

Д о н н а А н н а

Ні, взяти шлюб
Мені веліла з дон Альваром мати,—
Ми бідні, був багатий дон Альвар.

Д о н Г у а н

Щасливий! Він скарби свої нікчемні
Приніс до ніг богині,— ось за що
Зазнав він раювання! Та коли б я
Вас перший знав! О, з радістю б якою
Мій сан, мої скарби, усе віддав я,
Все за єдиний погляд ваш ласкавий;
Я став би волі вашої рабом,
Всі ваші примхи свято б я вивчав,
Щоб їх попереджати, щоб вам життя
Було одними чарами без краю...
Та ба! Мені судила доля інше.

Донна Анна

Дієго, перестаньте! Я грішу,
Вас слухавши: не можу вас любити,
Повинна бути вірна гробу я.
Коли б то знали ви, як дон Альвар
Мене кохав! О, дон Альвар папевно
Не слухав би закоханої дами,
Коли б він овдовів,— він був би вірний
Подружньому коханню.

Дон Гуан

Донно Анна,

Не мучте серця ви мені згадками
Про чоловіка. Годі вам карать,
Хоч, може, й заслужив я кари.

Донна Анна

Чим же?

Ви узами не зв'язані святими
Ні з ким,— чи ж так? Кохаючи мене,
Не грішні ви передо мною й небом.

Дон Гуан

О боже, перед вами!

Донна Анна

А хіба ви

Передо мною вищі? В чім?

Дон Гуан

О ні,

Сказати не можу.

Донна Анна

Що таке, Дієго?

Як винні ви — скажіть, у чім провина?

Д о н Г у а н

Ні, ні! Нізащо!

Д о н н а А н н а

Дивно як, Дієго:

Я вас прошу, я вимагаю.

Д о н Г у а н

Ні.

Д о н н а А н н а

А! Он як ви моїй покірній волі!
А що казали зараз ви мені?
Що ви б хотіли бути моїм рабом.
Дієго, я розгніваюсь! Кажіть-бо,
Передо мною винні в чім?

Д о н Г у а н

Не смію,—

Тоді мене зненавидите ви.

Д о н н а А н н а

Ні, ні. Заздалегідь я вас прощаю,
Та знать бажаю...

Д о н Г у а н

Не бажайте знать

Цю вбивчу і жахливу таємницю.

Д о н н а А н н а

Жахливу! Та ви мучите мене.
Я страх яка цікава — що ж бо сталося?
І як могли образити ви мене?
Я вас не знала — не було й нема

У мене ворогів. Убивця мужа
Один і є.

Д о н Г у а н

(про себе)

От і розв'язка близько!
Скажіть мені: нещасний Дон Гуан
Вам не знайомий?

Д о п п а А н н а

Зроду я його

Не бачила.

Д о н Г у а н

Вважаєте в душі
Його ви ворогом?

Д о п п а А н н а

З веління честі.

Та відвернути хочете мене
Ви далі від питання, дон Дієго.
Я вимагаю...

Д о н Г у а н

Що, коли б зустріли
Ви Дон Гуана?

Д о н н а А н н а

Я б тоді злочинцю
Кинджал всадила в серце.

Д о н Г у а н

Донно Анна!
Де твій кинджал? Ось груди!

Д о н н а А н н а

Дон Дієго!

Що ви?

Д о н Г у а н

Я не Дієго, я — Гуан.

Д о н н а А н н а

О боже! Ні, не може бути, не вірю.

Д о н Г у а н

Я — Дон Гуан.

Д о н н а А н н а

Неправда!

Д о н Г у а н

Так, убив

Твого я мужа; зовсім не шкодую
Про це, і кається в мені нема.

Д о н н а А н н а

Що чую? Ні, не може бути, ні!

Д о н Г у а н

Я Дон Гуан, і я тебе люблю.

Д о н н а А н н а

(падаючи)

Де я?.. Де я?.. Мені недобре...

Д о н Г у а н

Небо!

Що з нею? Що з тобою, донно Анна?

Встань, встань, прокинись, отямся: твій Дієго,
Твій раб в ногах твоїх.

Д о н н а А н н а

Залиш мене.
(*Безсило*).

Ти ворог мій — відняв у мене ти
Все, що в житті я...

Д о н Г у а н

Чарівце створіння!
Готовий я спокутувать удар,
Чекаю біля піг твоїх наказу,
Вели — умру; вели — я дихать буду
Для тебе лип...

Д о н н а А н н а

Так ось той Дон Гуан...

Д о н Г у а н

Чи правда — змалювали вам його
Злочинцем, лиходієм? Донно Анна,
Чутки, можливо, де в чому й правдиві;
На стомленім сумлінні, може, зла
Багато ще тяжіє... Так, розпусти
Я довго учнем послухняним був,
Та відтоді, як вас побачив я,
Мені здається — я переродився.
Вас полюбивши, я люблю чесноту,
Смиренно вперше перед нею я
Свої коліна трепетні склоняю.

Д о н н а А н н а

О, красномовний Дон Гуан, відомо,
Чувала я: він хитрий спокуситель

Всі кажуть, що облесник ви безбожний,
Жахливий демон. Скільки ви згубили
Жінок нещасних?

Д о н Г у а н

Досі не любив я
Ні однієї з них.

Д о н н а А н н а

І я повірю,
Щоб закохався вперше Дон Гуан,
Щоб не шукав в мені пової жертви!

Д о н Г у а н

Коли б я вас обманювать хотів,
Чи я призвався б, чи назвав би ймення,
Якого не бажаєте ви чути?
Де ж видно тут обдуманість, лукавство?

Д о н н а А н н а

Хто знає вас? Та як могли прийти
Сюди ви? Тут пізнати вас могли б —
І ваша смерть була б тут неминуча.

Д о н Г у а н

Що смерть? За мить побачення солодку
Покірно я віддам життя.

Д о н н а А н н а

Та як же
Ви звідси вийдете, необережний!

Д о н Г у а н

(цілуючи їй руки)

І ви життям нещасного Гуана
Піклуетесь! Зненависті нема
В твоїй душі небесній, додно Анна?

Д о н н а А н н а

Ах, несправдіти коли б могла я!
Однак, пора вже розійтися нам.

Д о н Г у а н

Кколи ж ми знов побачимось?

Д о н н а А н н а

Не знаю.

Як-небудь.

Д о н Г у а н

Може, завтра?

Д о н н а А н н а

Де ж бо?

Д о н Г у а н

Тут.

Д о н н а А н н а

О Дон Гуане, серцем квола я.

Д о н Г у а н

Цілунок лиш один — прощання знак...

Д о н н а А н н а

Пора, іди.

Д о н Г у а н

Один, холодний, мирний...

Д о н н а А н н а

Який ти невідступний! На, ось він.
Що там за стук? О Дон Гуане, йди.

Д о н Г у а н

Прощай же, до побачення, мій друже...
(Виходить і вбігає знов).

А!..

Д о н н а А н н а

Що з тобою? А!..

Входить статуя Командора, донна Анна падає

С т а т у я

Мене ти кликав.

Д о н Г у а н

О боже! Донно Анна!

С т а т у я

Кинь її,
Кінець. Що, Дон Гуане, ти тремтиш?

Д о н Г у а н

Я? Ні. Я звав тебе і рад, що бачу.

С т а т у я

Дай руку.

Д о н Г у а н

Ось вона... О, тяжко як
Мене камінна стиснула десниця!
Залиш мене, пусти, пусти ж бо руку...
Я гину, — край всьому... О донно Анна!

Провалюються.

Олександр Полежаєв

ВОДОСПАД

Між гострих скель, з гірської кручі
Струмки дзюрчать, немов каскад;
І враз потоки ці ревучі
Злились у грізний водоспад.
В прудкому вирі промепистім
Бурхливі хвилі клетотять,
І навкруги дощем сріблестім
Воли пад прірвою блищать.
Реве і стогне над рікою
Протяглий клекіт гомінкий
І разом з піною хисткою
Зникає глухо в млі гірській.
От вир життя! От образ вірний
Моїх загиблих юних днів!
Воли в красі целицемірній
Дзюрчали, мов потік струмків,
А згодом, після днів буремних,
Життя, мов водоспад прудкий,
Затихло враз між хвиль шумливих,
Мов відгомін луни дзвінкий.
Шумуй же, дивний сиң природи!
Співцеві у житті сумнім
Ти нагадав про блиск свободи
Свобідним клетотом своїм!

Михайло Лермонтов

КИНДЖАЛ

Люблю тебе, ясний кинджале мій,
Холодний друже мій булатний.
Задумливий грузин кував тебе на бій,
Черкес тебе гострив на подвиг ратний.

Тебе мені рука лілейна піднесла
В знак пам'яті в хвилину розставання,
І вперше по тобі не кров терпка текла,
Але ясна сльоза — цей самоцвіт страждання.

І чорні очі вмить, спинившись на мені,
Тоді такі смутні й таємні стали,
Мов сталь твоя на трепетнім огні,
То враз тьмяніли, то блищали.

Супутник мій ти скрізь, кохання дар німий,
І має мандрівник із тебе приклад брати.
Так, не змінюся я, і буду я твердий,
Як ти, як ти, залізний брате!

ПОЕТ

Сіяє мій кинджал в оздобі золотій,
Клинок надійний без догани,
Зберігши давню міць і гарт високий свій,
У спадок ратним сходом даний.

Він в горах вершнику служив багато літ,
Не знав він плати за послугу;
На грудях не один страшний лишив він слід
І не одну прорвав кольчугу.

Забави він ділив слухняніш за раба,
Дзвенів у відповідь образам;
В той час була б йому багата ця різьба
Ганебною й чужою разом.

Його за Тереком колись на трупі взяв
Козак відважний із станиці,
І довго потім він закинутий лежав
В вірменській похідній крамниці.

Та пішовок тепер, побитих на війні,
Не має друг героя бідний:
Мов цяцька золота, блищить він на стіні,
Такий безславний і безшкідний!

Ніхто вже звиклою рукою в цій порі
Його не чистить, не плекає,
І напису на нім уранці на зорі
Ніхто в молитві не читає.

В розпещений наш вік, поете, чи не так,
І ти вже не в колишній шані,

Змінив на злото власть, перед якою всяк
Схиляв своє чоло в зачаруванні?

Було, розмірний звук твоїх могутніх слів
Запалював бійця для битви, —
Потрібний він юрбі, як келих для медів,
Як фіміам під час молитви.

Літав над світом вірш, неначе дух ясний,
І, відгук марень благородних,
Звучав, немов той дзвін на вежі вічовій
Під час торжеств і бід народних.

Та мови простої нудний нам гордий спів,
Нас тішать блищики й омапа;
Немов стара краса, наш світ себе привчив
Ховати зморшки під рум'яна.

Чи ти прокинешся, осміяний пророк?
Чи вже для помсти у двобою
Ти з піхов золотих не вирвеш свій клинок,
Укритий весь зневаги ржою?..

ВІТЧИЗНА

Люблю вітчизну я, та дивною любов'ю!
Не подола її розсудок мій.
Ні слава, що здобута кров'ю,
Ні гордий вірою своєю супокій,
Ані перекази таємні старовинні
Че будять у мені відради марень нині.

Та я люблю — що за любов така? —
Її степів задумливе мовчання,
Її лісів безмежних коливання,
Розливи рік її, мов хвиля та морська...
Люблю на возі мчать я битими шляхами
І, тіні поглядом проймаючи нічні,
Спочинку прагнучи, стрічати над полями
Далекі, трепетні сумних осель огні.
Люблю димок на стернях сивий,
Ночівлю валки у степу
І на горбі рудім край ниви
Беріз біліючих юрбу.
Весь повний дивною відради,
Я бачу тік серед левад,
Солом'яну покрівлю хати
І різьблених вікопниць ряд.
І в свято вечором росистим,
До сну дивитись я б хотів
На танці з гунашням та свистом
Під гомін п'яних мужиків.

ТАМАРА

В глибокій тіщині Дар'яла,
Де ристься Терек в імлі,
На скелі там вежа стояла,
Чорніла на чорному тлі.

В тій вежі високій і темній
Цариця Тамара жила,
Прекрасна, мов ангел надземний,
Мов демон, підступна і зла.

Щодня крізь туман опівночі
Там огник блищав золотий,
Впадав він мандрівнику в очі,
Манив на спочинок нічний.

І чуть було голос Тамари,—
Він весь був бажання й жага,
Всеволодні були в нього чари,
Була таємнича снага.

На голос манливої пері
Йшов воїн, купець і пастух.
Йому відчинялися двері,
Стрічав його хмурий свінух.

В пуховій постелі там білій,
В парчі та у перлах, вопа
Чекала на гостя Шипіли
Дві пішисті чари виша.

Сплітались розпалені руки,
Несила рознятись устам.
І дивні вчувалися звуки
Всю ніч не стихаючи там.

Немовби північної хвилі
Там сто юнаків запальних
З жінками зійшлись на весіллі,
На тризні поховань гучних.

Та тільки рапкове світання
Гірський осявало простір,
Раптово і тьма, і мовчання
З'являлись у вежу між гір.

Лиш Терек в тіснині Дар'яла
Гримів, аж здригалася мла,
І хвиля на хвилю злітала,
І хвиля за хвилею йшла.

І з плачем загублене тіло
В далекий несли вони край;
Тоді ж у вікні щось біліло
І чуть було звідти: «Прощай!»

Таке було ніжше прощання,
Так солодко голос звучав.
Немовби утіхи кохання
І зустріч пову обіцяв.

* * *

⋆

1

Я один виходжу на дорогу.
Крізь туман кремнистий шлях блищить.
Тиха ніч. Пустеля слуха бога,
І зоря з зорею гомонить.

2

В небесах врочисто й чарівливо.
Спить у сьйві голубім земля...
Що ж мені так боляче й тужливо?
Жду чогось я? Чи жалкую я?

3

Від життя нічого не чекаю,
І не жаль минулого мені.
Я свободи й спокою шукаю!
Я б хотів забутись уві сні!

4

Та не тим холодним сном могили...
Я б бажав забутись так у сні,
Щоб дрімали в грудях вічно сили,
Щоб здіймались груди в тишині.

5

Щоб і дні і ночі слівом чистим
Про кохання голос гомонів,
Наді мною щоб зеленим листом
Темний дуб схилявся і шумів.

Микола Некрасов

РУСЬКІ ЖІНКИ

(Декабристки)

1. КНЯГИНЯ ТРУБЕЦЬКА

(1826)

ЧАСТИНА ПЕРША

Міцний, затишний і легкий
Візок обладнаний місткий;

Сам батько-граф в прощальний час
Перевіряв його не раз.

Шість коней в нього запрягли,
Ліхтар засвічений взяли.

Сам граф подушки поправляв,
Ведмеже хутро в ноги слав

І, помолившись, образок
У правий почепив куток.

І — зарідав... Його дочка...
Її дорога жде тяжка...

I

«Так, серце ми рвемо собі...
Але скажи, для нас
Яка підмога у журбі?
Що діяти в цей час?
Одиц, хто допоміг би нам
Тепер... Прости, прости!
Благослови дочку і сам
У путь мене пусти.

II

Чи ми побачимся знов?
Немає більш надій!
Прости і знай: твою любов,
Завіт останній твій
Я пам'ятатиму щодня
В далекій стороні...
Не легко,— хоч не плачу я,—
Розстатися мені!

III

О, бачить бог!.. Але в ці дні
Обов'язок другий
Мене зове... Прости мені!
І марних сліз не лий!
Важкий мій шлях, безкрая даль,
І доля зла моя.
Та груди одягла я в сталь...
Стійка дочка твоя!

IV

Прости і ти, о краю мій!
 Нещасний рідний край.
І ти... о місто чорних дій,
 Кубло царів... прощай!
Хто бачив Лондон і Париж,
 Венецію і Рим,
Того ти блиском не вразиш,
 Та в серці ти моім.

V

Щасливо молодість моя
 Пройшла між стін твоїх,
Твої бали любила я,
 Катання з гір крутих,
Любила я Неву ясну
 В вечірній тишині,
Широку площу кам'яну
 З геросм на коні...

VI

Ні, не забудь... Та згодом всім
 Про наш розкажуть час...
Будь проклятий, похмурий дім,
 Де танець в перший раз
Я танцювала... Та рука
 Мов тисне й досі ще...
Радій
.»

Міцний, затмищений і легкий
Летить по місту віз гіпкий.

Вся в чорному, бліда й сумна,
Княгиня їде в пім одна,

А батьків секретар (в хрестах,
Щоб паганянь в дорозі страх)

Вперед із слугами летить...
Лякає всіх, бичем свистить.

Ямщик столицю вже промчав...
Далекий шлях княгиню ждав.

Була сувора вже зима...
На кожній станції сама

Княгиня сходить... і ту ж мить
Коней наказує змінить.

І щедро роздає, сумна,
Червінці челяді вона.

Важка ця путь! Двадцятий день,—
Та лиш приїхали в Тюмень.

Ще десять днів, тяжких почей.
«Побачим скоро Єнисей,—

Сказав княгині секретар.—
Не їздить так і государ!..»

Вперед! Душа її смутна,—
Що жде в путі лихий?
Та тишить мрія чарівна,—
Приснилась юність їй.
Багатство, блиск! Високий дім
На невських берегах,
В під'їзді леви, і у шім
Всі сходи в килимах;
Блискуче вбрашій пишній зал,
Огнями весь горить.
О радість! Це дитячий бал,—
Там музика гримить!
Стрічки червоні заплели
У русу їй косу,
Квітки, наряди принесли —
Небачену красу.
Прийшов татуно,— в сивині,—
І кличе до гостей.
«Ну й Катя! У такім вбранні
Лиш чарувать людей!»
Веселий блиск її очиць.
Кружляє між утіх
Квітник з дитячих юних лиць,
Головок чарівних.
Нарядні діти, мов квітки,
Прикраси в стариків:
Хрести, плюмажі і стрічки,
І дзепькіт каблуків...
Ташцює, бавиться дитя
Без клопоту й турбот.
І так мина без вороття
Дитячий вік... Та от

Вже інший бал, вже інша мить
Йї сниться: повен мрій,
Красуць до неї гомонить,
Шепоче тихо йї...
А потім знов бали, бали...
Вона — хазяйка їх,
У них саповники, послы,
Весь модний світ у них...

«О любий! Звідки в тебе сум?
Що в серденьку твоім?»
«Дитя! Нудний цей світський шум,
Ходім звідціль, ходім!»

І от поїхала вона
З обранцем молодим,—
Де снить країна чарівна,
Де мріє вічний Рим...
Ах! Що згадали б ми в житті,
Не будь у нас тих днів,
Коли, зірвавшись в самоті
Від рідних берегів
І північ кинувши нудну,
На південь ми примчим.
Ніхто душі блакить ясну
Не зрушить... Тільки з тим,
Хто пайдорожчий в світі нам,
Як хочем, живемо.
Сьогодні ми оглянем храм,
А завтра ми йдемо
В палац, музей, де пил сторіч...
Як весело тоді
Ділитись з другом віч-на-віч
Думками в забутті!

У дивних чарах красоти,
У владі дум сумних
По Ватікану ходиш ти,
Між привидів старих,
Мишулим часом ти живеш,
Забув ти світ живий.
Та вельми вражений ти йдеш
Спочатку в хвилі тій,
Коли ти кипеш Ватікан,
Повернеш до живих,
Де рже осел, шумить фонтан,
Де майстра спів і сміх.
Торгує люд,— з усіх боків
Кричать на всі лади:
«Коралів!», «Мушлів!», «Слимаків!»,
«Холодної води!»
Голота у танець пішла.
А то вступає в бій
І косу, чорну, мов смола,
Римлянци молодій
Бабуся чеше... День жаркий,
Нестерпний гамір там.
Де тінь знайти у час такий?
Заходим ми у храм.

Тут життєвий стихає шум,
Тут тиша, напівмла
І прохолода... В хвилях дум
Душа знов ожила.
У храмі ангели й святі
Сіяють неземні,
Порфір, і барви золоті,
І мармур на стіні...

Як добре слухать шум морський!
Немов німий, сидиш,
Бадьорий розум твій меткий
Працює все ясніш...
До сонця по гірській тропі
Угору зійдеш ти —
Як легко дихати тобі!
Все видно з висоти!
Та сонце гріє все палкіш.
На зелені долини
Ані росинки... Йдем скоріш
Під тінь крилатих пінн...

Княгиня пам'ятає дні
Прогулянок-утих,
В її душі сліди ясні
Колишніх бесід їх.
Та не вернути днів отих,
Днів марень, сподівань,
Як не вернути сліз по них,
Пролитих в час страждань!..

Зникає сяйво давніх снів,
Встають серед примар
Картини рідних їй країв:
Суворий володар
І вбогий трудівник-мужик
З похиленим чолом...
Як перший панувати звик,
А другий — там рабом!
Їй сняться групи бідняків
На нивах, на лугах,
Їй сниться стогін бурлаків
На волзьких берегах...

Украй налякана, сумна,
Вона не їсть, не спить,
І до супутника вона
З запитанням спішить:
«Невже весь край закам'янів?
Кругом недолі мла?..»
«Ти в царстві бідних і рабів!» —
Їй відповідь була...

Вона проснулась — віщі сни!
І очі в даль звелись,—
Тужливо дзвонять кайдани!
«Гей, кучер, зупинись!»
Пекучий біль у груди б'є —
То заслащі ідуть.
Княгиня гроші їм дас.
«Спасибі, добра путь!»
І довго, довго лица їх
Встають у млі нічній,
І не прогнать їй дум своїх,
Сном не забутись їй.
І та тут партія була...
Всі шляхом цим ідуть...
Та слід їх хуга замела.
Мерщій, ямщик, у путь!..

* * *

Мороз лютіший, гірший шлях,
Коли на схід іти.
За триста верст лиш у спігах
Містечко стрінеш ти.
Зате як радісно зустріть
Убогий ряд домів!

Та де ж там люди? Все мовчить.
Не чути навіть псів.
Мороз під дах усіх загнав,
Чайок з пудоти п'ють.
Пройшов солдат, візок промчав,
Куранти глухо б'ють.
Замерзли вікна... В одному
Вогонь ледь-ледь мигнув...
Собор... проїхали тюрму...
Ямщик пужком махнув:
«Гей, ви!» — й нема вже городка,
Останній дім пропав...
Направо — гори і ріка,
Наліво бір стояв...

Натомлений, безсонний ум
До ранку все кипить.
Сумна княгиня. Хвилі дум
Вирують кожну мить.
Ввижаються то друзі їй,
А то згада тюрму,—
Або в уяві запальній,—
Бог відає чому,—
Їй здається: небеса — піском
Посипаний листок,
А місяць — наче сургучом
Відтиснутий кружок...

Зникають гори, лиш сама
Рівнина без кінця.
Та мертво скрізь. Ніде нема
Живого деревця.
«А ось і тундра!» — голос чуть
Бурята-ямщика.

Княгиня дивиться на цуь,
Схвильована така:
«Сюди за золотом спішить
Зажерливий народ!
Воно у руслах рік лежить,
Воно на дні болот.
Важка робота на річках,
Болота теж страшні.
Але ще гірше в рудішках,
В підземній глибині!..
Там скрізь могильна тишина,
Там страшно, темно так...
Нащо, проклята сторона,
Знайшов тебе Ёрмак?..»

* * *

Спустилась тихо мла нічна,
І місяць знов горить.
Княгиня журиться, сумна
І довго ще не спить...
Заснула... Вежа спитьс'я їй...
Вона стоїть вгорі;
Знайоме місто в млі густій
Хвилює в цій порі.
І на Сенатській мчить майдан
Безмежний плин юрби:
Чиновний люд, торговній стаи,
Рознощики, попи.
Рябіє оксамит, і шовк,
І свити, й кожушки...
Уже стояв Московський полк,
Прийшли іще полки,
Більш тисячі солдат зійшлось,

Кругом лунке «ура» неслось,
Чогось чекає люд...
Народ штовхавсь і гав ловив,
Навряд чи сотий розумів,
Що має бути тут...
Зате сміявсь тихенько в ус,
Лукаво руки тер
Знайомий з бурями француз,
Столичний кауфер...

Нові з'явилися полки.
«Здавайтесь!» — там кричать.
Назустріч — кулі і штики,
Здаватись не хочуть.
Тут генерал якийсь примчав,
Влетів в каре, людей лякав,—
З коня знесли його.
Другий наблизився до них:
«Спиніться, цар простить усіх!»
Убили і того.

Митрополит підходить став
З хоругвами, з хрестом.
«Схиліться, братія,— казав,—
Перед царем чолом!»
Солдати слухали весь час,
Хрестились, та дарма:
«Іди, старий! Молись за нас!
Тобі тут справ нема...»
Тоді гармати навели,
Сам цар скомандував: «Па-ли!..»
«...О любий! Ти живий?» —
Княгиня вражена зі сна,
Вперед рвонулася вона
І впала в хвили тій!

Простягся довгий і сирий
Підземний коридор,
Стоїть на дверях вартовий,
Всі двері на запор.
Йї чути ніби хвиль приплив
Кругом цих кам'яниць.
А тут — при світлі ліхтарів
Лиш брязкання рушниць,
Та десь далекі кроки чуть
І відгомін від них,
Та дзигарі десь глухо б'ють,
Та крики вартових...

Усатий інвалід старий
З ключами поспішав.
«Йди, жалібнице! — тихо їй
Тоді він проказав.—
Живий він, у льоху цьому,
Тебе я проведу...»
Вона довірилась йому,
Пішла мов у чаду...
Йшли довго-довго... Накінці.
Відкрились двері. Вмить
Він перед нею... справжній мрець...
Нещасний друг стоїть!
Припавши до грудей, вона
Спішить його спитать:
«Що діять? Ненависть страшна...
Я мушу покарать!
Помщусь... На все готова я.
У грудях гнів без меж!
Чи варт просить?..» — «Красо моя,
Ти ката не проймеш!»

«О любий! Що сказав ти? Слів
Не чую я твоїх.
То бій цих клятих дзигарів,
То крики вартових!
Нащо тут третій поміж нас?..»
«Дитя ти в світі цім».

«Пора! уже вертатись час!» —
Той, «третій», мовив їм...

* * *

Княгиня кинулаь, з візка
Вдивляється кругом,
Їй серце жах страшний стиска:
Не все було тут спом!..

А місяць плив у небесах,
Незримий для людей,
Наліво — обрій у лісах,
Направо — Єнісей.
Пітьма! Назустріч — ні душі,
Ямщик на козлах спав,
Голодний вовк в нічній глуші
Пронизливо стогнав,
Та вітер бився, і ревів,
І річку хвилював,
Та інородця лився спів,
Що дивно так лунав.
Суворим пафосом слова
Звучали голосні.
Ця пісня серце надрива,
Мов чайка вдалині...

Княгині холодно, — ту ніч
Мороз був лютий, злий, —
Немає сил; уже невміч
Боротись більше їй.
І жах тепер її пройняв,
Що жде її загин.
Ямщик давно вже не співав,
Не гнав і копей він.
Передню тройку не чувать.
«Чи ти живий, ямщик?
Чому замовк? Не здумай спать!»
«Не бійтеся, я звик...»

Летять... З замерзлого вікна
Нічого не видать,
І відганяє сон вона,
Та сну їй не прогнать!
Він волю хворої скував
І всю її скорив,
Мов чарівник, її помчав,
У інший край повів.
Той край уже знайомий їй.
Серед ясних дозвіль,
Весь повний сонця і надії,
Він ніжним співом хвиль
Її вітав, мов друг старий...
Куди лиш оком кинь.
«Це південь, південь чарівний!»
Скрізь манить далечинь.
Ні хмарки в небі голубім,
Долина вся в квітках,
Скрізь повно сонця, і на всім —
На горах і в полях —

Краси могутньої печать.
І чути навкруги:
«Це південь!» — квіти гомонять,
Співають береги.
В долині, серед скель гірських,
Над морем голубим,
Вопа летить серед утіх
З обранцем дорогим.
Дорога їх — розкішний сад,
В повітрі — ніжний аромат,
На кожному дереві горить
Огонь плодів земних,
Між віт просвічує блакить
Небес і вод ясних,
Пливуть по морю кораблі,
Вітрила — чудеса,
А гори па краю землі
Знялися в небеса.
Там дивні барви! Де топаз
Сіяв між верховин,
Там червоніє через час
Тепер уже рубін...
Ось мул проходить по піску,
В дзвіночках, у квітках,
За мулом — жінка у вінку,
Із кошиком в руках.
Вона кричить їм: «Добра путь!»
І, засміявшись вмить,
Йй раптом кидає на груди
Квітки... Це південь снить!
Це край античних ніжних дів,
Це край троянд п'янкних...
Знов чути мелодійний спів,
І музику, і сміх!..

«Так, південь це! (Хвилює кров,
Співає сон навкруг).
Твій любий друг з тобою знов,
І вільний знов твій друг!..»

ЧАСТИНА ДРУГА

Уже два місяці летить,
Не зупиняється, спішить

На диво зладналий візок,
Та до кінця — далекий строк!

Її супутник так стомивсь,
Що під Іркутськом з піг зваливсь.

Там два чекала дні вона,
Помчала далі лиш одна...

Приїхала в Іркутськ, і там
Начальник стрів міський.
Як моці ті, сухий був сам,
Високий і прямий.
Доха сповзла кінцем одним,
Під нею — хрест, мундир,
І з пір'ям капелюх на пім.
Шаповний бригадир
За щось полаяв візника,
Назустріч поспішив
І двері ладного візка
Княгині відчинив...

Княгиня

(входить до станційного будинку)

В Нерчинськ! Та швидше подавать!

Губернатор

Прийшов я стріти вас.

Княгиня

Веліть же коней запрягать!

Губернатор

Ще зачекайте час.

Погаї дуже тут шляхи.

Вам треба відпочить...

Княгиня

Я вдячна вам! Ще є сили...

Його б мерщій зустрійте!

Губернатор

Ще буде верст до восьмисот,

Та головна біда:

Ще більш тут буде вам турбот —

Жахлива тут їзда!..

Два слова треба вам сказати

Тепер. Передусім,

За щастя мав я графа знати,

Сім літ служив при нім,

Ваш батько — славний чоловік

По серцю, по уму.

Я вдячний у душі повік

Багато в чім йому.

До послуг я дочки його

Готовий... весь я ваш...

Княгиня

Не потребую я цього!

(Відчиняє двері в сіни).

Готовий екіпаж?

Губернатор

Та поки я не покажу,

Його не подадуть...

Княгиня

Так накажіть-бо! Я прошу...

Губернатор

Та є щось інше тут:

Дістав по пошті,— сам не рад,—

Наказ...

Княгиня

А що ж унім?

Щоб повернулась я назад?

Губернатор

Так краще в ділі цім.

Княгиня

Та хто ж прислав вам папірець?

Про що він? Може, там

Жартують ще... Таж мій отець —

Все влаштував він сам!

Губернатор

Ні... не наважусь я сказать...

Але в дорозі цій...

Княгиня

Нащо даремно розмовлять!
Візок готовий мій?

Губернатор

Та ні! Я ще не наказав...
Княгине! Я тут — цар!
Сідайте! Я уже сказав,
Що графа знав... Владар
Він сам... Та хоч він вас пустив
По доброті своїй,
Та ваш від'їзд його убив...
Вертайтеся мерщій!

Княгиня

Ні! Що я вирішила раз —
Я до кінця зроблю.
Розповідать тепер не час,
Як батька я люблю,
Як любить він. Та ще одній
Людині вірна я.
Святий обов'язок... Хутчій!
Близька вже путь моя!

Губернатор

Дозвольте-бо! Я згоден сам,
Що дорогий ваш час,
Та чи відомо добре вам,
Що там чекає вас?
Нужденна наша сторона,
А там іще бідніш,
Коротка зовсім там весна,
Зима ще холодніш.
Там вісім місяців зима,
Там завірюха зла.

Зустріть людину там дарма,
Щоб без тавра була.
На волі ходять навкруги
Там тільки варнаки,
Жахні тюремні там льохи,
Глибокі рудники.
Ваш муж не зможе ні на мить
Віч-на-віч бачить вас:
В казармі сильній треба жити,
А їжа — хліб та квас.
П'ять тисяч каторжників там
Підвладні долі злії.
Немає вшину злидарям,
Скрізь бійка і розбій;
Короткий і страшний їх суд,
Грізніш суда нема!
І ви, книжнице, вічно тут,
Все бачите... Дарма!
Не пожаліє ні один,
Не зжалиться й на мить!
Хай чоловік ваш — винен він.
А вам... за що терпіть?

Княгиня

Жахлива доля, знаю я,
Коханого мого.
Нехай же буде і моя
Не краща, ніж його!

Губернатор

Та ви ж не будете там жити:
Морози вас уб'ють!
Туди вам нічого спішить,
Страшна-бо жде вас путь!

Як жити вам в краю таким,
Де в ніздрі із грудей
Повітря пилом крижаним
Виходить у людей?
Де тьма і холод цілі дні,
А влітку від спекот
Пари шкідливі та страшні
Отруйливих болот?
Так... дикий край! І звідти пріч
І лютий звір біжить,
Коли там стодобова ніч
Затьмарена висить...

Княгиня

Живуть же люди в тім краю,
Я звикну жартома...

Губернатор

Живуть! Та молодість свою
Згадайте... Тут тюрма!
Тут матінка своє дитя
Снігами обмива
І у пургу, під бур виття,
Колише й сповива,
А будить диких звірів крик,
Що ходять там давно,
Та заметіль, мов домовик,
Що стукає в вікно.
З глухих лісів, з пустельних рік
Дань беручи свою,
Зміцнів тубільний чоловік
З природою в бою.
А ви?..

Княгиня

Нехай там смерть моя —
Не буду шкодувать...
Я їду! Їду! Мушу я
Із мужем помирать.

Губернатор

Так, помрете... Та спершу ви
Замучите його.
Не врятувать вам голови
Коханого свого.
Не їдьте в той далекий світ!
Таж легше одному
Натомленим після робіт
Прийти в свою тюрму,
І на долівку там лягти,
Й заснути з сухарем...
Та досить сну лиш досягти —
І в'язень став царем!
Він полетить в думках своїх
У край далекий свій,
Проснеться після снів яєних
Бадьорий і міцний.
А з вами?.. З вами не пізнають
Йому щасливих мрій,
За сльози буде дорікати
Собі у млі нічній.

Княгиня

Ах!.. Ви слова ці збережіть
Для інших-бо людей.
Тортурам вашим не зросить
Сльозьми моїх очей!

Вітчизну, друзів кину я
І родичів своїх,
Та до кінця душа моя
Обов'язків святих
не кине... Сліз не принесу
В прокляту я тюрму —
Я гордість у ньому спасу,
Я сили дам йому!
Презирство до лихих катів,
Свідомість прав своїх —
Опора вірна наших днів.

Губернатор

Що краще мрій таких!
Та на п'ять днів їх стане вам,
Не вік же вам тужить?
Повірте-бо моїм словам:
Захочеться вам жить.
Тут хліб черствий і вічний гніт,
Ганьба, нужда, тюрма,
А там бали, блискучий світ,
Пошана лиш сама.
Як знати? Може, бог послав
Вам інше, молодій...
Закон вас не позбавив прав.

Княгиня

Замовкніть!.. Боже мій!..

Губернатор

Так, я вам щиру раду дам:
Вертайтеся назад.

Княгиня

Я вдячна вам, я вдячна вам
За щирість ваших рад!
Там і раніш був рай земний,
Але тепер цей рай
Розчистив володар лихий —
Нещадний Миколай.
Давно гниє живим там люд —
Ходячі все гроби,
Мужчини — зборище іуд,
А жінчини — раби.
Що там знайду? Старих святош,
Оганьблену мету
І знахабнілих, злих вельмож
Або підлотну мсту.
Та ні, в цей вирубаний ліс
Мені більш не вертать,
Де ряд дубів до неба ріс,
Там нині піні стирчать!
Вернутись? Жить серед брехні,
Пустих і темних справ?..
Немає місця там мені,
Тому, хто зрячим став!
Ненавидить душа моя
Продажних і тупих,
Не хочу бачить ката я
Свободних і святих.
Забуть того, хто вас любив,
Забуть на все життя?

Губернатор

Та він же вас не пощадив?
Подумайте, дитя:
По кому сум? Кому любов?

Княгиня

О генерал, мовчіть!

Губернатор

Коли б у вас не батька кров,
Замовк би я в цю ж мить.
Та якщо ви рветесь весь час,
Не вірите мені,
Врятує, може, гордість вас...
Колись, в щасливі дні,
Дістались ви йому з умом,
З багатством і з ім'ям,
А він забув про те цілком,
Як буде важко вам,
Пішов за привидом пустим,
І от — його судьба!..
І що ж?.. Ви біжите за ним,
Немов якась раба!

Княгиня

Не жалюгідна я раба,
Я жінка, я жона!
Нехай гірка моя судьба,
Я вірна, хоч сумна!
О, хай би жінці він другій
Віддав себе колись,
Знайшла б я сил в душі моїй
Навіки розійтись!
До краю рідного любов —
Суперниця моя,
І як була б потреба, знов
Йому простила б я!..

* * *

Вона скінчила... Та мовчить
Насуплений дідок.
«Що ж, генерал? Тепер велить
Впрягати мій візок?»
Але він не відповідав —
Слів більше не знайшов —
І лиш задумливо сказав:
«До завтра»,— і пішов...

* * *

А завтра в них розмова та ж.
Просив і умовляв,
Та генерал шаповний наш
відмову лиш дістав.
Хоч мав він досвід життєвий,
Та вмовити не вмів,
І довго хмурий, мовчазний
В кімнаті він ходив.
І врешті він сказав: «Однак!
Не врятувати вас...
Та знайте: зробіте ви так —
Все втратите в той час!»

«Та що ж іще мені втрачать?»

«Щоб я вас не спляв,
Повинні тут же підписать
Ви зречення від прав!»

Він більше слова не сказав,—
Від цих ефектних слів

Він, певне, користі чекав.
Та вмить прорвався гнів:
«У вас вже сива голова,
Та справжнє ви дитя!
Здаються наші вам права
Правами на життя.
Ні! Ними я не дорожу,
Собі їх заберіть!
Де зречення? Я підпишу!
І — запрягти веліть!..»

Г у б е р н а т о р

Цей напірець вам підписать!
Та що ви? Боже мій!
Щоб там жебрачкою вам стать
І втратить образ свій!
Всьому ви скажете прости,
Що батечко вам дав,
Що має в спадок перейти
Пізніше, згідно прав!
Права маєстності, права
Дворянства втратить вам?
Ви спершу зважте ці слова,—
Зайду я потім сам!..

* * *

Пішов... Минає вже доба.
Коли спустилась тьма,
Княгиня, наче тінь, слаба
До нього йде сама.
Та генерал її не стрів,
Бо тяжко хворий він...

Поки пездужає, п'ять днів
Уже пройшло без змін,
На шостий день прийшов він сам
І круто їй сказав:
«Я коней відпустити вам
Не маю жодних прав.
Вас по етапу поведуть
З кошовом...»

Княгиня

Так не дні —
О боже! — місяці пройдуть
В дорозі...

Губернатор

Навесні
Лиш прийдете в Черчинськ, як вас
Дорога не зведе.
Закутий на годину в нас
Версти чотири йде;
Привал буває серед дня,
На захід дня — нічліг,
Коли ж завія все спиня —
Закопуйся у сніг!
Тоді спізнитись легко там, —
Цей вшав, а той ослаб...

Княгиня

Чи йпяти віри цим словам!
Що значить ваш етап?

Губернатор

Під караулом козаків
Зі зброєю в руках

І каторжних, і крадіїв
 Ми водим в ланцюгах.
Вони дорогою не сплять,
 Щоб якось утекти,
Тож їх канатами велять
 Зв'язати і вести.
Важенька путь! Серед снігів
 Як вирушить сот п'ять,
То до Нерчинських рудників
 Третини не догнать!
Вони як мухи гинуть там,
 Найбільше від завій..
І так іти, княгине, й вам?..
 Вертайтеся мерщій!

Княгиня

О ці! Чекала я цього..
 Та ви... карать митець..
Вже тиждень... Я знайшла б його..
 Нема в людей сердець!
Чому б одразу не сказать!..
 Я йшла б уже давно..
Ведіть же партію збирать.
 Іду я!.. Все одно!..

* * *

«Ні, ви поїдете!..— їй рік
Неждано генерал-старик,
 Спустивши очі вниз.—
Як я вас мучив... Боже мій!..
(На сивий ус у хвилі цій
 Скотились краплі сліз).

Простіть-бо! Так, я мучив вас,
Та мучився і сам,
Але суворий мав наказ
Чинити опір вам!
Упевнить вас мав намір я,
Всіх заходів я вжив,
Перед царем душа моя
Ясна — я все зробив!
Черствим острожним сухарем
В тюремному льоху,
Ганьбою, жахом, тягарем
Етапного шляху
Я вас старався налякати.
Та не злякались ви!
І хай мені вже не тримати
На плечах голови,
Не можу більше вас я, ні!
Не хочу зупинять...
Я вас туди домчу в три дні...

(Відчиняє двері й кричить).

Гей, миттю запрягать!..»

Іван Никитин

ВПАДЕ МЕРЗОТНЕ,
ЗЛЕ ТИРАНСТВО...

Впаде мерзотне, зле тиранство,
Кайдани скине бідний люд,
І ти, розпещенеє панство,
Візьмешся нехотя за труд.
Вже іншому ти поколінню
Бич віддаси свій віковий,
Зненависною будеш тінню
Повік в історії людській...
Твої розпусту, й віроломство,
І підступ час покаже всім,
Тебе просвічене потомство
Прокляттям поразить своїм.
Мужик.— тепер твоя опора,
Худоба із двора твого,—
З ганьби у славі вийде скоро,
І знов не купиш ти його.
Вже сходить сонце хлібороба!
Хоч він до помсти не спішить,
Але давно вже на неробу
Сокиру він почав точить...

Дем'ян Бедний

ПРО ДЕМ'ЯНА БЕДНОГО,
МУЖИКА ВРЕДНОГО

Низ кропивою вкривсь їдливою,
А де сухіш — там скрізь бур'ян.
Пропало все! Мов ніч, над нивою
Стоїть Дем'ян.

У господарстві не ладнається!
Скрізь недохват, один дурман...
Реве малеча, мати лається...
Ох, брат Дем'ян!

Урядник пише, тре потилицю:
«Отож неїловських селян,
Вашбродь, на сході у неділю цю
Мутив Дем'ян:

Коли не взять — само не станеться,—
Один у мужиків талан.
Над мужиками біс не зглянеться...»
Так, так, Дем'ян!

Сам становий примчав в Неїлове,
Зливсь і гукав: «Де бусурман?
Згною... Зведу зі світу білого!»
Ох, брат Дем'ян!

«Люд бунтувать?.. Хай не клопочеться!
Зв'язать його. Відвести в стан!..
Все визнаєш там, більш не захочеться!»
Що, брат Дем'ян?

Тут пан почав горлать і пнутися:
«Мужик! Злочинець! Хам! Горлан!»
Стривай!.. А що, як розмахнутися?
Ну, брат Дем'ян!..

СОНЕТ

Вечірній дзвін у мовчазних полях.
Я так любив його колись стрічати,
Як перед смерком промінь із-за хати
Заграс золотом в весняних небесах.

Любіш мені тепер у селах і містах
Могутній клич тривожного набата:
Мов сурми звук у славний бій — солдата,
Мене на подвиг кличе він в боях.

У суєті, у пошлості щоденній
Я жду, коли, мов присуд той судьби,
Як ранній грім — і гнівний, і натхненний,

В розплати час, в час грізний боротьби,—
В моїй вітчизні гнобленій і бідній
Розітнеться набата голос мідний.

УРОЖАЙ

Що у попа Євстрата
Не борода — лопата.
Рукою пухлою розпиривши її,
Піп мужиків після обідні,
Яких посіли злидні,
Звертав на заміри свої:
«Ох, бачу: ви цікавитеся сиравами земними.
Забули ви про бога навесні.
Та не побив би град озиме,
Та не спалило б яре геть на шні...
Чого хвилюєтесь, клопочетесь марно?
Бог бачить все, і не лишить безкарно
Він за гріхи й провини вас.
Не нам судить господню волю,
Ходім зі мною всі по полю —
За урожай помолимось у цей скорботний час.
І дасть вам хліба щедрий бог повіки,
А ви одмірите потроху й для попа.
Хіба багато треба: по совку з снопа,
По мірочці з засіки».

Читачу, головою дарма не хитай.
Піп захищає діло кривне:
Помолиться — і буде урожай.
Та чи в селян? Навряд! А у попа — напевне.

МОЛОДНЯК

Тому десь років, певне, з п'ять
Один поміщик в ліс поїхав погулять.

На козлах кучером Омелько —
Не парубок, а велетень якийсь!
«Ну й поросло ж, а порожньо було колись.—
Поміщик аж роззявив пельку.—
Омельку! От так молодняк заліг!
Бач, різки де ростуть. Чи нам не взяти їх?
В науку мужикам... на випадок свавілля!»
«Так, так! — Омелько проказав набік.— Так, так!
Ці різки — перший сорт... Чудовий молодняк...
Як підростуть, ну й добре ж буде кілля!»

Для чого ж байка ця — про пана та про ліс?
Роки все, бачте, йшли,— а молодняк підріс.

«ХРИСТОС ВОСІКРЕС!»

У попа Євстрата
Зібрались грошенята.
Ну, звісно, дивуватися цьому не слід:
За молитви щодня дохід.
Але ж коли забули люди бога
Та стали в дуків скрині розбивать,
Взяла попа тризога:
«А що, коли до скриньки добереться тать!»
І піп, щоб заховать свою скарбницю,
Під полу взявши скриньку-потайницю,
Відніс її вночі, немов якийсь крамар,
В олтар
І підписав на скриньці, грішним ділом:
«Ця скринька — з божим тілом».
Та хитрий паламар
Довідався про скриньку
Й, забравши з неї гроші у торбинку,

Додав до напису: «Немає божих тут тілес:
Христос воскрес!»

Що паламар — шахрай, я згоден з вами,
Він обдушив такого ж шахрая, за що ж його картать?
Та я боюсь, щоб піп Євстрат,
Буває, не повісився на брамі!

ПОТІШИТЕЛЬ

Наш панотець уміє приладнать
Усяку справу завжди до ладу, під стать.
На словідь якомсь удова прийшла до нього:

«Рятуй від духа злого!

Панотче, ще з весни

Мене посіли сни:

Щоночі бачу я небіжчика Данила.

Уранці соромно зирнути на божницю.

Я вже й лампадку загасила.

І то ж таке спокусить молодицю:

У сні з небіжчиком... грішила!»

«Невже?.. Та що ти?! — мовив піп,

Під боки сіп.—

А все тому, що побиваєшся по ньому,

По чоловікові старому.

Гріх! Наживеш сама собі колись біду.

Постій, на шию ладанку тобі повішу,

А ввечері я й сам до тебе забреду:

Потішу».

Читаче, головою скоса не кивай.

Коли вдова впаде в одчай,

Наш панотець її гріхи «розрешить».

Не вперше, знай,

Потішить.

ПАНСЬКА ВУЛИЦЯ

Поема

Котяться, котяться, котяться, котяться,
В ланцюг залізними кільцями сходяться,
Кроком нестриманим лавами йдуть.
Лавами йдуть,
Ідуть,
Ідуть
На останній, найбільшій редут!

Вулиця Панська схвильована, злякана.
Бігає постать тремтяча, нажахана,
Крутиться, страхом смертельним охоплений,
Пан-біржовик, камінцями оздоблений,
Клубний мастак, і лихвар, і купець,
Мануфактурник, і модний кравець,
Дука-хутрар, ювелір патентований, —
Бігає кожен, тривожно схвильований
Гамом, гармидером, криками, кпинами.
Біля приміщень з смішними вітринами,
Між облігацій якоїсь контори —
Німець, поляк, українець, єврей.
Пробують двері, завіси, запори:
— Ей, поспускайте залізні штори!..
— Швидше!..
— Ей!..
— Там їх проучать, диких людей,
Щоб бунтувать зареклися навіки!
З грюкотом падають грубі повіки
Вікон дзеркальних, дубових дверей.
— Швидше!..
— Ей!..

— Що ж це ви топчетесь, наче каліки?
— Чи, може, зрада сховалась і тут?!
— Може, нечувану змову готуєте?
— Чуєте?..
— Чуєте?..
— Чуєте?..
— Чуєте?..
— Ось вони!.. Бачите?.. Ось вони, тут!..
— Ідуть!
— Ідуть!..

З силою дужою, щільними лавами,
З спільною волею й серцем одним,
З бодем великим, з кривавими плямами
Стягів червоних, що мають над ним,
З різних завулків,
Із-за провулків,
Темних, розмитих, розритих, покручених,
Гнівню підвівши мільйони намучених,
Чорних, мозолявих, репаних рук,
Тисячоліттями зв'язаний, скований,
Вихром бурхливим прорвав зачарований
Каторжний круг
І з передмістя вийшов не лодар,
Вийшов на Вулицю справжній господар —
Люд робітничий, — і галас ущух.
Стихла, здригнулася Вулиця Панська,
Впавши в тривожне напівзабуття, —
Воля міцна, робітничо-селянська,
Владно скувала безжурне життя:
— Владар — це я!
Вся оця вулиця — бруки, канали,
Банки, палаци, пасажі, підвали,
Золото, питво, що так виграє, —

Все це — моє!
Бібліотеки, театри, музеї,
Сквери, бульвари, сади і алеї,
Мрамур, басейни, усе, що тут є,—
Все це — моє!

Раптом оскалилась Вулиця Панська.
Велетень став. Загороджено шлях.
Хижої галччі зграя поганська
В'їлася в груди, аж темно в очах.
Миттю замаявши гаслами дикими,
Вулиця Панська вже більше не спить,
Вся вона сповнена лайками, криками,
Стогоном, гамом, нахабними пиками,
Кінським іржанням і дробом копит.
Гаркнули п'яні, роздрочені зграї
Із поліцейських, жандармських засад:
— Р-рису... в атаку!

— Дайте нагая!

— Бий їх прикладом!

— Жени їх назад!

— Шаблею, шаблею тих, що із стягами,
Щоб не збиралися більше ватагами,
Знали б, ха-ха, свій куток і верстак,
Мать їх розтак!!!

— От так зчинилася в нас катавасія!

— Темна юрба.

— Це татарщина!

— Азія!

— Хами!

— Мерзота!

— Падлюки!

— Мурли!

- Лізеш і ти сюди, пико ремінна!
- Вспала їм жандармерія кінна!
- Добре й козаки їм також дали!
- Бачили гасла?
- В них повно отрути!
- Може голота помститись колись!
- Кажуть, є вбиті й поранені люди!
- Жертви... Без жертв усмирять не берись!
- Та чи провчить їх таке заспокоєння?
- Що ж, то ще більше зазнають біди!

Знов на майданах тупе задоволення,
 Всюди вже змито криваві сліди.
 Вулиця, повна негаданих радощів,
 Знову у сльозі вечірніх огнів.
 Публіка знову, в оточенні святощів,
 Чавкає, наче забралась у хлів.
 Чавкає з надто тупою безпечністю,
 Міряє панство своє безкінечністю,
 Вірить напевне, що «зляканий хам»
 З долею рабською звикнеться, згодиться,
 Що вже ніколи назад не одкотиться
 Хвиля, що глухо клекоче десь там!

Знову...

Знову...

Хвиля вдаряє міцна

В давню, зогнилу основу...

Падає важко стіна.

— На!..

— На!..

— Раз-два,

Дужче!!

Раз-два,

Разом!!

— Раз-два,

В біг!!

Раптом — сімнадцятий рік!

— Хто там?

Хто там

Квілить налякано: «Стій»?

— Хто там по лютих деспотах

Постріл непевний пустив?

— Хто виглядає з-за рогу?

К бісу всіх панських пролаз!

— Раз-два,

В ногу!!

— І-ще

Раз!!

— Місця нема в нас пролазам.

Влада — робочий народ!

— Раз-два,

Разом!!

— Раз-два,

В льот!!

— Хто звідділя нас зрушить?

В нас непорушна мета!

Вулицю Панську придушить

Враз пролетарська п'ята!!

Е П І Л О Г

Петлі, вузли — колії історичної...

Вдарив — другий чи перший — дзвінок,

Час катувань, боротьби титанічної —

Наш переможний, терновий вінок!

Браття, не вірте квилінню лесливому:
«Ви — переможці! Ви — владарі теж!»
Хниканню також не вірте лякливому:
«Нашим блуканням не видно ще меж!»

Хай наша Вулиця буде околиця
Перед Проспектом отим Світовим.
Він же ще й досі, обдурений, молиться
Різним оманам, богам неживим!

А як на Вулицю Панську вступали ми,
Чи не котились назад стрімголов?
Але ми лавами рівними, сталими
Знов наступали. Знову і знов.

Хай і не рівна, де ворога били ми,
Лінія фронту, червона стіна,
Нам хіба квилить словами безсилями?
Чи ж не міцніє, не кріпне вона?

Стійте ж на варті здобутого муками,
Пильно дивіться на стрілку віків,—
Далеч здригається дужими звуками,
Громом нових, бойових голосів.

Браття, вдивіться у далі розковані,
Вслухайтесь тільки в далекий той шум:
Це ж там резерви ідуть загартовані!
Трум-ту-ту-тум!
Трум-ту-ту-тум!

Котяться, котяться, котяться, котяться,
В ланцюг залізними кільцями сходяться,
Кроком нестриманим лавами йдуть.
Лавами йдуть,
Ідуть,
Ідуть
На останній, найбільший редут!!

Володимир Маяковський

ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ ЛЕНІН

Поема

*Російській Комуністичній Партії
присвячую*

Час —
розпочинаю
про Леніна рядки.
Але не тому,
що горя
більш не вóлим,
час
хоч би тому,
що туга ці роки
стала усвідомленим
і певним болем.
Часе,
знову
ленінськими гаслами розвій.
Нам
не розливатись
сльіз калюжею,—
Ленін
і тепер
живіший за живих.

А наука —
зброя
з міццю дужою.

1

Люди мов човни.
Хоч і на суші.
Проживеш
поки
свій вік,
безліч різних
гострих мушель
налипас
нам
на бік.
А пізніш,
пробивши
бурю навіжену,
сядеш
близько сонця десь
і зчищаєш
баговиння
бороду зелену
і слизьких медуз рожевий сплеск.
Я
себе
під Леніним чищу,
щоб плисти
в революції далеч.
Я боюсь
цих рядків кілька тисяч,
немов хлопцем
боїшся фальшу.

Розпрозорять головою вінчик,
я хвилююся,

не закрили щоб
справжній,

мудрий,
чоловічий

Ленінів
великий лоб.

Я боюся,
щоб походи
й мавзолеї,

визначений
вшанувань статút
не залляли
геть нудним єлеем

Ленінову
простоту.

Я тремчу за нього,
наче за зіницю,

щоб солодкою
не був
оббріханий красою.

Голосує серце —
і писати кличе

мій обов'язок перед добою.

Вся Москва.

Земля промерзла

стугонить від лави.

Над багаттям
люди змерзло топом.

Що зробив він?

Хто він,
звідкіля він?

І чому
йому така шаноба?
З пам'яті слова беру я знову;
не скажу я жодному:
на місце сядь.
Яка бідна в світі
ця майстерня слова!
Звідкіля потрібне взять?
У нас — сім день,
у нас годин — дванадцять.
Не прожити більш ніде.
Смерть не вміє панькатись.
Коли ж годинам знемога,
мала календарна сфера,
ми кажем — «епоха»,
ми кажем — «ера».
Ми спим ніч.
Вдень тиняємось тупо.

Любим
віч-на-віч
воду
товкти в ступі.
Коли ж бо
кожен крок
окремих явищ
взяв у жменю,
ми кажемо —
«пророк»,
ми кажемо —
«геній».

У нас
претензій нема,—
не кличуть —
ми й не премося;
дружина
кохає сама,
і то
задоволення досить.

Коли ж,
тілом і духом один,
пре
на нас не схожий,
шпигаєм —
«цар і водій»,
дивуємось —
«дар божий».

Скажуть так —
і вийшло
ні краще, ні гірше.

Повиснуть слова
і попливуть за димом.

Нічого
 не виколупаєш
 із таких віршів.

Ні рукам,
 ні головам нездійснимо.

Як же
 Леніна
 таким аршином мірять!

Таж, напевне,
 кожен
 згадує тепер —
навіть головою
 не чіпаючи одвірок,
«ера» ця
 проходила
 у двері.

Та невже
 про Леніна такбж —
«милістю божою
 вождь»!

Коли б
 був він
я б від царів і бога,
 себе
 від гніву не вберіг,
я б
 пішов тоді
 супроти юрб потоків,
проти по́ходів
 і вшанувань старих.

Я б
 знайшов
 слова
 прокляття громоушого,

і поки б
 мене
 і крик мій
 стерли вщерть,
я б гукав
 у небо
 богохульства,
по Кремлю б,
 неначе бомбу,
 кидав:
 г е т ь!

Та міцні
 Дзержинського
 біля могили кроки.
Зараз би
 могло
 з постів зійти Чека.

Крізь мільйон очей,
 і в мене
 з ока —
тільки краплі сліз
 замерзли
 на щоках.

Не нова
 казенна шана
 богу.

Ні!
Сьогодні
 справжнім болем,
 серце, захолюнь.

Ми
 ховаємо
 найбільш земного

із усіх
земних людей,
либонь.
Він земний,
але не з тих,
що боком
упираються
в своє корито.
Землю
всю
охоплюючи оком,
бачив
те,
що часом геть закрито.
Він, як ви
і я,
такий же самий,
тільки-но,
можливо,
десь біля очей
думка
більше
поробила зламів
і незламніш губи,
ніж у нас,
іще.
Не сатрапів певність
тріумфаторська,
що валяє
з ніг,
Він посмикуючи віжки,
товариша
жалів
людською ласкою.

А
до ворога
бував
за крицю він твердіш.
Мав він
звички,
як звичайно всяк,
як і ми,
перемагав хвороби.
Я, скажім,
рівняю око
на більярдових княх,
шахи ж вождь любив —
воши для нього
спроба.
І до ворога
від шахів
війшовши натурою,
в люди
вивівши
вчорашніх пішаків,
ставив
робітничу — людську — диктатуру
над тюремною
турою буржуїв.
І йому,
і всім нам
дороге те саме.
А чому,
стоявши
віддаль десь від нього,
я
життя своє,
дуріючи з нестями,

геть віддав би
 за один його
 лиш погляд.

Та не я один!
 Та що,
 хіба я кращий?!

Навіть не покликать,
 тільки б рот розкрить —

хто вперед
 із сіл,
 із шкури геть,
 із тачок

не ступне в цю мить?!

Кволий —
 ніби випив я
 вина і горя зайве,—

інстинктивно
 я іду
 геть віддаль від трамваю.

—Зараз
 хто
 згадав би
 смерть мою звичайну

в траурі
 цього
 смертельного одчаю!

З прапорами йдуть
 і так.

стала
 знов
 Неначе

І тремтить
 Росія кочова.

 колона залу
 натовпом ходячим.

А чому?
Нащо
такі дива?
Телеграф
охрин
від чорного одчаю.
Сльози
звисли снігом
з стягових повік.
Що зробив він,
хто він
і з якого краю,
цей
найлюдяніший чоловік?
Коротке,
по останній день нам
відоме
життя
Ульянова.
Але довге життя
товарища Леніна
треба писать
і змальовувать запово.
Десь далеко,
років за двісті,
перші
про Леніна
з'являються вісті.
Чуєте —
залізний
і стодзвонний,
розтинаючи
століть загат,—

голос
прадіда
Бромлея і Гужона —
першого паровика?
Капітал,
його величність,
некоронований,
невінчаний,
сповіщає
упокореною
силу недосвідчену.
Місто
дерло,
грабувало,
пхало
в пузо кас,
з-за верстата ж,
худий і зухвалий,
вставав робітничий клас.
І уже
погрожував
димарями в небо:
— Наші
до золота
мостите спини.
Народим,
надішлем,
прийде як-небудь
борець,
каратель,
месник,
І уже
людина!
змішалися
хмарі й дими,

немов
солдати
одного полка.
Небеса
стають подвійними,
дими
застилають шлях хмаркам.
Товари
ростуть,
над жебраками звисли.
Директор,
лисий гад,
узяв рахівницю,
і буркнув:
вивісив: «Криза!» —
«Позвільняйте».
Закапало
пундики
мушаче стерво,
збіжжя
в елеваторах —
немов сміття,
а під вітринами
всіх Єлисеєвих,
стягну живіт,
плелось безробіття.
І бурчало
по кутках в безсонні,
вставши
над плачем дитячим:
— Чи на працю,
чи під муштру,
пá —
долоні!

І приходь,
застушику
й віддячнику!

Ей,
верблюде,
винахіднику колоній!

Ей,
колони
крицевих кораблів!

Марш
в пустелях,
палкіш за вогонь!

Піньте міну
біліш папірців!

Починають
чорним лататись
оази
пальмових спек.

Он
поміж
золотавих плантацій
закатований
ниє негр:
— У-у-у-у-у,
у-у-у!
Ніле мій, Ніле!

Приплесни і виплесни
чорні дні безсилі!

Щоб чорніші були,
ніж я вві сні,
і пожежа щоб
за кров червоніш.
І щоб у цій каві
закипілій

варитись пузатим —
чорним і білим.
Кожне
добуते
слонове ікло —
тик його в м'ясо,
в серце тикай.
Хоч для правнуків,
щоб не даремно
кров'ю литись,
випливи,
заступнику сонцеликий.
Я конаю —
бог смертей
прийшов і поманив.
Пам'ятай
цей заспів,
Ніле, мій Ніле!
У снігах Росії,
в маренні Патагонії
розставив
час
верстати потогонні.
Коло Іванова вже
Вознесенського
камінні туші
непокоять
вигуки частушок:
«Ой заводе, мій заводе,
жовтомазино,
Час нового кличе роду
Стеньку Разіна».

Онук питає:
— Що таке капіталіст?
Як діти
тепер:
— Що це:
г-о-р-о-д-о-в-и-к?..

Для внуків
пишу
на весь зріст
капіталізму
портрет
родовий.

Капіталізм
за молодих літ
був нічого,
діловий парубійко:
перший працював,
не боявся робіт,
що у нього
на маніжках
бруду стільки.

Трико феодальне
Ліз тісне в двобої!
не гірше,
ніж зараз лізуть.

Капіталізм
революціями
розквіт весною
і навіть
підспівував

«Марсельезу» грізно.
Машину
він
задумав і вигadaв.

Люди,
і ти — їй!
Він
розкидав
по всіх світах
робітничих дітей
своїх.
Він з'їв
царства
і графства поспіль
з коронами
і з орлами.
Підріс,
як біблейська корова
або віл,
облизується.
Язик — парламент.
Щороку
слабла
м'язів криця,
він погладшав
і розпух,
такий же
за кілька років
витагсь,
як і його гробух.
Палац поставив —
не побачиш такого!
Художник —
не один! —
по стінах йорзав.
Підлога ампіриста,
стеля рококова,

стіни —
Людовіка XIV,
Каторга.
Кругом,
з обличчям,
що метушиться,—
чи то обличчя,
чи то сідниця,—
задолиця
поліція.
До фарб
і до пісні
душа оглухла,
як корові
квітки
серед луку.
Етика, естетика
й інша дрібниця
просто —
його
служниця.
Його
і рай,
і пекла кодня —
розпродує
бабам недугим
дірки
від гвіздків
і перо хреста господня
хвоста
святого духа.
Зрештою,
й він
переріс себе —

за нього
працює раб.
Він наживає,
жере
й сопе,
капіталізм розпух
і ослаб.
Ослаб
і ліг
в історії на шляхах
у світ,
мов у ліжку гідра.
Його не об'їхать,
не злякать,
єдиний вихід —
висадити в повітря!
Знаю,
лірик
пов'ється мороком,
критик
почне
копірситись істиком:
— А де ж душа?!
Та це ж —
риторика!
Поезія де?
Сама публіцистика!! —
«Капіталізм» —
не ніжне слово,
куди ніжніш звучить —
«соловей»,
та я
повернусь до нього
знову і знову.

Хай
агітаторське гасло живе!
Я писатиму
і про те,
і про це теж,
та зараз
не для кохання
час.

Я
всю свою
силу дзвінку поета
тобі віддаю,
атакуючий клас.

Пролетаріат —
незграбно і вузько
тому,
кому
комунізм — сільце.
Для нас
це слово —
могутня музика,
що й
мертвих
на бій понесе.

Поверхи
уже,
зіщулившись, тремтять,
гук льохів
здіймається до звільнених кімнат.
— Прорвемося
до небес
у перетягу синь.

Пройдемо
крізь кам'яний колодязь.
Годі!
Звідси
робітничий син —
пролетаріатоводець. —
Їм
уже
земної кулі мало.
І рукою
у перснях
безперестанку
лізе
одгодований
капшук від капіталу
ухопить
чужу горлянку.
Ідуть,
залізом
клацають і брязкають.
— Вбивайте!
Двом буржуям тісно! —
Кожне село —
могила братська,
місто —
завод протезів різних.
Скінчено —
столи
накрили чайні.
Перемога
пирогом з столів.
— Слухайте
могили завивання,
кастаньети костурів!

Знову
наш побачите
Цю у війську.
наш час не вибачить вину.
Він розплещеться,
і прийде,
й оповість
вам
і вашинській війні
війну! —
Виростають
на землі
сльозі озера,
надто
непролазна
кривава потіпа.
І схилялися
самотні фантазери
над вирішенням
нездійснених утопій.
Люба
об життя
розбили філантропи.
Та хіба
мільйонам
філантропів тропи?
І уже
безсилий
сам капіталіст,
так
його
машина розмахалась,—

устрій
геть несе його,
немов поживклий лист,
криз
і різних страйків хаос.
— До чиїх кишень
стікаєм
золотою масою?
З ким іти
і скаржитись кому? —
Мільйонноголова класа
зір напружує —
пізнать себе саму.
Час
години
крав
у капітала,
пробиваючи
прожекторів яскравість.
Народив
час
брата Карла —
старший
ленінський брат
Маркс.
Маркс!
Перед очима
сивини пертретна рама.
Як
життя його
далеке від уявлень!
Люди
бачать
замурованого в мармур,

гіпсом
захололого на п'єдесталах.
Та коли
революційною лавою
перший
крок
робітники
взяли,
о, якою
неможливою загравою
серце Маркс
і думку запалив!
Ніби сам
в заводі
став на варті,
ніби
кожний труд
змозолів особисто,
тих,
що тиснуть додаткову вартість,
він за руку
упіймав на місці.
Де тремтіли тілом,
а очима згаслими
навіть
до пупа
не діставали біржовика,
Маркс
повів
валить
війною класовою
золотого
бузівка,
тепер, мовляв, бика.

Нам здавалось —
в комунізмові затони
тільки
хвилі випадку
закинуть
нас
сторчма.

Маркс
розкрив
історії закони,
пролетаріат
поставив край керма.
Книги Маркса —
не рядки із літер,
не сухі
колони чисел тих, —
Маркс
робітника
цілого світу
в бій повів
колонами
стрункіше цифр.

Він
і говорив:
«В бою залякніть,
срава —
це коректа
обрахунку днів».

Прийде він,
іде
великий практик,
поведе
полями бою,
а не папірців!

Жорнами думок
і рукою проклавши шлях
дошсавши
знаю: восковою,
Марксеу
марився
і Комуни вогонь Кременя
стяг
червоною Москвою.
Достигали,
стигли дні,
як дині,
пролетаріат
зростав
і виріс геть.
Капіталу
сторчові твердині
валом розмиває
вщерть.
Років декількох
лягає
і гроза відстань,
гуде
від наростання.
Закінчилася
повстанням
наростають гніву пристрасть,
революції
за вибухом повстання.

Помішавши класи,
віру,
чин
і мову,
рухалась земля
на золотих колесах.
Капітал же
їжаком казковим
ріс весь час,
міцнів
багнетним лезом.
Комунізму
марево
росло в Європі,
зникши десь,
вставало
знов шалено.
Згодом народивсь
звичайний хлопець
серед хащ,
серед Сімбірська —
Ленін.

2

Я знав робітника.
Він неписьменний був.
Такий,
що і абетки не вгризе.
Але він чув,
як говорив Ленін,
і вің
знав — усе.

Я чув,
як селянин
з далекого Сибіру
розказував:
одбили кулями
і раєм
зберегли сільце.
Вони не читали
й не чули за Леніна,
але ж були
ленінці це.
Я бачив гори —
там і кущ не росте.
Тільки
хмари
за скелі
вченились гачком.
І за сотню верст
у горця, проте,
ганчір'я
сяло
ленінським значком.
Скажуть —
так
про шпильки тільки вити.
Їх жінки
заколюють,
дармують час.
Ні, не шпильку заколоть —
сорочку
може пропалити
серце,
сповнене
чуттям до Ілліча.

І цього
не з'ясувать
церковними
слов'янськими гачками,
і не бог
йому
велів —
вибранцем будь!
Кроком людським,
робітничими руками,
головою власною
пройшов він
певну путь.

Згорн
погляд
на Росію кинь —
розсипалась ріками,
цілий край
непаче
лупцюють батоги,
ніби
нагаями її значать.
Та синіш,
ніж води всі,
сніжки
кріпацької Русі.
Ти
з боків
на Росію глянь —
і, куди
очей не кинь,
ушираються
у небесну грань

гори,
каторги,
рудень жажі.
Але каторги
гірше була
між фабричних машин
кабала.

Є країни,
з багатшою долею,
є красивіш
і розумніш.

Та країни
ще з більшим болем
не доводилось
бачить
мені.

Ні, не кожний
удар
зітреш із щоки.

Крик міцнів:
— Уставайте
за землю і волю ви! —
І беруться бунтівники
одиницями
за бомбу
і за револьвер.

Добре
у царя
пустить набоя!

А коли
з дороги
тільки пил кудлатий?!

Готував
цареубивство
збройне
брат Ульянова —
народоволець
Олександр.
Одного уб'єш —
другий
докладає сил,
перегнати
інших
пробує тортурами.
І Ульянова
Олександра
повісили
тисячним із Шліссельбургу.
І тоді
сказав
Ілліч сімнадцятирічний
слово це,
міцніше присягань
солдатської руки:
— Брате,
ми
тебе змінити звичні,
переможемо,
та інші
перед нас шляхи! —
Обдивіться пам'ятники —
бачите
героїв ряд цих?
Стане Гоголем,
а ти
вінками возвелич.

Не таку —
щоденну,
чорну працю
геть на плечі
взяв собі Ілліч.
Він одразу
у ковальській учить настці,
як будь,
щоб зарплата
зросла п'ятаком.
Що робить,
коли
б'ється майстер.
Як будь,
щоб хазяїн
поїв кин'ятком.
Та не дріб'язок
мета хистка,
зрештою,
не стій так
над калюжею
дрібною.
Соціалізм — мета.
Капіталізм — ворог.
І не віник —
рушниця зброя.
Тисячу разів
він те саме
кидає
до вух тугих,
а наавтра
він руками
з'єднає
усіх своїх.

Вчора — четверо,
сьогодні — чотиреста.
Причаїлись.
Але завтра
одверто встанем,
і ці чотиреста
в тисячі виростуть.
Трудящих цілого світу
западим повстанням.

Ми ж уже
не нижче трави
чи води тихше —
гнів
трудящих
скупчився в тучах.
Ріже блискавками
Іллічевих книжок.
Синіє
градом
прокламацій і летучок.

Бився
об Леніна
темний клас,
всюди
яснів
від його ймення,
і, зміцнений
силою
й думкою мас,
з класом
ріс Ленін.

І уже
 прийшла пора зробити
те,
 чим з юнацтва
 Ленін присягався:
— Ми
 не одиниці,
 ми —
 союз боротьби
за визволення
 робітничого класу.—
Ленінізм іде
 все далі
вшир в ділі,
 через учнів
 Іллічевої вивірки.
Кров'ю
 вписано
 героїзм підпілля
в пил
 і сльоту
 безконечної Володимирки.
Зараз
 кулю крутимо
 земну ми.
Навіть
 ми,
 коли в кремлівських стінах,—
враз
 скільким
 той Нерчинськ у задумі
з-за декретів
 кайданами
 сплине!

Знову
 вам
 згадаю шлях пташиний.
За вічком —
 трамваїв
 електричний блиск.

Хто
 із вас
 гратчасті стіни
не шкрябав
 і не гриз?

Лобом
 бий
 об камінь мурів пітних,—
за тобою
 змили камеру
 і замели.

«Служив ти недовго, та гідно,
на благо своєї землі».
І вподобав Ленін
 у яким засланні
оцієї пісні
 траурне зітхання?

Говорили —
 мужичок
 своєю йде дорогою,
заведе
 нехитрий і простий
 соціалізм.

Ні,
 і Русь
 від димарів
 стає сторогою.

Бородою
дим навколо міста зве.
Не попросять в рай —
будь ласка,
завітайте —
через трун буржуазії
комунізму крок.
Сто селянських мільонів
за пролетаріатом.
Ленін —
пролетарський ватажок.
Поцаобіцяє ліберал
або есерик хвацький,
сам охочий до робочих синів,
Ленін
фразки
з нього
обірве до цятки,
щоб із книг
засяв
голецький дворянин.
І пам
уже
не балачки заспоковні,
що, мовляв, воля
що люди браття,—
ми
в Марксовім озброєнні
одна
на цілий світ
більшовицька партія.
Америку
перетинавш
в експреснім купе,

ідеш Чухломою —
тебе

вважає
всюди тепер

Р К П

і в дужках
маленьке «б».

Тепер
на Марсів
полює Пулково,
розглядаючи
небесну тишу.

Та для світу
ця
маленька буква
яскравіша,
більша,
червоніша.

Слова
у нас
до останнього
стають звичні,
старіють, мов хартія.

Я ж хочу
примусить засяять заново
найвеличніше слово —
партія

Одиниця!
Кому потрібна вона?!

Голос одиниці —
тонше піску.

Хто почує його?
Хіба що жона!

І то,
коли не на базарі,
а близько.
Партія —
це
єдиний ураган,
з голосів спресований
тонких і напругих,
від нього
тріскає
ворожий стап,
наче від гармат,
перётинки
у вухах.
Важко одному
у вирі повстань.
Важко одному
брати з бою —
кожен сильний
йому буде нан,
і навіть слабший,
коли двос.
А коли
в партію
зійшлися люди, —
здайся, враже,
ляж
і згинь!
Партія —
мільйонногруда,
стиснута
в міцний кулак
один.

Одиниця — що?
Одиниця — нуль,
один —
коли він
навіть губу верне —
не підійме
звичайнісінький
кількапудовий куль,
а тим більше —
хату хмародерну.
Партія —
це
мільйонів плечі,
стиснуті міцно,
мов загат.
З партією піднімем
будівель велич,
тримаючи
один одного в ряд.
Партія —
це кістяк робітничого класу.
Партія — це безсмертя нашої справи.
Партія —
це єдине,
що не зрадить мене.
Сьогодні — чорнороб,
а завтра
царства стираю
з карти я.
Мозок класу,
справа класу,
Сила класу,
слава класу —
Ось що таке партія.

Партія і Ленін —
це близнята-браття.
Чиє цінніше
для історії ймення?
Ми кажемо — Ленін,
розуміємо —
партія,
ми кажем —
партія,
розумієм —
Ленін.
Ще
горою
короновані глави
і буржуї
чорніють,
мов ворона в імлі,
але вже
племінь
робітничої лави
кратером партії
рветься з-під землі.
Дев'яте січня.
Кінець гапонщини.
Падаєм,
царською кулею підтяті.
Вигадка
про милість царську
розтрощена
після бою під Мукденом,
після Цусімської звади.
Годі!
Не вірим
розмовам стороннім!

Встала
сама
з зброєю Пресня.
Здавалось —
зараз
закінчимо з троном,
за ним
і буржуєве
крісло
трісне.
Ілліч уже тут.
У щоденнім завзятті
працює він
з робітниками
п'ятий рік.
Він поруч
на кожній стоїть барикаді,
зміцнює
повстання потік.
Та скоро
прийшла звістка:
«Свобода».
Люди
чіпляють на себе бантики,
цар
на балкон
з маніфестом виходив.
А після
«вільного»
тижня достатку
банти,
промови
і співи жваві

рев від гармат
вкриває басом:
робітничою кров'ю
зловтішно плаває
царський адмірал —
каратель Дубасов.
Плюнем в обличчя
тим білим віхтям,
що морочать
про звірства Чекá!
Дивіться,
як тут,
зв'язавши за лікті,
робітництво до смерті
сікли по щоках.
Звіріла реакція.
Інтелігентчики
усе загадили,
одцурались усього.
Замкнулись дома,
немов овечки,
ладан курять —
шукать бога.
Сам заскиглив
товариш Плеханов:
— Ваша вина,
плутать не варто!
Крові пустили
цілим чаном!
Нічого
зопалу
зброю брати.—
Ленін
у цей недугий шепіт

врізав голос
бадьорий і чинний:
— Ні,
за зброю
браться треба,
тільки
рішучіш і енергійніш.
Знову ми згодом мусимо встати.
Знов робітничий
повстане клас.
Не оборона —
а натиск
стати повинен
гаслом для нас.—
І цей рік
у кривавій ціні,
і ці рани
в робітничому стані
здадуться
школою
перших відмін
в грозі та в бурі
наступних повстань.
І Ленін
знову
в своїм вигнанні
готує
нас
перед новим боєм.
Він учить
і сам дістає знань,
вн партію
знову
збирає міцною.

Дивись —
полум'я страйку
знов зайнялось,
мить —
і до повстання легко стернá дійти.
Аж ось
раптом
встає
страшний чотирнадцятий.

Так пишуть —
солдат
заналить «кізку»,
балакать почне
про стародавню славу, —
та цю
всесвітню м'ясорізку
до якої зрівняти
Плевни,
Полтави?!

Імперіалізму
ось баговиння —
череву вгору,
з вставними зубами,
і море крові
йому по коліна —
ковтає країни,
багнетами плямить.
Навколо нього —
його підлабузи-
патріоти —
пристосувались Вови, —
пишуть,
витерши руки об блузи:

«Робітники,
бийтесь
до останньої крові!»
Земля —
горою
залізного злому,
а в ній
людське
паadlo і шал.
Серед
усього
божевільного дому
тверезий
уостав
один Ціммервальд.
Звідціля
Ленін
з товаришами різом
встав над світом
і підніс над
думки,
яскравіші
полум'я часу,
голос,
чутніший
усіх канонад.
Звідціля —
мільйони
канонадою у вуха,
стотисячощабельної
кінноти біг.
Звідціля —
проти
гармати й шаблюки —

вилицюватий
і лисий
один чоловік:
— Солдати!
Буржуї,
зрадивши всоте,
на турків шлють,
за Верден,
на Двіну.
Годі!
Обернем
війну народів
на громадянську війну!
Досить
поранень,
смертей і руїн;
у націй
нема
ніякої вини.
Проти
буржуазії усіх країн
здіймемо
прапор
громадянської війни! —
Гадалось:
одразу
гармата-пічка
зачхає вогнем
і знищить тисячі,
потім, мовляв,
шукай чоловічка,
мовляв,
згадуй його прізвище.

Горлом гармат
 світ весь полощуть,
одна одну
 країни
 тиснуть
 шалено:
— Довоювались,
 і от
 нема переможців,—
один переміг
 товариш Ленін.
Імперіалізму прірва!
Ми
 уже втратили
 терпіння янгольське.—
Ти
 повсталою
 Росією зірвана
від Тавріза
 до Архангельська.
Імперія —
 це тобі не курка!
Двоголовий орел
 з владою дзьобастою,
а ми,
 як недокурок скурений,
просто
 сплюнули
 їхню династію.
Великий,
 укритий кривавою ржею,
народ,
 голодний і голодранець,

у ряди піде —
чи буде буржую
носить,
як раніш,
з вогню каштани?
— Народ розірвав
кайдани царства,
Росія в бурі,
Росія все знесе,—
читав Володимир Ілліч
в Швейцарії,
тремтів,
хвилювався
над купою газет.
Та що дізнаєшся по газетних шанцях?
На аероплані б
туди, злетить догори,
на допомогу
робітникам-повстанцям,—
одне бажання,
єдиний порів.
Поїхав,
підвладний партійній волі,
в німецьким вагоні,
німецька пломба.
Що, якби
знав
тоді Гогенцоллерн,
що Ленін —
і в їхню монархію бомба.

Пітерці
 все ще,
 всім на радість,
цілувались,
 скакали дітьми зухвалими,
та з червоною стрічкою,
 трохи парадний,
Невський
 уже
 кишів генералами.
За кроком крок,
 і дійдуть до крапки,
дійдуть
 і до поліцаєвого нігтя.
Уже
 починають
 з цухнастих лапок
буржуї
 потроху показувать кігті.
Спочатку дрібниця —
 плітка немов.
Потім більше —
 від кільки до скалки.
А там Дарданельський,
 в дівоцтві Мілюков,
за ним
 з коронацією
 пре Михалко.
Прем'єр —
 не влада —
 шиття гладдю!
Це
 тобі
 не грубий нарком.

Просто дівчина —
йди і гладь її!
Істерику розводить,
співає тенорком.
Ще
не попало
нам
і росинки
від оцієї самої
людневої свободи,
а в оборонців —
уже лозинки:
«Марш, марш на фронт,
робочий народі».

І в додаток
до пейзажу цікавенького
зрадники наші,
одином
і гуртом,
кругом
сторожами —
есери й Савінкові,
меншовики —
ученим котом.

І в місто,
уже
заплиле салом,
рантом звідтіль,
із-за Неви,
з Фінляндського вокзалу,—
по Виборзькій
папцернак завив.

І знову
вітер
свіжий, дужий
вали
революції
вгору верне.
Літейний
залили
кепки й блузи:
«Ленін з нами!
Хай живе Ленін!»
— Товариші! —
й над головами
встала з виру
рука,
що вперед
її виставив: —
— Скинем
есдецтва
зотліле ганчір'я.
Геть
владу
угодовців і капіталістів.
Ми —
голос
волі низу,
робітничого низу
світових надр.
Хай живе
партія,
що буде комунізм,
хай живе
повстання
за владу Рад! —

Уперше
 перед юрбою остовпілою
тут же,
 перед тобою,
 скрізь
встало,
 як звичайне
 роблене діло,
недосяжне слово —
 «соціалізм».

Тут же
 із-за заводських пащек,
сяючи
 над обрієм
 усіх країв,
встала
 завтрішня
 комуна трудящих —
без буржуїв,
 без пролетарів,
 без панів і рабів.

На плетиво
 скручених
 угодовських вірьовок
слова Ілліча —
 ударом сокири.
І раптом,
 як буря,
 вкрило промову:
«Правильно, Ленін!
 Час уже!
 Вірно!»

Дім
Кшесінської,
що за дригання
подарували їй,
зараз —
робітнича блузня.

Чути тут
фабричне дихання,
тут
гартуються
в ленінській кузні.
«Їж апанаси,
рябчиків жуй,
день твій останній
надходить, буржуй».

Вже лізе
до тих,
що до столів прилипли,—
як живе
та що жує?
Приміряючись,
у липні
за горло поторгали
і за животи.

Буржуєві зуби
вишкірилися разом:
— Раб збунтувався!
Нагаями
до кр'ові його! —

І ручку
Керенського
водять наказом —
на мушку Леніна!
В тюрму Зінов'єва.

І партія
знову
пішла в підпілля.
Ілліч на Розливі,
Ілліч в Фінляндії.
Та ні горище,
ні курінь
серед піль
вождя не дадуть
озвірілій банді їх.
Леніна не видко,
але він скрізь.
З того,
робота почата яка,
видно
керівну
ленінську мисль,
помітна
провідна
ленінська рука.
Найкращий ґрунт —
словам Ілліча:
падають,
зразу ж
ростуть на полях,
і поруч,
уже
до робітничого плеча, —
плечі
мільйонів селян.
І коли
лишилось
на барикади вийти,

день
 намітивши
 задля мети,
Ленін
 сам
 з'явився в Пітер:
— Товариші,
 годі справу тягти! —
Гніт капіталу,
 голоду звичка,
війн бандитизм,
 інтервенції змора, —
буде! —
 Здадуться
 біліш родимчика
на тілі в бабусі,
 старої історії.
І звідтіль
 на дні ці
 оглянувшись вмиць,
голову
 Леніна
 бачиш спочатку.
Це
 від рабства
 десяти тисячоліть
до віків
 комуни
 осяяна гатка.
Минуть
 роки
 сьогоднішніх ляків,
літом комуни
 зігріє літа́,

і щастя
 плодом
 величезних ягід
достигне
 в червоних
 жовтневих квітках.
І тоді
 у тих, що читають
 ленінські зшитки,
пожовтілих
 декретів
 перебираючи пломінь,
виступлять
 сльози,
 вибулі з ужитку,
і кров,
 хвилюючись,
 ударить у скроні. .
Коли я
 підсумовую
 життя без меж
і риюся в днях —
 яскравіший де,
я пригадую
 одно й те ж —
двадцять п'яте,
 перший день.
Багнетами
 блискавки
 крають гони,
матроси
 бомбами
 грають метко.

Від гуду
тремтить
напружений Смольний.
В патронних стрічках
внизу кулеметники.
— Вас
викликає
товариш Сталін.
Праворуч,
третя,
он
там.
— Товариші,
не зупиняйтеся!
Чого стали?
В панцерники
і на поштамт! —
— Єсть! —
повернувся
і зник скоро,
і тільки
на стьожці
у флотського
під лампою
блиснуло —
«Аврора».
Хто мчить з наказом,
хто в суперечці рве горло,
хто клацає
затвором
натхненно.
Сюди
з того кінця коридора

немовби
душу
тягнув з-під фраз.
І знав я,
що все
зрозуміло й викрито
і цим
оком
напевне виловиться —
і крик селянський,
і фронту прикрість,
і воля нобельця,
і воля путіловця.
Він
в черепі
за сотнею губерній зорів,
людей
носив
більше мільярда з гаком.
Він
зважував
світ
нічної пори,
а ранком:
— Всім!
Всім!
Порада —
фронтам,
кров'ю п'яним,
рабам
всякого роду,
в рабство
багатим рбзданим.—
Влада Радам!

Земля селянам!
Мир народам!
Хліб голодним!
Буржуї
 читають —
 чекайте,
 виловим,—
пузо здіймають
 доказом дерзким,—
ось їм покажуть
 Духонін з Корніловим,
їм ось покажуть
 Гучков з Керенським.
Та фронт
 без бою
село слова проймалі,
 і місто —
 декретів палом,
і серце
 темним
 огнем взялось.
Ми знаєм:
 не нам,
 а їм показали,
яке то в нас буває
 «ось».
Переходило
 від різних близьких родин,
а потім
 дальнім вибухало шанцем:
«Мир хатинам,
війна,
 війна,
 війна палацам!»

Бились
у кожнім цеху й заводі,
горохом
із міст
викидали,
а ззаду
Жовтневі кроки
мітили сходи
підпалених
панських маєтків зраду.

Земля —
їм підстилка під нагаями;
і ось
її
паляницею здублою,
з цілими горками
і струмками,
селянин взяв
і стис, зашкарублій.

В окулярах
манжетники
злобою харкали
й повзли туди,
де царство та графство:
«Будь ласка, швидше!
Ми й куховарку
кожну
вивчимо
державою правити!
Поки що
жили ми
виробництвом ротацій».

Із шансів
 летіло
 в німецькі вуха:
 — Кінчати пора,
 виходьте брататись! —
 І фронт
 розповзався
 в теплушках розбухлих.
 Такий
 потік
 загородите кункою?
 Здавалося,
 човник наш тоне —
 Вільгельмів чобіт
 миколаївською цупкістю
 зітре
 молодої країни кордони.
 Пішли есери
 в плащах наопашки,
 ловили солдатів
 в свою словозливу,
 гукали
 шпагою
 з мізинець завдовжки
 красиво
 звалити
 панцерне диво!
 Ілліч
 оцим півникам
 крикнув:
 — Геть десь там!
 Хай партія
 зважить
 і цей раз.

Візьмім
перепочинок нахабного Бреста.
Втрата — простір,
виграш — час.—
Щоб не перепочить
нам
десь тишком,
щоб знав —
згадають удари мої —
себе
не муштрою,
свідомістю вишколи,
шикуйся
лавами
Червоної Армії.

Історики
з гідрою плакати видеруть —
чи ця гідра була,
чи ні?
А ми
знали
цю гідру
в її
натуральну величїнь.
«Ми сміливо йдемо
у бій за Ради,
і всі ми помремо
у них на чатах!»
Денікін іде.
Денікіна вигинуть,
підбитий гарматою
здіймуть стяг.

Тут Врангель вам
на зміну Денікіну.
Барона скинуть —
уже Колчак.
Ми жерли кору,
ночівля — болото,
але йшли
мільйонами червоних сузір,
і в кожному Ілліч,
за кожного турбота
на фронті
в одинадцять тисяч верст завшир.
Одинадцять тисяч верст
під небом,
а скільки
вподовж і вбік!
Таж кожен дім
атакувати треба,
кожен
ворога
по дворах стеріг.
Есер з монархістом
шпигунять безсонно —
то жалять гадюкою,
то рубають з плеча.
Ти знаєш
шлях
на завод Міхельсона?
Знайдеш
по крові
з ран Ілліча.
Есери
цілять
надто химерно —

другим кінцем
та себе ж
у пику.
Та бомб страшніш
і куль револьверних
облога голоду,
облога тифу.
Дивіться —
кружляють
над кришами мушки,
ситніше їм,
ніж нам
у вісімнадцятім році —
стояли на вулиці
цілу із-за восьмушки
добу
на морозі.
Хочте кидайте,
хочете цькуйте —
завод за картоплю —
він не жалюгідний!
І суднобудівний
десятикорпусний — чуєте? —
пихтів
і сопів
солідно.
А в куркулів
масло в ринках.
Куркулі розраховують
просто й хутенько —
сховай хліб
та зарий у скриньках
миколаївки
та керенки.

Ми знаєм — голод
 змітає густо,
 тут потрібний натиск,
 а не ласкава патока,—
 і Ленін
 встає
 боротися з куркульством
 і харчозагонами,
 і харчорозкладкою.
 Хіба
 в такій час
 слово «демократ»
 збрече
 якій-будь голові здуру?!
 Коли бить,
 так щоб під ним
 стало мокро вкрай:
 перемога —
 в залізній диктатурі.

 Ми перемогли,
 але
 маєм пробої:
 машина стала —
 обшивка
 лахміття.
 Купи уламків!
 Лахміття горою!
 Ідть залийте!
 Візьміть і змийте!
 Де порт?
 Маяки
 поламались в порту,

ми
 перейдем
 до трудової варти.
Ми відійшли,
 розрахувавши певно.
Хто розклався —
 на берег
 порту.
Тепер вперед!
 Відступати даремно.
РКП
 команду на борт!
Їзюна — століття,
 що їй десять років?
Вперед —
 і нелик
 сховається в минулім вщерть:
— Ми рухаємось
 в сто раз повільнішим кроком,
зате
 в мільйон
 міцніш і впертіш.—
Під цією
 дрібнобуржуазною стихією
ще
 коливається
 мертвий сплеск,
але, хмари
 пройнявши
 блискавок змієм,
уже
 наростає
 всесвітній скрес.

Ворог
зміняє
зріділого ворога,
та ось —
над світом
підпалим небеса;
та це вже
робити
кориснін трохи,
аніж
про це писать.—
Тепер,
коли їсте
та п'єте, може,
чи на спільний завод
з обіду
їдемо ми,
ми знаєм —
пролетаріат переможець
і Ленін —
організатор перемоги.
Від Комінтерну
до дзвінкої монети,
з серпом і молотом
у міді новій,—
одна
епопея нестерта
кроків Ілліча
до переможних віх.
Революції
важку вагу
один не підіймеш —
ногам слизько.

Та Ленін
між рівними
був найбільший двигун
силою волі,
розуму тиском.
Встали країни
одна по одній —
Іллічева рука
правильно верне:
чорні,
білі
й кольорові
маси народні
стають
під прапор Комінтерну.
Стовпів імперіалізму
несхильні колони —
буржуї
п'яти частин світу стоять,
чемно
здіймаючи
циліндри й корони,
кланяються
Іллічевій республіці Рад.
Нам
не страшне
зусилля нічиє,
мчимо
вперед
паротягом труда,
і враз
стопудова звістка —
з Іллічем
удар.

Коли б
 виставити в музейній кімнаті
 плаксія-більшовика,
 цілий день
 у музеї
 стовбичили б дивогляди.

Ще б пак —
 таке
 не побачиш в віках.

П'ятикутні зорі
 виріzáли на наших спинах
 воєводи панські.

Живцем
 по голову в землю
 закопували нас банди
 Мамонтова.

В паротягових паливнях
 палили нас японці,
 рот заливали гарячим оловом:
 — Зречіться! — ревіли, —
 але

з гарячого горла
 тільки три слова:
 — Хай живе комунізм! —

Криця,
 залізо —це звично,
 крісло за кріслом,
 за рядом ряд
 сходилося

 двадцять другого січня
 в п'ятиповерхову будівлю
 з'їзду Рад.

Сідали,
всміхались охоче,
вирішали
дрібниці
різних справ.
Пора починать!
Чого вони хочуть?
Чого
президія
ніби вибула з лав?
Чому
очі
червоніш за лажу?
Що з Калініним?
Ледве тримається вже.
Нещастя?
Яке?
Бути не може!
А що, коли з ним?
Ні!
Невже?

Стеля враз
на нас
немов упала вороном.
Посхиляли голови —
іще нагни!
Затремтіли враз
і стали чорними
люстр розхлюпаних огні.
Захлиснувся
непотрібний нібито дзвінок.
Переміг себе
і встав Калінін.

Сльози не зжусш
з усів і щок.

Видали.
Блищать на бороді краплини.

Голову стисло,
думки як плин.

Кров у скроні
клекоче в вені:

— Вчора
о шостій годині п'ятдесят хвилин
номер товариш Ленін! —

Рік цей
побачив,
чого не побачать сто.

День
віками
буде
як тужливий спогад.

Жах цей
із заліза
витис стогін.

По більшовиках
пройшла знемога
тягарем страшним!
Самих себе тоді
тягали волоком.

Розпізнати —
коли і як? —
Чого таять!

В улиці
й заулки
катафалком
плив Великий театр.

Радість
повзе плитко.
У горя
скажений біг.
Ні сонця,
ні криги не видко —
все
крізь газетне ситко
чорний
засіяв сніг.
На робітника
біля верстата
звістка — кулею.
Упала вмент.
І немовби
сльози градом
попились на інструмент.
І селянин,
що бачив чимало,
що смерті
в вічі
дивився не раз,
одвернувся від баб,
але невдало
кулаком
розтер грязь.
Були люди — кремень
на світі,
кусали і ті
губи в турботі.
Немов старі,
серйозничали діти,
і, мов діти,
плакали сивобороді.

Вітер
всій землі
безсонням вив,
і ніяк
повсталій
не додумать до кінця,
що труна
в кімнаточці
морозної Москви
революції
і сина, і отця.
Кінець,
кінець,
кінець.
Кого
запевнитим!
Шкло —
і під ним...
Це
його
несуть з Павелецького
по місту,
взятому в панів.
Вулиця —
ніби рана безкрая,
так болить
і стогне так.
Тут
кожний камінь
Леніна знає
з тупоту
перших
Жовтневих атак.

Тут
усе,
що кожний прапор
мережить,
задумав він
і проказав він.
Тут
Леніна чула
кожна вежа,
за ним
пішла б
Тут
Леніна
знає
робітник кожний,
серця йому
гіллям ялинок стелить.
Він вів у бій
переможний,
і ось
пролетар —
володар землі.
Тут
кожний селянин
Ленінове ім'я
в серце
вписав
ясніш, ніж у святці,
Він велів
своїми
назвати поля,
що дідам
у трунах
закатованим сняться.

І комунари
з-під площі Красної,
здавалось,
шепочуть:
— Улюблений, милий!

Живи,
і не треба
долі кращої —
будем змагатись
і ляжем в могили! —

Зараз
пролунали б
слова ворожбита,
щоб нам померти
і його розбудять,—
вулична гатка
буде розбита,
і з піснею
на смерть
кинуться люди.

Та немає чуда
і мріять нічого про нього.

Є Ленін,
труна
і плечі дугою.

Він був людина
до кінця людського —

неси
і карайся
тугою людською.

Повік
таку
безцінну скриньку

ще
не несли
океани наші,
як труна ця червона,
до Спільчанського будинку
що пливе
на спинах ридань і маршів.
Лише
на варту
ставала почесну
сувора гвардія
ленінської виправки,
а люди
вже
чекають збентежено
уздовж
цілої Тверської
й Дмитрівки.
Сімнадцятого
року —
в чергу дочку
по хліб не пошлеш —
завтра з'їм!
Та в цю
холодну,
страшну чергу
з дітьми й хворими
стали всі.
Села
шикувалися
поруч міста в ряд.
То мужністю горе,
то по-дитячому дзвенить.

ніхто не наважиться —
не можна,
незручно.

Мороз хапає
і тягне,
неначе
питає,
чи досить любов гартована.
Вривається в натовп,
стає, необачний,
засапавшись,
разом з людьми за колони.

Сходи ростуть,
наче рифи стали.
Аж ось
стихає
дихання і спів,
і страшно ступить —
під ногою провалля —
бездонне провалля
на кілька ступнів.

Провалля
від рабства в сто поколінь,
де знають
тільки золота дзвінку силу.

Провалля,
і край,—
це Ленін і домовина,
а далі —
комуна

на весь небосхил.
Що побачиш?!
Його лоба лиш,

і Надія Костянтинівна
в тумані
за...

Мабуть,
що без сліз
можна бачить більше.

Не в такі
дивився
очі сам...

Стягів
пливучих
схиляється шовк
останньою,
мовляв, шаную:
«Прощай же, товаришу,
чесно пройшов
ти шлях свій, повік бездоганий».

Страх.
Закрий очі,
не дивися сюди —
нібито
йдем
дротом телеграфним.

Нібито
якусь хвилину
зовсім один
залишився
з величезною
єдиною правдою.

Я щасливий.
Вода дзвінкого маршу
односить
тіло моє плинне.

Я знаю —
віднині
назавжди
в мені
залишиться
ця хвилинка.
Я щасливий,
що я
з цього дужого гурту,
що спільні
навіть сльози в цей час.
Сильніш
і чистіш
не можна відчутти
великого чуття
на ймення —
клас!
Прапоріві
знову
схиляються крила,
щоб завтра
знову
піти в бої —
«Ми самі, рідний, закрили
орлині очі твої».
Тільки б не впасти
тягарем плечей,
з чорними стягами
й червоними очима
на останнє
прощання з Іллічем
ішли
і біля Мавзолею
затримувались.

Почався церемоніал.
Говорили промови.
Добре, хай говорять.
Тільки кепсько,
що хвилини
мало —
хіба
весь
охопиш неозорий?!

Пройдуть
нагору,
дивляться жаско
на чорний,
посипаний снігом кружок.
Оскаженіли
стрілки
на Спаській.

За хвилину —
до останньої чверті стрибок.
Замріть
хвилину
від цієї звістки!

Зупиніться,
рух і життя!
Піднісни молот,
не руште з місця.
Земле, замри,
лягай опертям!

Тиша.
Закінчений шлях найбільший.
Стріляли з гармати,
а може, з тисяч.

І цей
 постріл
 здавався
 не голоснішим,
ніж вітер,
 що в старця в кишені
 свище.
До болю
 розкривши
 зір убогий,
заморожений майже,
 стою, як стіна.
Встає
 піді мною
 під стягів стогін
темна,
 непорушна
 куля земна.
Труна над світом
 непорушна й темна.
Біля труни —
 ми,
 людей представники,
щоб бурею повстань,
 діл і поем
розповсюдити бачене,
 передати в віки.
Аж ось
 звідтіля,
 із червіні,
 віддалекі,
в мороз,
 до варти нашої непорушної

чийсь голос:
«Кроком руш».
Цей наказ —
 не потрібний нам він,—
тугше,
 рівніше,
 твердіш,
ледве
 зриваючи
 тіло-камінь,
кроком
 ніби вбиваєм
 спшж.
Кожний прапор
 кинуто руками
знов
 над головою
 вгору геть.
Тупоту гомін,
 сила пляями,
думку
 хвилює
 світові вщерть.
Спільна думка
 докупи зчеплена
робітників,
 селян
 і солдат-рубак:
— Тяжко
 буде
 республіці без Леніна.
Треба заступить його —
 ким?
 І як? —

Годі
 валятись
 на перині вертко!
Товаришу секретарю!
 На тобі,
 от —
просимо приписать
 до осередку
зразу,
 колективно,
 весь завод...—
Дивляться
 буржуї,
 витріщивши баньки,
тремтять,
 зачувши дужий крок.
Чотириста тисяч
 від верстатів
Леніну
 перший
 парти́йний вінок.
Товаришу секретарю,
 бери ручку...
Кажуть, заступим...
 Бери, мов...
Я вже старий —
 беріть онучка,
не відстає —
 подай комсомол.—
Підшефний флоте,
 здіймай якоря,
в море
 пора
 підводним кротам.

«По морях,
по морях,
зараз тут,
завтра там».
Вище, сонце!
Будеш свідком —
швидше
траур з лица згортай.

В погу
дорослим
ступають діти —
тра-та-та-та-та,
та-та-та-та.

«Раз,
два,
три!
Піонери ми.
Нас фашистам не злякати,
підемо у бій».

Даремно
кулак Європи задраний.

Криєм їх гуртом.
Назад!
На герць!

Стала
найбільшим
комуністом-організатором
навіть
сама
Іллічева смерть.

Уже
над димарями
дивної окраси,

руки
мільйонів
склавши держаком,
червоним прапором
площа Красна
вгору
здіймається
страшним стрибком.
З цього прапора,
з кожної згортки,
знову
живий
скликає Ленін:
— Пролетарі,
шикуйтесь
до останньої когорти!
Раби,
випростовуйте
спини й вени!
Арміє пролетарів,
встань, міцна!
Хай живе революція
радісна й неозора!
Це —
єдина
велика війна
з усіх,
що їх знала історія.

Степан Щупачов

* * *

Лив дощ осінній. Сад журився за літом.
Вода за мною скрізь рівняла слід.
Сказала дата в партквитку розкритім:
Було мені лиш дев'ятнадцять літ.
На місто йшов Колчак. Біля олійні
Чорнів окоп, бузок у бруді снів.
А я сів — я хлопцем став партійним
В один з осінніх незабутніх днів.

* * *

Зульфії

Хребтами горбились породи,
Зривались, плавивись, гули,—
І мільйони літ природа
Сама себе ліпила з мли.

І вся, як є, вона реальна —
Ліси і гори, світ і тьма.
І що природа геніальна,
Ти це potwierджуєш сама.

Микола Ушаков

ПОЕЗІЯ

Чи краща бува наречена?
Вірніша дружина бува?

Ти —

наше минуле священне,
дітей наших
бутність жива.

Ти —

мить неповторна (хоч знаю —
вона мов місточок лише
між тою,
що вже наступає,
й тією,
що зникла уже).

Ти —

все, що посміли тварюки
своєю рукою зганьбить.

Ти —

все, з чим немає розлуки.

Ти —

все, чого не розлюбить.

Ти —

небо блакитне над нами,

Ти —
наше повітря єси.

Ти —
все, що поділиш з братами,
але
ворогам не даси.

Янка Купала

ВОЛЯ

Та й люблю ж я без меж
Свою волю святу!
Заберу її теж,
Коли в землю піду.

Нащо соколом будь,
Щоб у небі літати,—
Тільки б волю здобуть,
Тільки б путів не знати!

Коли б я розламав
Сталь важких ланцюгів,
Я б усім показав,
Як на волі б я жив!

Хай я в землю піду,
Та мій спів не спинить,
І я волю свою
Не покину любити.

ДУМА

— Гей ти, хлопче, брате рідний,
Чом похмурий став?
Чи з путі-дороги збився,
Чи її не мав?..

— Але як меші радіти,
Як же не тужить,
Коли наша доля в серці
Каменем лежить!

Ти поглянь-бо на оселі,
На людей в біді,
На народ поглянь селянський
І спитай тоді,

Скільки нашої там крові,
Скільки слізних рік
Розтеклося, розлилося,—
Не злічить повік!

Ми дістали в нагороду
За мільйони ран
Лиш хрести, лише могили
Та німий курган.

Не сумуй! Засвітять зорі.
Щастя буде знов,
Долі-волі зійде квітка
Там, де сльози й кров!..

КУРГАН

I

Між пустельних боліт білоруських країв,
В лісовій глушині, над рікою,
Наче пам'ятник той позабутих часів,
Спить прадавній курган самотою.

Дуб крислатий гілками схилився над ним,
Груди всохлими травами вкриті,
Вітер тужить над ним і з зітханням глухим
Сумно згадує дні пережиті.

Там співають улітку дзвінки солов'ї,
А зимою вовки завивають,
Сонце коси удень розпускає свої,
А вночі в небі зорі сіяють.

Пропливають там хмари не раз в небесах,
Грім гуркоче страшної години...
Він стоїть, наче пам'ять людська, у степах,
І гутірка про нього там лине.

II

У імлі віковій на горі на крутій,
Оповитий навколо рікою,
Білий замок стояв, шпиль підносячи свій,
І похмуро виднівсь над водою.

Край підмурків його розстелялись поля,
Болота, і бори, та долини,
І замшілі хатки, де селянська сім'я
У недолі та злигоднях гине.

У тім замкові князь над усім панував,
Чорна слава про нього лунала.
Бідний люд перед ним низько чоло схиляв,
Люта смерть пенокірних чекала.

Він проходив, мов кат, по підвладних краях,
В лютім горі там мучились люди.
І благання вставали в невірних серцях,
І прокляття здіймались усюди.

III

Раз у княжому замку був славний бенкет:
Заміж доньку-княжну видавали;
Розливались там вина, мов той водомет,
Співи й музика гучно лунали.

На весілля бучне спозаранку прийшли
Красні гості вельможного роду.
І пишніших убрань, ніж на гостях були,
Не було на весіллі ще зроду.

Дві доби там святковий бенкет не стихав
І під музику чаші бряжчали.
Князь на славу гостей дорогих пригощав,
Що бажали — усе діставали.

А на третій день князь, щоб потішить людей,
Враз надумав утішну забаву:
Наказав він позвать гусяра до гостей,
Що гучну у країні мав славу.

IV

Весь народ знав співця. Пісня-дума в серцях
Відбивалася, люд хвилювала;
І багато пісень і казок в тих краях
Про ті гуслі в народі лунало.

Кажуть, вийде гусяр і погляне навкруг,—
Задзвенять, не стихаючи, співи.
Сон злітає з повік, і спиняється рух,
Затишають діброви і пиви.

Пуца-ліс не гуде, білка, лось не біжать,
Солов'ї на гілках замовкають.
Між високих дерев тихо плеса стоять,
І у рибок плавці завмирають.

Причаїлись русалка і дідько-віщун,
Чайка тугу свою забуває;
І для всіх там під пісню гусярових струн
Дивна папороть цвіт розкриває.

V

Із глухого села гусяра привели
В княжий замок, без краю багатий.
Посадили його там, де клени росли,
Біля входу на ганок магната.

Борода в нього сива, на плечах міцних
Небагата у нього свитина,
І натхнення вогонь в його очах ясних,
Гуслі-струни лягли на коліна.

Він по струнах дзвінких водить пальцем сухим,
Віщі гуслі в задумі ладнає.
Б'ється відгомін струн перед замком глухим,
У покоях старих завмирає.

Ось він гуслі свої вже настроїв як слід,
Не поглянув на струни ці рази,
І похмуро сидить сивий зморений дід —
Він чекає від князя наказу.

— Що ж, співець лісовий, мій гусяре, мовчиш,
Славний речник мого народу?
Ти на гусях своїх нам заграй голосніш, —
За пісні твої дам нагороду!

Заспіваєш як слід ти громаді ясній —
Повні гуслі насиплю дукатів.
Не до серця ти будеш дружині моїй —
Конопляну дістанеш відплату.

Знаєш волю мою, силу звичок моїх...
— Чув про тебе багато я наче.
Заспіваю тобі по заслугах твоїх...
— Починай же, гусяре-співаче!

Тихо слухає князя суворий гусяр,
Тільки брови нахмурились сиві;
Пролунав під склепіннями перший удар,
І заплакали струни журливі.

VI

«Гей ти, князю, що слави сумної зажив!
В тебе наміри в серці погані...»

Не купить за червінці пісень гусярів,
Не до серця магнати їм п'яні.

Власну душу згубив би червінцями я...
Гусям, княже, закону немає!
Наче сонце, сія вільна пісня моя,
Думка в небі, мов птиця, ширяє.

Бачиш ліс віковий, і поля, й сіножать!
Тільки їм я скоряюсь думками.
Вільний, княже, карать, вільний голову знять,—
Тільки дум не скувають кайданами.

Здавна грізний і ти, і твій замок страшний,
В твоїх стінах і холодно, й темно.
Твоє серце — немов цей поріг кам'яний,
І душа — наче темінь підземна.

VII

Глянь, владарю-магнате, на славний свій край:
Скільки рал на широкому полі!
А чи чув ти, скажи, що співає ратай?
Як живе у тяжкій він неволі?

Ти заглянь у льохи, до підземних споруд,
Що під замком збудовані білим:
Там конають брати, ти їх кинув у бруд,
Черви точать криваве їх тіло.

Ти все золотом хочеш круг себе прикрить.
Блиском злота ганьби не залити!
Кров людська на дукатах палає-горить,
Кров, якої нікому не змити.

Ти шовки і парчу в самоцвіті прибрав,—
Це кайдани потерті та ржаві;
І усе, що в житті ти, мій князю, наткав,—
Це для шибениць петлі тужаві.

VIII

Повно страв на столі,— кості бачу під ним,—
Кості тих, хто страждав у неволі.
Ти частуєш червоним вином дорогим,—
Це ж бо сльози людської недолі.

Замок ти збудував, щоб отут височів,
Він — з гладенької цегли й каміння;
Надмогильні це плити з страшних цвинтарів
І серцець скам'янілих ячіпня.

Грім музики тебе на бенкеті п'янить,
Бенкетуєш, на горе народу...
Та прислухайся князю: то стогін дзвенить
І прокляття князівському роду!

Ти тремтиш, ти поблід... Гості — наче мара,
Стихла музика, все заніміло...
Що ж, мій князю, пора вшанувать гуслеяра!
Та невже я співав так невміло?..»

IX

Князь стоїть, князь мовчить, мста в очах зайнялась.
Все затихло: ні жартів, ні сміху...
І змінився на виду, брязнув шаблею князь,—
Лиш луна йшла, віщуючи лихо.

— Гей ти, сонцю рівня! Чи для того я звав
На бенкет тебе княжий весільний?
Ти безумний гусяр... Звідки ти завітав?
Та ж співець ти голоти свавільний!

Ти насміливсь мені проспівати пісні,
Супротивної сповнені сили...
Всім я мстою платив, що в даремній борні
Проти мене перечити сміли.

Я по-княжому, щедро умію платить.
Нагороду дістанеш велику...
Взять співця! Разом з гусями в землю зарить!
Знає хай, хто владар тут довіку!..

Х

Оточили, зв'язали співця-старика,
Захопили і гуслі докупи.
І на берег крутий, де шуміла ріка,
На тортури взяли душогуби.

Коло берега дикий обрали куток,
Миттю вирили яму глибоку,
Закопали, ввігнали у землю кілок
І могилу звели там високу.

Теслярі не тесали для нього труни,
По старому не плакали очі...
Змовкли гуслі його, більш не грають вони,
Всюди тиша, немов опівночі.

Тільки княжий там замок гримів, не стихав.
Аж до ранку музики там грали.
Князь гуляв-святкував, князь гостей частував,—
Це весілля у замку справляли.

ХІ

Пропливли, проминули далекі літа...

На могильнім кургані суворім
Розрослася трава соковита, густа,
Звівся дуб над широким простором.

Над курганом замшілим промчало сто літ.

У народі казки гомоніли.
Раз у рік уночі, кажуть, з гусями дід
Із кургана виходить, весь білий.

Гуслі тихо бере, віщі струни бринять
Під рукою старого так вільно...
І співає він щось, що живим не добрать,
І на місяць він дивиться пильно.

Кажуть, хто б зрозумів у тій пісні слова —
Того б лихо не гнуло погане...
Хочеш — вір чи не вір, та душа ожива,
Як розказують казку кургана.

ДВІ СЕСТРИ

На тутешній землі
Дві сестриці росли,
Як забуті у лісі калини:
Живодайних криниць
Не було у сестриць —
Вони чахли тяжкої години.

Як настане весна,—
В чистім полі одна

В три погібелі гнулась, бувало,
А як прийде зима,—
в хаті чорній сама
Пряла кужіль, снувала і ткала.

А другій з року в рік
Дим фабричний все пік,
Роз'їдав чорні очі дівочі;
І дівочу красу,
Наче сонце росу,
Пив цегляний підвал серед ночі.

І від горя і сліз
Плечі гнулись униз
У сестриці у першої в полі;
І співала з нужди,
Від страшної біди:
«Гірко жити без щастя і долі!»

А друга — у людей
Годувала дітей,
У журбі до зорі колисала;
І так само страшний
Її стогін тяжкий:
«Ох ти, доле жіноча, недбала!»

Та прийшов уже час,—
Встало щастя для вас,
Наче сонце, рідненькі сестриці;
Голос ваш молодий,
Після горя й біди,
Хай дзвенить, мов струмок із криниці!

Годі вам сумувать,
Тужну пісню співать,
Час пожити і вільно, й яскраво!
Заспівайте пісень
Ви нових у цей день,
Пролетарко й селянко білява!

УКРАЇНА

Україно! Краю милий,
Сяєш ти огнями...
А колись була безсила,
Скута кайданами.

Сотні літ тебе терзали
І царі, й гетьмани.
Кров пани віками ссали
І ярили рани.

Темна ніч кругом стояла,
Гнуло люте горе.
Кров синів твоїх стікала,
Мов Дніпро у море.

* * *

Україно, цвіте-дзвону,
Сонячний наш крину!
Розбудив від сну-полону
Жовтень Україну.

Але став на перешкоді
Ворог лютий, дикий:

Скоропадський і Петлюра,
Махно і Денікін.

Знов пожежі над стенами,
Знов нависло горе.
Знову кров текла шляхами,
Мов Дніпро у море.

* * *

Україно, Україно,
Навкруг подивися:
Як терпіла, повставала,
Як ідеш у висі.

Шлях твій світлий, мов злотавий
Той пшеничний колос;
В трудового того люду
Смілий, дзвінкий голос.

По Дніпру, де ходить слава,
До самого моря
Плинуть гордо пароплави,
Не знаючи горя.

* * *

Ти, Вкраїно, мстила славно
Ворогу-катюзі!
І тепер ти рівноправна
В нашому Союзі.

Неподільна в нашім колі,
Під червоним стягом,

Ти свою будуєш долю,
Линеш вільним птахом.

Хто ж підбить тебе бажає —
Попаде в могилу,—
І Дніпро твій поховає
Кляту вражу силу.

ТАРАСОВА ДОЛЯ

Пам'яті Тараса Шевченка

I

Гомін лине по Україні
Сонячно, крилато...
Гомонить Дніпро зі степом
Про велике свято.

Долю, що Тарас пророчив
Для рідного краю,—
Тепер кожен її бачить,
кожен її знає.

А та воля, що в дні давні
Тарасові снилась,
Серед степу колоситься,
З сонцем поріднилась.

А те щастя, що в минулім
Тараса минало,
Всім народам на свободі
З Кремля засіяло.

Добрим словом споминає
Великого сина
Україна молодая,
Вільна Україна.

II

Як родився — не світили
Серед степу зорі,
Зуби скалила неволя,
Реготало горе.

I пісень веселих, вільних
Не співала мати
Над колискою малого
Хлопця-немовляти.

А як виріс, як підвівся,
На свої став ноги —
Він у пана у неволі
Оббивав пороги.

Гнувся, бідний, перед паном
Та зітхав ночами,
I не раз юнацьке тіло
Били нагаями.

III

А було тоді так темно,
Мов на дні могили,
Люди гинули, як мухи,
Наче тінь, ходили.

Ні проміння, ні усмішки,
Хоч на мить єдину,—
Ніч вкривала Україну...
Не одну Вкраїну!

І гриміли, і дзвеніли
Кайдани усюди.
Хиже панство, мов товаром,
Торгувало людом.

Продавало і міняло,
В карти програвало;
Сльозам, горю кінця-краю
Голота не знала.

Тих тортур, тієї муки
Пером не списати...
Все минуло. Тільки в пісні
Про старе чувати.

IV

Народився на світ білий
І Тарас в кайданах.
Ой, не легко бути змалку
У неволі, в ранах!

Я так само народився
Скутий ланцюгами.
Геть спалив би ті літа я,
Коли б міг — вогнями!

Пройшли роки. Тарас виріс —
Мов тополя в полі.

Щирі викупили друзі
Юнака з неволі.

Брав той викуп пан вельможний
Клятою рукою,—
Кров блищала на дукатах
Мукою людською.

Кров кріпацька — батька, нені
Скованого сина,—
Кров блищала на дукатах
Скутої України.

V

По дорозі білоруській
В Петербург з Варшави
Позад панської карети
Йде хлопчина жвавий.

Це кріпак Тарас нещасний,
Що служив у пана;
Пан у хутрі, він, бідаха,
У одежі драній.

Білоруські лиш берізки,
Ставши над шляхами,
Українцеві хлопчині
Кивали листками.

Ліс шумів йому над вухом,
Дзюрчали потоки,—
Юнакові було любо
Бачить світ широкий.

Бачив криті соломою,
Вбогі він хатини,
Людей бачив уярмлених,
Як і на Вкраїні.

VI

Чом у серці білоруса,
Мов струмки бурхливі,
Відгукнулись, задзвеніли
Тарасові співи?

Чому вітер з України,
Мов думки крилаті,
Долітав до Білорусі,
Гомонів у хаті?

Спільна доля білоруса
З долею вкраїнця,
І серця їх були горем
Сповнені по вінця.

Вони змалку і до скону
Гнулись в самотині,
Та в ярмі тяжким чекали
Світлої години.

Як жилося, як велося,
Як марніли сили —
Про це повість зберегли нам
Кургани-могили.

VII

Покохав Тарас дівчину
У дитинстві, рано,
І до смерті не забув він
Своєї Оксани.

Вдвох овець чужих ганяли
Пастись на полянку,
Разом бігали до річки
Босі на світанку.

І про що вони, сирітки,
Думали в ті роки,
Знають лиш дніпрові хвилі
Та степи широкі.

Юне серце у Тараса
Так любить уміло,
Що усе життя крізь сльози
Згадував він милу.

Тільки пан повіз Тараса
В чужину незнану.
І пішла просить під вікна
Дівчина кохана.

VIII

Хто, скажіть-бо, міг подумать,
Що в такій неволі
Збереглись скарби в Тараса,
Не знані ніколи?

Ні царі, ні їхні слуги,
Ні пани прокляті
Не могли забрать, украсти
Ці скарби багаті.

А була його багатством,
Хистом небувалим
Дивна пісня, що із серця
На світ вилітала.

Не тонула пісня в морі,
В огні не горіла,
Закувать не міг ту пісню
Сатрап озвірілий...

Малював він і картини,
Та як не старався,—
Змалювать в неволі щастя
Так і не діждався.

ІХ

І не спиться, і не сниться
Тарасові в світі:
Де не глянь — неволя всюди,
Плачуть мати й діти.

Україна під панами,
В царя під п'ятою
Стогне, гине, бідолашна,
Не знає спокою.

«Вішать ката! Йде розплата
Посіпаці-псові!» —

Зашуміло по Вкраїні
Тарасове слово.

Все те горе, всі ті муки,
Що його терзали,
Виливав він на папері,
Аби люди знали.

Кликав він шукати долю,
Долю і свободу,
Щоб зійшло, мов сонце, щастя
Рідного народу.

Х

І пішли слова Тараса
Мандрувати всюди,—
Просто в серце западали
Кріпацькому люду.

Люди очі розкривали,
Свободи хотіли,
«Справедливий гнів Тараса!» —
Всюди гомоніли.

І царя з його панами,
Кодло їх криваве,
Раптом жах пройняв великий
Від грізної слави.

Стали думать, як Тараса
Краще покарати:
Чи то в полі на роздоллі,
А чи в рідній хаті?

І карали його люто,—
Щоб німим зробився,
Щоб своїх пісень співати
Навік розучився.

XI

Стежка каторжна далека.
Витоптана горем
Та кістями людськими слана,
Мита слізним морем!

Повела по ній Тараса
Його люта доля —
Через пущі, через хащі
У пустельне поле.

Скрізь пустеля. Все замовкло
Тут надивовижу.
Тільки звір завіє часом,
Засміється хижо.

Ось куди загнав Тараса
Лютий цар-душитель!
І живим поклав в могилу
Страдника мучитель.

Про Тарасові страждання
Тільки камінь знає
Та бурхливий вітер чує,
Як бідак ридає.

XII

Мов тюрма — фортеця Орська,
Із царським указом,
Щоб не брався він за пензлі
Й за перо ні разу.

Щоб не брався він бунтарських
Тут пісень складати.
Ось які терпів страждання
Тут пісняр від ката!

Мріє серце про вітчизну
І у цій могилі.
Хоч би кров'ю записать їх! —
Теж заборонили.

Пісня проситься із серця,
Кров'ю червоніє,
Та папір і пензлі в нього
Взяли лиходії.

Чахне-сохне, одірваний
Від рідної ниви,
Під царськими нагаями
Тарас нещасливий.

XIII

Ні, такої злої кари
Не знести нікому!..
Повертав Тарас з неволі
В неволю додому.

Зїла там царська сваволя
Тарасову силу,—
Менше він дививсь у небо,
А більш у могилу.

Не забув пісень складати
І у злу годину,
Не забув у своїх думках
Рідну Україну.

Він пісні б своєю кров'ю
Записав навіки,
Але кров повипивало
Люте кодро дике.

Так жадібно з його серця
Ссали кров гадюки...
Хай навіки збережеться
Пам'ять про ті муки!

XIV

І помер Тарас. Не стерпів
Він життя в оковах.
Тільки чути скорбний стогін
По нім хвиль дніпрових.

Гомінкі побігли хвилі
Аж у синє море.
Розкажіть-бо, хвилі, людям
Про велике горе!

І плакала Україна,
Плакала-ридала,

Як ховала свого сина,
Кобзаря ховала.

І насипали могилу
Над Дніпром ревучим,
Щоб далеко Україну
Було видно з кручі.

Спить Тарас, одпочиває
В темній домовині,
Та не спить, живе в народі,
Пісня його лине.

XV

Ой Тарасе, якби встав ти,
Знову повний сили,
Та поглянув на Україну,
Наш Кобзарю милий!

Ой побачив би в огнях ти
Рідний степ широкий!
Привітав би новим співом
Дніпро синьоокий.

Над твоїм широким краєм
Сонце ясно світить,—
Скинули ярмо навіки
Батько, мати, діти.

Без царя живуть, без папа
Повік вільні люди.
Скрізь будови, всюди радість —
Дивне диво всюди!

А про горе та про сльози
Немає й помину.
Ой Кобзарю, подивився б
Ти на Україну!..

Якуб Колас

МІСЯЦЬ

Тихий місяць в самотині
Плине пізньою порою.
Таємничий, з далечині,
Що ти бачиш під собою?

Бачиш сльози ти людські,
Як з очей росою ллються,
Як бентежні думи-мрії
В серці зойком оддаються,

Як без хліба і без долі
Працьовитий люд наш гнеться...
Кинь ти скаргу нашу в небо —
Хай і небо сколихнеться!

МУЖИК

Я — мужик, бідак безсилий.
Всі глузують з мужика.
Тягнуть кров із нього й жили,
Надривають хлопські сили, —
В мозолях його рука.

Я — мужик, я — син покути,
На полові виріс я,
Від картоплі пузо здуте,
В лапті ніженьки обути,
Свита латана моя.

Я — мужик, я — син бідности,
Недоїм і недосплю,
Гнусь під тягарем роботи,
День працюю за два злоти,
Здирство всяке я терплю.

Я — мужик, не чую дзвону,
Та гризе мене черв'як:
Чи не бреше піп з амвону,
Що царю бог дав корону?
Ой, не теє щось, не так!

Я — мужик, а гонор маю,
Гнуся тільки до пори.
Я мовчу, мовчу, чекаю,
Та я скоро загукаю:
«Хлопче, ніж до рук бери!»

ГОЛОС ЗЕМЛІ

Я чую голос безупинний,—
Земля моя мене зове.
І клич її у душу лине
І серце на шматочки рве.

І шум дібров, і стогін гаю,
І зойки рік, і плач струмків,

І сум озер німих з одчаю —
Шлють вість мені про ворогів.

І бачу орди я тевтонів,
Звірячий блиск в очах пустих;
Для них нема людських законів,
Людських сердець нема у них!

О, коли б мав такі я руки,
Щоб, їх простерши, міг тобі,
Моя земля, утішить муки
І силу дати у боротьбі!

Я чую клич святого краю
І лину піснею туди.
До тебе, син твій, я гукаю:
«В ярмі недовго будеш ти!»

Твій ліс кругом у шумі гнівнім,
Я бачу звільнення твоє,
Що скоро встане сонцем дивним,—
У тебе велетні ще є!

ПОВЕРНЕННЯ

П'ять літ пройшло. Я в Усті, серед гаю.
Знов я в кутку, що сам собі обрав,
Де я колись душею спочивав,
Де кожен кущик добре пам'ятаю.

На устінський горбок проходжу я поволі...
Як все змінилося в краю моїм!

Мов дуб старий у листі золотім,
Схиляюсь я чолом, спиняюся у полі.

Стою і в даль вдивляюся мовчазливо,
Свій рідний край не легко упізнати —
Тут і дерев вже стала рідша рать,
Мов тих людей, які жили щасливо.

Безлюддя, тиша. Буйною травою
Сади, знайомі змалку, заросли.
Серед руїн і сивої золи
Шумлять куці листовою молодою.

Тієї стежки, що до Балочанки
Збігала вниз, — уже давно нема.
Тепер шукать її в кущах дарма,
Вона десь зникла, як юнацькі ранки.

І тих, з ким жив я в дружбі, вже ніколи
Не знайдеш тут: хто край покинув сам
І оселився давно навіки там,
Де лиш горбок над ним на видноколі.

А інших геть війна розкидала по світу, —
Не всі з них, певно, вернуться назад;
А скільки їх замучив німець-кат!
В землі чужій їх трупи десь зарито.

І всюди видно жах війни грозивий, —
Тут вирував огонь, і тут лилася кров.
Але на згарищі тут славить знов
Життя людське ліс молодий дубовий.

Ростучих сил невинний рух здоровий
У світі гітлерам не зупинить.
Життя снує щодня свою безмежну нить
І тче краям відродження основу.

І знаю я: ми залікуєм рани,
Мій край устане, сповнений надій,
І щастя знов народ зазнає мій,
І вийде знов на шлях, весь сонцем осіяний.

З УЗБЕЦЬКОЇ

Алішер Навої

Газелі

* * *

Як скажу їй про кохання — нагла буде смерть мені.
А як буду я таїтись, теж чекають чорні дні.

Сходить місяць над землею, щоб звести з могил мерців.
Краще у землі лежати у години ці сумні!

Меч розлуки на шматочки розрубав мене всього.
Та єднають їх докупи туги промені міцні!

Від огню могого серця камінь попелом стає,
А її вразливі стріли краплями стають в огні.

Розриваю я свій комір, взрівши стріли з-під брови,
Щоб сорочка не спинила їх удари дошкульні.

Від вина розлуки сльози потекли з моїх очей.
Хоч дивись у биту пляшку, в окуляри мов скляні!

Вітер скорбної розлуки, понеси мерщій мене,
Щоб не міг мене догнати ураган у даліні!

Навої, нема надії... Більш не бачити її!
О, чому такі жорстокі в серці муки навісні?

* * *

«Кипарис мій,— ти сказала,— жди мене». Тебе нема!
Й не спав всю ніч, я сонце ждав ясне,— тебе нема.

Щохвилини я виходив на дорогу ждять тебе,
Й вмирав не раз, життя я кляв земне,— тебе нема.

Мов суперниці, боялась сйїва місячного ти;
І в пїтьмі моє кохання навїсне,— тебе нема.

Із коханкою в розлуці, мов безумний, я ридав,—
Їєпкували з мене люди під гучне: «Тебе нема».

Їлузували з мене люди: «Що так воду ллєш з очей?»
Цїлу ніч я кров'ю плакав під жахне: «Тебе нема».

Друга вірного немає. Під ногою тільки прах —
Слід красуні, безгоміння мовчазне,— тебе нема.

Навої, хмільним напоєм серця дїм розвесели:
Де вино — німіє серце там сумне: тебе нема.

* * *

Чом на чарівне обличчя складка гнівна їй лягла?
Чи то сонце променисте закриває ночі мла?

Про побачення почувши, б'ється серденько моє.
Та чекає знов розлука, що вчинила безліч зла!

Я твої уста-рубіни випустив із губ своїх,
Мовби душу випускають, як по неї смерть прийшла.

Гину я у ту хвилину, як тонкий твій бачу стан,—
Стан такий мені на гибель доля лиш створить могла.

Хай мене її собака розтерзає на шматки,—
Тільки б мимо її вікон мою кістку пронесла.

Дай же келих, виночерпій, бо сумний занадто я:
Келих мою душу зцілить, — хай повік йому хвала!

Ключчя порваного серця Навої ледь-ледь зібрав, —
О, на сто шматків, красуне, знов його ти розтяла!

* * *

«Гріх полюбити щиро», — каже багатий шейх.
Ні, не багатий шейх, а пес проклятий — шейх!

І не дрібну соломку, що не тоне в вині,—
Килим словесний стеле скрізь язикалий шейх.

Світла правди довіку нам не покаже він,
Бо по дорозі кривди йде біснுவатий шейх.

Серед човна жадоби, між лицемірних хвиль,
Наче весло, тримає посох пихатий шейх.

Тільки підступні брехні людям готує він,
Ловить у сільця чоток здобич пикатий шейх!

Звірі одвіку люті, свійські тварини злі,—
Втратив лице людини гад плазуватий — шейх.

Може, він кращим став би, випивши з нами вина,—
Кинув би світ дурити пащекуватий шейх!

Тільки б чесного шейха міг я де-небудь знайти,
Став би твоїм рабом я, о хитруватий шейх!

Ти не міцний мужчина, баба безсила ти,
Хоч чоловічий мавш одяг строкатий, шейх.

О, правдивого мужа жде все життя Навої,—
Ти спинити не в силі його, треклятий шейх!

* * *

Серед темної мечеті шум здіймав мулла.
Грабував дзвінку монету людських прав мулла.

Як би молитовний килим він не розкладав,
Словом, нібито сільцями, люд лигав мулла.

Він дурив сердечні мрії і думки людські.
І маною-чудесами їх діяв мулла.

Не одну красуню пері він на здобич мав,
Всім безумствам у країні волю дав мулла.

Ситий він виходив з кельї, добре їв і пив,
А постами бідних дурнів оп'яняв мулла.

Був невігласом звичайним, хоч людей дурив,
І невігласів ще більших скрізь шукав мулла.

У шинку я звусь мюридом і шукаю втіх,
Хоч людей всіх до мечеті закликав мулла.

У шинку мій слух спокійний не здивує крик,—
Ранком довго у мечеті завивав мулла.

Навої! І він заходив у шинок не раз,
Де замість монети хирку закладав мулла.

Мужімі

СИН ГАНЬБИ

Звем язик його змією вельми злою. Син ганьби!
Рот скарбницею звемо ми, та пустою. Син ганьби!

Заголовна він сторінка в книзі всіх гидот земних,
Він пишається, ледачий, сам собою, син ганьби.

Ти не лай його — від лайки він нахабнішим стає.
Ненажеру зустрічають з похвалою. Син ганьби!

Він нутром — казан чавунний. Хитрощі в тім казані.
Із щіпком святого стиха йде ходюю син ганьби.

Хто його чалму побачить, той гадає: йде мулла!
Букв не знає, хоч укритий сивиною син ганьби.

Я боюся, що хазратом незабаром буде він:
Як високий стовп, піднявся над юрбою син ганьби.

Пропадав він, та з'явився, на бенкеті голоснім
Грімкотів, немов осел той, він трубою, син ганьби.

Курдюки він крав овечі, в Мінг-Тепе їх продавав,
І крадіжкою пишався він гидкою, син ганьби.

Він сурмить облізли вії, в дзеркало він загляда,
І трясє, мов цап кудлатий, бородою син ганьби.

Старцеві шага шкодує, ніби мідний шаг дрібний
Птицею Анка вважає неземною син ганьби.

На обід його не кличуть, сам приходить на обід,
Він цікавиться їдою лиш самою, син ганьби.

А як в піст пере білизну — пішу продає вночі,
І цю пішу називає пішалдою син ганьби.

Знав колись він стид і совість, та давно утратив їх.
В Мецці був, але з душею він брудною, син ганьби.

Вихваляється він всюди, що султан нагородив,
Упивається бруднею він дурною, син ганьби.

Може, це шайтан вселився у підданця-шахрая:
Вславивсь вдачею своєю він лихою, син ганьби.

Мов сліпий, з ціпком він ходить, хоч і має очі він,
Та душевною уславивсь сліпотою син ганьби.

Я негідника бичую, щоб читач мені сказав,
Що з сатирою я впоравсь дошкульною: «Син ганьби».

Сучим сином прозиває недарма тебе народ,
Кличкою в людей відзначивсь ти бридкою, син ганьби!

Ти — ганебний гріховодник. Навіть ворога свого
Мукімі не називає з гіркотою: «Син ганьби».

СВЯТИЙ

То шапку носить, то чалму, — а зветься він святий.
Аллаха зрадить сотню раз за п'ять хвилин святий.

Таке буває на землі, як світу вже кінець.
В брудну повію закохавсь не раз один святий.

Його відомі чудеса: обнюхує він скрізь, —
І де лише запахне плов, мчить вперегін святий.

Слова лайливі з уст його не сходять ні на мить, —
Від рук народних жде тебе страшний загин, святий!

Побачить лиш нечисте він — у пельку тягне шмат,
Та чисту кістку мие він з усіх сторін, святий.

Замерзнуть можна в кожусі в гарячий літній день,
Як тільки дотепи гукать почне кретин святий.

Він найтовстіший на землі, він важить більше всіх,
Хоч прийде він на суд страшний мов справжній син
святий.

Усе це знає Мукімі, він правди скрізь шука.
Про тебе слава йде гірка, мов той полин, — святий!

КІНЬ

Затаврований ганьбою кінь проклятий, — щоб він здох.
Він без краю норовистий і цибатий, — щоб він здох!
Він кусається зухвало, кінь зубатий, — щоб він здох!
Гірше того скорпіона він, завзятий, — щоб він здох!
Кінь худий, аж ребра видно, й пранцюватий, — щоб він
здох!

Клятий кінь весь у корості, він упертий все життя!
При його появі люди геть біжать без вороття.
Кидають мене всі друзі. Кінське ржання — мов виття.
Як «саям» мені гукають — задки б'є він без пуття.
На зустрічних він брикає, вислозаний,— щоб він здох!

Кінь похмурий поров має. Тільки рушить він тюпцем,
Кожну хвилю він лягає, мов перед своїм кішцем.
А як їду я на ньому — мов звело мене правцем,
Безперестанку терзає гострим він своїм хребцем,
Та і ребрами він світить, коцуватий, щоб він здох!

Я давно уже знайомий з звичками коня мого:
Лиш прив'яжеш — одв'язався, і лови тоді його!
В руки не дається, скаче навкруги хвоста свого.
Гірше шкапи виглядає, хоч басує він — ого!
А за працею у полі — вайлуватий,— щоб він здох!

Їздити на нім — нещастя! Що робить з конем таким?
Він мене щохвилі мучить. Я життя не маю з ним.
Що для чотирьох дається, сам за разом їсть одним.
Та назад все викидає і лишається худим.
Ходить, ніби скоро буде подихати,— щоб він здох!

Краще вже його зарізати, щоб бенкет вчинить для всіх,
Наче барана для тою, заколоть його на сміх,
М'яснику коня віддати, гриву й хвіст — остригти їх.
І не гідний він носити сідел і попон своїх,
І уздечки не для нього... Кінь пихатий, щоб він здох!

Я не дам йому й листочка, я не дам йому й стебла.
Лиш мандрівника побачить ця гидка потвора зла,
Вмить зарже, розкривши пельку,— й, піт стираючи

з чола,

Подорожній враз поверне до найближчого села!
Чим коня цього дурного вгамувати? Щоб він здох!

Ти не наближайсь до нього і обходь його мерщій.
Слід цього коня боятись,— добрий з нього лиходій.
З морди не підходь до нього — він кусне в злобі

гідкій.

Не підходь до нього ззаду — буде в бік брикати твій.
Все розіб'є по дорозі кінь завзятий,— щоб він здох!

Той, хто на коня сідає, світлого не бачить дня.
Ми благаємо аллаха вберегти нас від коня.
Рівчачок для нього прірва, все в путі його спиня.
І травинки він боїться, з нього лиш мені пеня!
Наче гава та ляклива, кінь сапятий,— щоб він здох!

Підв'язавши хвіст шкапині, на базар я поспішив.
Та за нього не давали і того, що сам платив.
Я водив його до ночі. Та ніхто, бач, не купив!
«Заберіть коня задарма!» — Мукімі людей просив.
Весь базар почув мій голос: «Кінь триклятий, щоб
він здох!»

ТВОЯ ГАРБА

Я в синяках — трясє твоя гарба.
Мій слух весь час гризе твоя гарба.

Чому ж я, дурень, пішки не пішов?
Мов біс який, несе твоя гарба.

Лиш колесо повернеться у ній —
До неба кида все твоя гарба.

Живий я не доїду в Шахріхан:
Всю душу розтрясе твоя гарба.

Гарбою гріх хвалитися тобі,
Бо ледве що повзе твоя гарба.

Продай свою гарбу,— шага я дам.
Від лиха не спасе твоя гарба.

Найкращий у дорозі ніший шлях.
Лиш труп мій притрясе твоя гарба.

Та й справді,— лиш останки Мукімі
До міста доведе твоя гарба.

МІНГБАШІ

Ти, мінгбаші мій, не гаразд живеш —
Без хабаря і пальцем не кивнеш.

Ти лестиш тим, хто в доброму вбранні,
А з голодранцем лютий ти без меж.

Ти тільки наш правитель волоспий,
Та не по чину золото гребеш!

Хап Худояр за тебе менш бридкий,
І, проклятий народом, ти згниєш!

До хабарів ти ласий був завжди.
І писар твій Гіяс хабарник теж!

Жде не діждеться бідний Мукімі:
«Коли ж, нарешті, мінгбаші, помреш?»

ГРАНАТ

Безліч є плодів на світі, та найкращий з них гранат.
Приклади, щоб біль утишить, ти до ран своїх гранат.

Очищає пам він шлунок, збільшує він апетит.
Щоб рум'яним буть, їж кращий із плодів земних —
гранат.

Для здоров'я він корисний, якщо навіть він гіркий.
Спрагу він тамує, безліч нам дає утіх — гранат.

Свіжим ти його розріжеш, — кожне зернятко — рубін.
У садах аллаха краще із дерев рясих — гранат.

Всім нам приказка відома: «Добрий дасть добро тобі».
Добрий зірве задля тебе із гілок густих гранат.

Надсилай із Намангана пам корзинами його.
Надсилай його мішками: він смачний для всіх — гранат.

Й вмирав колись від спраги, син мені гранат приніс.
Мукімі гукнув зрадівши, під веселий сміх: «Гранат!»

Хамза

НЕ КИДАЙ ВОЛІ З РУК!

Пісня

Могутній барс-герой,
В папасі, на сідлі,
Лий сміло вражу кров
Всіх баїв на землі!

Казали в давнину
Про месників діди:
«Поки не згине лев,
Не кине він мсти».

Від тупоту копит
Нехай земля тремтить.
На конику баскім
Джигіта не спинить!

Знущавсь віками бай
І лютував тиран.
Доволі для людей
Тортур, нещасть і ран!

Хотіли б вороги
Пить нашу чисту кров.
Хай деспоти й царі
Не підведуться знов!

Не кидай волі з рук,
Щасливий будь повік!
Уся земля — твій сад,
А ти в ній садівник.

Лунає голос наш
На Захід і на Схід.
Багрянний вільний стяг
Хай сяє безліч літ!

УЗБЕЦЬКІЙ ЖІНЦІ

Уся ти в весняному цвіті,
Навіщо ж чачван одягаєш?
Розбий споконвічні окупи,
Розкидай мури тюрми.
В школу іди і на збори.
Мечем самоцвітним освіти
Ти не уцтва серце пройми!
Обличчя, що в тіні пожовкло,
Хай наче троянда стане.
Велика премудрість учених
Хай буде твоїм квітником.
Мулли віддали тебе в рабство,
В неволю, де молодість в'яне,—
Обмий ти старі свої рани
Науки цілющим струмком.
Облиш ти похмурі звичаї,
Звільнись із пільми чиммата.
З ясного, мов місяць, личка
Примарні покрови скинь!

Радій і танцюй на волі,—
Рабою віками була ти,—
Іди у палац світлосяйний,
До сонця і щастя линь!

Гафур Гулям

ЖДУ ТЕБЕ, СИНУ МІЙ!

На шляхах караванів, в рясних полинах
Верблюжатко стоїть. Де ж його караван?
Дивний відблиск утоми в червоних очах,
Сльози гірко течуть, мов імлістий туман.
О, яке ти сумне! Ти хвилюєш мене,—
Я тривожний стою між дорожньої мли...
Тільки сонце палає. О сонце ясне,
І про мій караван мені звістку пошли!

Якось влітку торік, як збирали інжир
І бухарські вже дині поспіли смачні,
Коли сяйво плодів так манило наш зір,
Сина в бій проводжав я в далекі ті дні.
Мужню гідність дістав він від предків моїх.
І чутливий, мов я, він братів обійняв,
Зупинивсь на порозі, на хвилю затиш,
До святої землі поцілунком припав.
Переможцем повернеться син мій до нас,
Він приїде додому, як скінчим війну!
Хай до брів його чорних, цих юних окрас,
Не пристане й пилінка в цю хвилю грізну.

Та я батько! По давньому праву батьків
Я сумую без звістки про сина мого.

Жду його, лиш почую десь цокіт підків,
Лиш підійметься пил на шляху, жду його!
І як спереду тільки проскаче чийсь кінь,
«Ось він їде»,— зраділий, беззвучно сміюсь.
Непорушно стою я й дивлюсь в далечінь,
Без перерви на захід кривавий дивлюсь.

Вечорами, коли ми за пловом сидим,
Вся збирається наша численна сім'я.
Лиш нікого немає на місці твоїм,
Непочата лишається частка твоя.
І буває, що стомлена мати сумна
Враз простягне тобі піалу в забутті,—
Одвернусь я, простигне мій чай, а вона
Потихеньку заплаче в кутку в самоті.
Може, впала зоря на небесній путі,
Може, впав ти в цю мить на скривавлений сніг
Десь далеко від нас? І ніколи в житті
Не відкрисш вже більше очей ти своїх.
Я що ніч аж до ранку очей не стуляв
І Бедиля читав. І рядки чарівні,
Наче музика та, між ранкових заграв
Оживали й звучали в саду в даліні.
Взяв садові я ножиці й серп замашний
І по стежці пішов, що до саду вела,
І, уздрівши мене крізь дувал наш старий,
Наречена до мене твоя підійшла...
Хай квітки розпускаються на деревах!
Хай листочки буяють на гілці рясній!
Хай сльозинка, що стигне в журливих очах,
Мов намистом, засяє коханій твоїй.
Перемога надійде! Й коли на зорі
Я почую, як їдуть джигіти з війни,—
Позриваю я персики стиглі вгорі

І в корзини складу я,— хай пахнуть вони!
І піду я босоніж по мокрій траві
З запашною корзиною стиглих плодів,
Що, мов сонце, сіятимуть на голові,—
Вийду я на дорогу стрічати бійців.

«Пробуй персики, сину! Поспіли, смачні,
Круглобокі, в пушку, у рум'янцях ясних,
Кожеп персик — усмішка, зоря навесні,
І росинки іще не просохли на них.
Припади ти губами до стиглих плодів,
Мов дитя до грудей, ти до них припади.
Лиш не кидай в арик запашних камінців,
А у рідну їх землю свою посади».

...І коли ти з дружиною в нашім саду
Під деревами сядеш у тиші ночей,
Я, вже сивий, із Леніним разом прийду
Подивитись на щасні обличчя дітей.

СИРОТІ З УКРАЇНИ

Ти хіба сирота?
Ні, рідненький, затям,—
Наче сонце ласкаве,
над ніжним дитям
цілий край нахилився
з любов'ю в очах
і колише тебе,
наче мати,
в руках.
Ти, як дома, у нас.
Оборонець я твій.

Спи,
моє серденьтко,
малесенький мій!

Тут не чути
драконів
страшної війни.
Якщо батько живий,—
хай не буде сумний,
хай не журиться він
цілі ночі та дні,
хай він знає:
росте
його син
при мені!

Якщо татко помер,—
не тужи у журбі.

Спи,
великого віку
ягнятко дрібне.
Я твій батько!
Я все подарую тобі,
кожна скарга твоя
хвилює мене...

Що сирітство таке —
ти у мене спитай.
П'ятирічним дитям
у десятих роках
при чужому вогні
грів я руки, вважай,
напівголий тягав
я нужду по шляхах.

О, який же тяжкий
згорда поданий хліб,
о, як муляють
сходи
на ганку чужім!
Я, шукавши притулку,
від горя осліп,
і не гладив ніхто
по обличчі моїм...
Знаю я,
що таке
є сирітське життя.
Ти сирітка хіба?..
Спи спокійно, дитя!

Доки сон той нічний,
мов мисливець старий,
не накинув на мене
ще сіть чарівну,
нахилившись над ліжком,
я, гордий такий,
аж до ранку просиджу,
ніяк не засну,
і дивитися буду,
як граєшся ти,
і твій спокій весь час
буду я берегти...

Та чому ти злякався!
Чому ти в журбі?
Може, горе Одеси
згадалось тобі
чи трагедія Керчі?
В твоїй голові

підвелися лід гуркіт,
в пільмі огневій
ненажерливі орди,
що в хвилю лиху
випадково не вбили
тебе на шляху.
Може, неньчине тіло,
в гарячій крові,
що з оголених нерсів
тече по траві,
і розначливий сплеск
її пальців гнучких
так тривожно
відбилися
в очах твоїх?..

І я згадую
очі тремтячі оці,
коли йду я у бій
проти лютих катів.
За сльозу,
що тече
по дитячій щоці,
за зруйнований дім,
за ганьбу матерів
з плеч
я вирву
оцупки ворожих голів!
Хижий Гітлер —
байстрюк,—
він і батька не знав,
та і мати його
мов гієна була.

І дитинство своє
він хіба відчував —
знахабнілий хижак,
увесь сповнений зла?..
Лютий Гітлер —
паскудний коричневий жук,
що розставив зажерливо вуса тупі,
захотів,
щоб земля
вже котилась навкруг
по бажанню його
по орбіті сліпій,
щоб людині
без хати
по світу блукать,
щоб дитині
без ласки людської вмирать?!
Та земля не потерпить,
щоб ріс він, мов гич!..
Спи спокійно, мій сину!
Мине-бо ця ніч.

Спи спокійно, мій сину.
Знов засяє кругом,
коли ранок надійде,
і знов за вікном
цвіт тюльпани розкриють
привабливий свій.
Є без ліку сторінок
у книзі новій.
І від неї іде
всюди слава ясна.
Відкривається
іменем Ленін вона!

Усміхася ти,
і усмішка твоя
чи не вперше
за стільки засмучених днів
на похудлім обличчі
знову сія,
мов фіалка
з-під талих весняних спігів.
І одразу мов простір
зігрівсь осяйний
золотої усмішки
яспим проміщем.
Це — світанок ясний.
Це світанок встає.
Це світанок у мене
встає за плечем!

Айбек

НАВОЇ

Я мрійно лину в давнину
І постать бачу там ясну.
Сидить мудрець у сяйві дум,
А в очах злагода і сум.
У зморшках та у сивині
Його відбилися скорбні дні.
І сяє геній на чолі,
Мов сонце у глибокій млі.
Схиливши голову свою,
У дивнім місячнім краю,
Спинивши дум високих лет,
Застиг філософ і поет.

Вже північ. Тихо з-за плеча
Висока ще горить свіча.
В її промінні осяйнім —
То книга в золоті ряснім,
То срібна чаша для води,
То сива хвиля бороди,
А то встають з імли віків
Барвисті квіти килимів.

Так тихо тут. Він за столом
Схилився над своїм письмом.

В старім Гераті, в млі ночей,
Крізь неоглядну тьму століть,
Горить огонь його очей,
Перо схвильовано скрипить.

Скрипи, тростинко, мій калям!
На березі, в нічній тиші,
Де виріс ти,— лиш хвилі там
І тихо шепчуть комиші.
Скрипи, калям! У ніч ясну
В пінясто-білих пелюстках
Котіться, хвилі, в далину
По океанах, по річках!

Папір шовковий у руках.
Натхнення слів стрімкий ручай.
То тьма, то блискавка — в очах
Старого Навої. Співай,
Моя тростинко... Дивна мить!
Встає мудрець із мли століть.

Він бачить все з імлі віків —
І ріки сліз, і скорбний гнів,
І клекіт мсти, й свинцевий град,
І кров людську, й отруйний чад.
Він бачить — я іду в бою
Віддати вітчизні кров свою,
Щоб на землі, мов солов'ї,
Бриніли співи Навої.

МАТИ

Стомлений працею вечір ліг відпочить.
Гаснуть у небі маків багряних огні.
Жевріє огнище, і казаночок кипить.
Мати варить вечерю, уся в сивині.

А біля матері на жердині міцній
Грона темно-рожевих коралів висять.
І вітерці наче зриваються в бій,
Виноградним вони листком шелестять.

А сивенька зітхає — стомилась, сумна.
Безнастанно, щохвилі у думках своїх
За своїми синами сумує вопа.
Не дають їй спочити згадки про них.

П'ять синів молодих вже пішли на війну,
Проводжала їх, рідних, в далекі краї.
І вдивляється пильно вона в далину,
Де лиш дим і огонь, де і досі бої.

Не змовкає їх голос для неї й на мить,
І вчуває вопа їх дихання палке.
Все здається їй: клямка ось-ось заgrimить,
Біля хвіртки задзвонить кілечко дзвінке...

Дуже важко чекати в розлуці тяжкій.
Ось непевна про старшого звістка прийшла.
І щоночі він сниться натомленій їй,
І без ліку їй зморщок лягло до чола.

Ось розв'язує кінчик хустини рука,—
Там від меншого лист коротенький лежить.

І вдивляється пильно вона до рядка,
І слъозинка на віях їй знову тремтить.

Образ сина поволі у темряві зник.
Пригоріла вечеря, і тліє зола.
Десь у хмарах пічних загубивсь молодик.
Мати дивиться в даль, де лиш чорна імла.

У саду п'ять тополь край огради стоїть,
Мов веселих п'ять друзів зійшлися живих.
І цілус їх віти, й у млі миготить
Золотава зоря між листочками їх.

І зітхає матуся. Вона в самоті.
Зірка шепче тополям струнким про любов.
Сліз не лий, не зітхай, не сумуй у житті!
Назавжди у твій дім щастя вернеться знов.

Ти п'ять левів родила, життя їм дала,
Ти зростила країні хоробрих синів.
Їм палка твоя кров дивцу силу влила,
Щоб нещадно карать у боях ворогів.

Сонце хмари з-за гір пад землею жене,
І всміхаються радо кругом небеса,
І радіє земля, славить сонце ясне,—
Так осяє весь край перемоги краса!

Лиш рукою махнеш — заспівають поля,
Відгукнеться піснями блакить осяйна.
Лиш ногою ступнеш — засміється земля.
Мов вернулаась навіки на землю весна.

Будуть віять вітри, мов гінці, на дворах,
Будуть стукать у двері усіх матерів,

І зі шкiл дiтвора побiжить по дворах,
Щоб скорiше зустрiнуть героїв-братiв.

Ти дарунку щасливої долi дiждеш
І обiймеш хоробрих синочкiв своїх.
І рукою своєю, щаслива без меж,
Будеш гладити нiжно ти голови їх.

І мов сонце ясне увiрветься в серця,
І, вiд щастя тамуючи сльози свої,
Ти побачиш: немов далечiнь без кiнця,
Знов засяють старечi лiта твої!

Хамід Алімджан

ДРУГОВІ ЗІ СХОДУ, ЩО ЙДЕ НА ЗАХІД

Твій шлях іде на Захід, друже мій!
Там брат твій жде серед пустельних пив.
Нема йому де й голову схилить,—
Кругом оселі ворог захопив.

Невільний край чекає там тебе,
Мов сонце Батьківщини, друже мій!
За стогони, і сльози, й кров дітей
Ти, наче месник той, ідеш у бій.

Увесь в крові, лютує хижий кат.
В руках у нього ніж або петля.
Висить на шибениці дід старий,—
Щоб ти помстився, жде тебе земля!

Твій брат ніколи ката не щадив,
Та він підтятий ворогом лихим.
І очі месників у хащах і ярах
Тебе чекають на шляху твоїм.

І там дівчата тужать від ганьби,
Не зводять погляду з твого шляху,
І вдови виглядають там тебе,
Щоб ти прогнав мерщій орду лиху!

І діти плачуть без своїх батьків
І ждуть тебе, неначе смерть, бліді.
Там виглядають матері тебе,
Щоб відплатив ти за ганьбу орді.

І ревні сльози, що Шевченко лив,
Течуть в Дніпрове річище сумне.
Та сонце, що сховалось у Дніпрі,
Знов зійде на Україні, осяйне!

І в білоруса помста клекотить,—
Вона прорветься вихором страшним.
Мільйони стріл вплися у серця
Що віддані Вітчизні без кінця.

Твій шлях іде на Захід, друже мій!
Зі Сходу, наче сонце, прийдеш ти.
І звільниш ти своїх братів з п'ятьми,
Їуди їх кинули розлючені кати.

Потоптані поля чекають теж,
Коли бійцем ти з'явишся до них.
Спіши туди! Не гайся! Там сади
Стоять сумні у згарищах чадних.

Поки ти тут — не прилетить весна
І на лугах не виросте трава,
В галях не заспівають солов'ї,
Не вкриються листками дерева.

Над Україною панує смерть,
Там квітне кров, там не ростить квіткам,
Поки ти тут — не сяють там весні,
Там не орати і не сіяють там.

Спіши туди — звільнить своїх братів!
І прожени напасників мерщій.
Де ти пройшов, там у серцях людей
Зникає сум, мов сніг у тепловій.

З'явся наче смерч і так удар,
Щоб утекли павіки вороги!..
Прогнать орду — це й є перемогти,
Розвіять сум... Жахайтесь, вороги!

Звільни пічпу пітьму від вовчих зграй,
Нехай засяє день в людських серцях!
І по землі, відбитій у катів,
Пройди з багряним стягом у руках!

Уйгун

ГРАНАТ

О наманганських днів осінній дар
(Він зірваний найкращою з дівчат),
Достиглих зерен пурпуровий жар,
В далекий край надісланий гранат!

Від нареченої привіт мені
Немов горить цілунком запальним.
Його в руках тримаю, мов у сні,
Захоплений, схиляюся над ним.

Щокою до рум'янців припаду,
Губами я зернят його торкнусь,—
Немовби знов я з милою в саду,
Мов до дівочих уст її тулюсь.

О, ця скарбниця в сутінках ясніш
Від місяця рубінами горить!
Та шкірку лиш тонесеньку надріж —
І на руці шівкулі дві лежить.

Вони у сяйві надвечірніх шат
Мов чарами незнаними тремтять.
І в мить одну — вже не рубін зернят,
А дзеркальця під кулями блищать.

Ще нижче я на фронтівім шляху
Під грім гармат до зерняток хилюсь,
У світ чудес, на чарівну снагу
У дзеркальце гранатове дивлюсь.

Я бачу яблунь піжно-білий цвіт,
І вкриті росами рясні лани,
І хвилі пелюстків, їх сяйний літ
Над срібними струмками Фергани.

Свій слід я бачу біля скель гірських,
На золотавих кримських берегах,
Старий Памір у брилах снігових
На височенних вікових горбах.

Тайгу Сибіру, й вир Аму-Дар'ї,
Її весняних вод бурхливий тиск,
І дивний блиск Кремлівської зорі,
Її рубінів переможний блиск!

І врешті, бачу я: по стежці йде
Змаршала біженка навстріч мені.
Сльозами скроплене лице бліде,
І жахом скривлені уста сумні.

Ось що таїв у дзеркалі гранат,
У мерехтливім сяєві зерна...
Я йду. Мене гукає час відплат.
Я йду. Мене гукає знов війна.

О мій гранат! Який чарівний ти
У сяєві рубінових огнів.
Ти став мені зорею гніву й мсти,
Страшним огнем, що палить ворогів.

УЗБЕКИСТАН

Країно сонячна моя,
Моя трояндо, мій тюльпан,
Люблю тебе до забуття,
Мого ти щастя талісман.
На ріднім лоні виріс я,—
Моє шатро ти, ти мій стан.
Чарує всіх краса твоя,
Немає кращих за твій лан!
За тебе я віддам життя,
Мій сонячний Узбекистан!

Країна ти долин ясних,
Ти самоцвіт блакитних гір;
Під гоміи співів голосних
Хвилює твій ласкавий зір.
Під променем очей твоїх,
Всім ворогам наперекір,
Хай сяє твій весняний сміх
Серед полів і між узгір,
Хай згине згряя орд лихих,
Що хтіла затягти аркан!

Без меж добро твоє рясне —
Здобуток славної руки:
Перловий рис, срібло сяйне,
Бавовна, золото, шовки,
Оружжя гостре та міцне,
Булатні замашні клинки.
Чарують досі ще мене
На бистрих конях юнаки.
Моє суцвіття запашне,
Моя красуня без доган!

Коли ж осатаніла гидь
Ввірвалась в мирний вертоград,
Щоб всю країну запалить
І зруйнувать квітучий сад,
Щоб більш добрі не гомоніть,
Щоб нагаєм ганяв нас кат,—
Ти встав з мечем в тяжку цю мить,
Щоб геть розвіять чорний чад.
Хай смерть собаку спопелить,
Хай згине клятий німчуган!

Тож хай летять вперед мерщій
Твої міцні сини в бої!
Від чорних орд, від лютих змії
Ти землі захисти свої!
Вороже кодро їх розвій,
Щоб рідні зберегти краї...
Нехай у славі бойовій
Ідуть вперед сини твої!
Хай переможний голос твій
Гримить на весь Узбекистан.

Коли ж прийде кінець війні
І принесе нам щастя й мир —
Приїде на баскім коні
Додому син твій, твій батир,
Якого ти в самотині
Давно чекаєш із-за гір.
Лиш з'явиться він вдалині —
Покличеш ти на той весь мир...
В ці часні переможні дні
Хай кращий мій звучить дастан!

Зульфія

СЮЗАНЕ

«Тебе я полюбив, лиш в очі глянув я,
І в світі ясно так тепер мені з тих пір.
Я згадую з тих пір твоє ясне ім'я.
І світиш ти мені, мов сонце із-за гір».

Ти так мені казав. А вечір по землі
Тюльпани розсипав у сяйві золотім.
Не зводячи очей, у присмерковій млі
Я вірила тобі, палким словам твоїм.

Є звичай давнини: як любиш юнака,
Повинна вишити ти для нього сюзане.
Тоді квітчастий шовк взяла моя рука.
У кошику шиття виблискує сяйне.

Квітки Чімганських гір, квітки садів усіх —
Троянди, і райхон, і айстри золоті —
Вплелися в сюзане, мов хтось розсипав їх
Узором дорогим по щирому шитті.

Та тільки сюзане я шити почала,
Вколола голкою я ніжну руку вмить.
Запахла димом даль. Ворожа згряя зла
Ввірвалась у наш край, щоб друзів розлучить.

І стиснув зброю ти в міцній руці своїй.
І сумно за конем я йшла в цю мить лиху.
«Вернись я. Жди мене! Лише скінчу я бій!» —
Долинув голос твій з далекого шляху.

І я чекаю, жду... І за тобою вслід
Пішла й моя весна. І квітам не цвісти.
І очі не блищать. І став похмурий світ.
І радість лиш твої дають мені листи.

Липилось сюзане на пам'ять про весну.
З любов'ю я візьму знов шитво чарівне,
У вушко голки вмить я пичочку втягну
І буду вишивати знов ніжне сюзане.

І паче крізь узор я бачу любий зір,
І на шовку шиття — немов рядки в листі.
Це ніжне сюзане — мого кохання твір,
Признання в вірності, у ніжнім почутті.

І часом подруги йдуть допомгти мені.
Схилившись над шиттям, в обіймах спільних мук,
Ми мрієм про бійців. А зорі у вікні
Уважно стежать так за бистрим рухом рук.

Здолаєш ти катів. Повернешся до нас.
Квітчасте сюзане удвох розгорнем ми.
Мов сонце в небесах в ясний ранковий час,
Воно осяє дім після години тьми.

На пам'ять збережи цей шовком шитий дар,
Барвистий він, мов сад у літні славні дні.
Цей ніжний витвір рук, цей твір мистецьких чар —
Тобі забава лиш, відрада це мені.

ПОДРУЗІ

У піснях я тебе прославляю,—
Дорога ти без краю мені...
У полях мого рідного краю
Мов розсипані перла рясні.

Це бавовна блищить золотиста
Ніжним сяйвом проміннів яєних,
Наче щастя твоє променисте,
Ніби радість у очах твоїх.

Ти бавовняним кулькам розкритись
Помагаєш в щоденнім труді.
І так любо на тебе дивитись,—
В тебе руки, сестра, золоті.

Йдеш ти рано на лоно широке,
Де пильнуєш врожай у полях.
А вертаєш, як зорі високі
Вже горять у нічних небесах.

Я співати про тебе не кину,
Я не можу пісень не співать.
Хай пісні мої кожну хвилину
Про ударницю нашу дзвенять!

Ми пишаємось нині тобою,
Твоя слава не згасне повік.
Де пустеля була під горою,
Там сріблястий шумує квітник.

Хамід Гулям

ПОВІК НЕ ЗАБУТЬ

Пори грозової повік не забудь,
Як бились герої — повік не забудь!

Братались бійці у пекельних боях,—
Їх дружби міцної повік не забудь.

Огню золотого в блискучих очах,
Надії святої повік не забудь.

І жах ворогів, що лягли у полях
Від нашої зброї, повік не забудь.

Ми їх переможемо! А друзів тих прах,
Що впали в двобої, повік не забудь.

Їм слава довіку. Живіть у віках!
Звитяги ясної повік не забудь.

Мірмухсін

ДУБ

Серед беріз міцний високий дуб
У древнім Переяславі росте.
Тверда його кора, немов каміння слуп,
Мов хаща та — гілля його густе.

Сто літ тому садив його Тарас
У переяславській землі пухкій.
Безсмертний дуб старий, що кличе нас
В червневий день під мирний захист свій.

Не можуть зрушити дуб Кобзаря
Ні буря, ні гроза, ні ураган.
Насупроти руїн монастиря
Стоїть незламний велет-дідуган.

В Г Р У З И Н С Ь К О Ї

Акакій Церетелі

ВИ ЩОДНЯ, МІЙ ПАНЕ, БАГАТІЄТЕ...

Ви щодня, мій пане, багатієте
І своєю сяєте особою...
Ваші ж думи й почуття отруєно
Ницістю гадливою і злобою.

Чи питає хто: «За чим ганяєшся?»
Хто простежить за твоїми рухами?
Кожен день твої думки обмежені
Темним зором і тугими вухами.

Ти обилував рідний край горьований
Підступом і зрадою невпинною!..
І для тебе ближній твій, занедбаний,
Лиш містком стає або драбиною.

І, ногами впрост по них ступаючи,
Ти спинивсь погордо над могилою.
І тепер плюєш з гори високої
На людей із постаттю похилою.

Що ж робити? Все тобі скорилося!
І немає впину для могутнього,
Та не знаєш ти, чого сьогодні ще
Сподіватись маєш від майбутнього.

І надішле істина апостола
Гнобленому люду невмирущому.
Він несите серце твоє викрие
І відкриє очі невидющому.

І тоді заграє гнівна блискавка,
Спалахне грозою всенародною
І впаде огнем тобі на голову,
Що була такою безтурботною.

І хоча б ти до небес підносився,
Розмахне тобою він над кручею,
Прокляне навік перед нащадками,
Заплямить ганьбою немиучою.

ДО ПОРТРЕТА РУСТАВЕЛІ

О світоч духу! Слава народу,
Що породив тебе в часі прадавньому.
Хай буде згадка довічна про тебе,
Наче той пам'ятник генію славному.

Ніби той символ людського безсмертя,
Високо звівся ти вгору над хмарами;
Наче веселкою після потоцу,
Сяєш ти людям пісенними чарами.

О світоч духу! Відкрий таємницю
Дивного співу твого безбережного,
Щоб моє щире здійснилось бажання —
Стати поетом народу бентежного;

І щоб закоханий став Таріелом,
Слухавши пісні мові патхненної,
Щоб він із каджами левом хоробрим
Бився за щастя Нестан-нарченої...

І ще ясніше твій образ засяє
Світочем нашим і сяйвом величності,
І у серцях іверійців довіку
Образ твій буде мов пам'ятник вічності.

МОРЕ, ХВИЛЮЙСЯ, ВИРУЮЧИ...

Море, хвилюйся, вируючи,
Вільно корись ураганові!
Кидай далеко над берегом
Збурені хвилі шайтанові!

Сповнене перлами дивними,
Наче скарбами таємними,
Серце від світу ховаєш ти
В глибу, під водами темними.

Тільки коли ти розгніване,
Серце твоє розкривається
І променистими перлами,
Всесвіт дивуючи, грається.

Хай і поет не цурається
Бур свого серця бездонного,
Пітьму разить блискавицею,
Б'є громовицею сонного!..

ПОЕТ

Дивний світ відкриваючи
Серця свого таємного,
Нам природа показує
Зерна світлого й темного.

Вчив соловей наспівувать,
Ворон — каркання хижого.
Терен колоти учив мене,
Квітка — цвітіння свіжого.

Зло і добро однаково
В серці моїм збраталося.
І на дві протилежності
Все в мені роз'єдналося.

Вітер мені нашіптує:
«Все ти кажи без сорому!
Часом ти будь колючкою,
Часом бальзамом хворому».

Зорі цю думку стверджують,
Сяючи в небі хмарному.
Лише байдужа ця істина
Слуху людському марному!

НЕ КОХАЙ МЕНЕ...

Ні, не кохай мене, юначе!
Тебе я не любитиму,
Докіль вітчизні не послужиш
Ділами гордовитими.

Подбай про гноблених і бідних,
Змагайся з перешкодами —
І тільки потім, мов бальзамом,
Втішайсь моєю вродою.

ПІСНЯ

Я довго спав, стомившись тяжко,
А ти гадав, що я помер.
Якщо не в сні, то де б я сили
Набрав, щоб сміло встать тепер?

Я вірний був, — мене ти зрадив,
Завдав ганьби й образ мені.
Що міг побачити я, спавши?
Що міг почути я вві сні?

Я спав сто літ... І пині досить
Під колискову пісню спать!
Від інших націй і пародів
Не хочу більше відставать.

Я пісню сонця заспіваю, —
Співайте й ви зі мною враз!
Нехай заб'ють нам щільно вікна,
Та сяєво дійде й до нас!

Прокиньтесь, протріте очі, —
Не личить нині спати вам...
Співайте славну пісню сонця
І «многі літа» всім борцям!

ЩАСЛИВИЙ ДІДУСЬ

«Вірне серце і душа велична —
Побрехецьки, що облудно втішують».
Не кажіть цього! Ніхто не впевнить,
Ніби тільки шлунки все вирішують.

Дідуся я праведного бачив,
Що жебрачав і блукав дорогами.
Голий весь, і спраглий, та голодний,
Мучився він між людьми убогими.

Та з лиця його у дивнім сяйві
Усмішка не сходила привітлива.
Кожне світле дідусеве слово
Проникало у серця самітливі.

Люди всі старого діда знали,
Щирий був він з кожною людиною.
Всі його у вічі вихваляли
Й одночасно гудили за спиною.

Був я цим здивований до краю:
Що таке в двочличності таїлося?
Чом любов і зненависть до нього? —
Розгадать загадку цю хотілося.

Я спитав його: «Скажіть-бо, діду,
Хто ви єсть? Я щиро вам подякую».
І сказав він, глянувши на мене:
«Цілий вік я був співцем-невдахою.

На людську я не зважаю славу,
І не шлунку, серцю я вклоняюся.

На любов, братерство і сднання
Я в житті своїм лише рівняюся.

Хоч багато ще людей і досі
Піснею моєю невдоволені
Й багатьом, що так шанують шлунок,
Пісня коле їх серця оголені,—

Та настане час, коли всі люди
Скрізь узнають правду в сяйві вічному,
І тоді згадають і про мене,
Як ішов я по шляху величному».

«Довго ждати. Та ж тоді, напевне,
Стане тліном плоть твоя до краю вся».
«Бачу я в сучасному майбутнє —
І тому я смерті не лякаюся!»

Так промовив віп, що жив у світі
Мрією своєю промешистою.
Я сказав тоді: «Блажен той мрійник,
Що живе із совістю пречистою».

ДУМИ ПЕРЕД СМЕРТЮ

Як розбудить смерть моя вітчизну,
То готовий я її прийняти.
Без жалю удар мечем у груди,
Кровожерний і пещадний кате!

Як зросте з краплин моєї крові
Син вітчизни, відданий країні,
То хіба не гріх це і не злочин —
Смерті й мук боятися людині?

Смерть мене довіку не злякає,—
Впасти я ладен на полі бою.
Я віддам за матір плоть і душу,
По землі розвіюся золою!

Хоч моє життя було незмінно
Сповнене і горя, і облуди,
Та життя знайду я навіть в смерті,
І безсмертям названо це буде!

У надії на майбутнє краще
У могилу я зійду навіки,—
Хай мої нащадки усвідомлять
Все своє призначення велике!

Так, якщо братам моїм корисна
Буде смерть моя,— то я готовий!
Хай би хоч після моєї смерті
Здійснився вітчизни сон чудовий.

Гродіон Євдошвілі

ДРУЗЯМ

Друзі, йдіть вперед, завзяті,
Хай не рвуть сердець жалі,
Хоч і кров'ю ви залляті,
Й піт стікає по чолі.

Стійте міцно серед бою
І вперед, забувши страх,
Звівши гордо над собою
Правди і братерства стяг.

Ниці хай перед кумиром
Хилять голови дурні...
Грім прокляття всім невірам,
Всім зневіреним в борні!

Хай вони згинають спини,
Лестять язиком гидким,
Чують стогін батьківщини
І радіють дням лихим,

Та майбутнє тлі безсилій
Грізно кине вирок свій
І ганебні їх могили
Прокляне в грозі страшній!

Не повинні ми бажати,
Щирі друзі, блага їм.
Ми ждемо на день розплати
У завзятті бойовім!

В битву, сповнені зпеваги
Проти недругів лихих!
Друже мій, вперед, під стяги
Правди і братерства всіх!

ДО ЧОНГУРІ

Ніч глибока. Ніч тривожна.
Ніби зникло все живе.
Вітер стогне, вітер висє,
Вітер жалісно реве.

Для душі, моя чонгурі,
Ти найкраща із утіх,—
Ти зділяєш рани серця,
Подруго думок моїх!

Смуток свій тобі вручаю,
Почуття своє святе.
Вітер стогне, вітер висє,
Вітер жалісно гуде.

Скорбні думи... чорні думи
Не дають життя мені.
Жаль гіркий терзає серце,
Зойки у душі сумні.

Втіхо ти моя єдина,
Я свій біль віддам тобі!
Вітер стогне, вітер виє,
Вітер тужить у журбі.

Чи годиться нам ридати?
Боягузи сльози ллють,
На життя широкім полі
Вкрита слізьми їхня путь.

Хто тепер би зміг радіти
І фіалкам, і весні?
Хто б вслухався безтурботно
В соловейкові пісні?

Як трояндами пов'єшся
Ти в годину скорбних мук,
Я тебе тоді, чонгурі,
Кину з розпачем із рук!

Ні, я знову й знову буду
Грати на чонгурі те,
Що підкаже, що навіє
Почуття моє святе.

Я заграю. Ніч скорботна,
Ніби зникло все живе.
Вітер стогне, вітер виє,
Вітер жалібно реве.

Я заграю. Питьмо ночі,
Я свій біль віддам тобі!
Вітер стогне, вітер виє,
Вітер тужить у журбі.

НА БАТЬКІВЩИНІ

Привіт тобі, країно рідна —
Колиска літ моїх дитячих,
Кохана мати, шани гідна,
І ліра споминів гарячих!

Я знову тут, мов бірюза ти,
Мов самоцвіт в гірській оправі,
Ти — вічний травень, вічне свято,
Ти — райський цвіт в моїй уяві.

З Гомборських гір я бачу знову
Кавказу осяйну корону
І Алазани даль смеркову —
Твоє словите цвітом лоно.

Дивлюсь я, мов Казбек туманний,
Встає в думках моїх минуле,—
То біль терзає ненастанний,
То радість тішить серце чуле.

О гори! Згадуєте, може,
Як я зростав на вашім схилі?
В ранковій синяві погожій
Троянди пелюстки розцвілі?

Мене спитайте ви: де нині
Те серце юне і веселе,
Кохання чисте і невинне,
Мов джерело, що б'є із скелі?

Де думи ті,— спитайте в мене,—
Що, схожі величчю з горою,

Мов хмар згромадження шалене,
Ширяли крильми над імлюю?

Де ділась безтурботність ранку,
Пора весняна буйно-яра?
О так!.. Все зникло до останку...
Стоїть минуле, як примара!

Пошклили сні,— їх вбило горе,
Їх буря життєва розбила.
Стікає серця жовч у море...
Вже інші на човні вітрила!

По-іншому тепер співаю,
Пісні мої в сльозах і крові.
О гори! Вас люблю без краю,
Хоч ран не втішить цій любові!

Та все ж люблю вас, і надії
Хотів би я сплести з весною,
І серце знов мого зрадіє,
Заграє піснею дзвінкою!

Привіт тобі, країно рідна —
Колиска літ моїх дитячих,
Кохана мати, шани гідна,
І ліра споминів гарячих!

ПІСНЯ

Хай укрилась ніч імлюю,
Їй виснуть хмари зловорожі,
І нема зорі ясної,
Їй місяць виглянуть не може,

Та світанку ми чекаєм
І нема в душі вагання.
Чуєш, буря йде над краєм —
Горда вісниця світання!

Хай гроза гуде бурхлива,
Світ вражає блискавками,
Хай з гори стікають зливи,
Ллють потоками й струмками,

Щоб мерщій їх дужі крила,
Збивши всі замки залізні,
Для світанку розчинили
Чорні брами знехвисні.

Ось чому в імлі похмурій
Ми співаєм без вагання
І підспівує нам буря —
Горда вісниця світання.

Ось чому в імлі похмурій
Нам не ниє в серці рана,
Бо співає з нами буря —
Вісниця світанку рання!

Георгій Леонідзе

КАХЕТІЯ

Чи ти бачив гір Гомборських
Опромінену красу?
Чи ти бачив на світанку,
Як тумани п'ють росу?

Золоті краплини сонця
На гірські летять шпилі.
І всміхається світанок,
Зводячись в блакитній млі.

З Алазанської долини
Сходить сонце золоте...
Виноград тут кахетинський
Визріває і росте!

Світлі персики й гранати
Осявають далечінь.
А горіхи трьохсотрічні
У саду прослали тінь.

І змагаються з зорею
Яблунь білі пелюстки.
Спалахнули на мигдалях
Ніжним цвітом гілочки.

Сяють золото й коралі,
У садах палає лал,
Усміхається ласкаво
Голубих небес кристал.

Коливаються діброви
Між смарагдових огнів.
Цінандальські мліють лози,
Лебеда лунає спів.

Веселковими струмками
Б'є блакитне джерело.
Сиві гори Дагестану
Підвели своє чоло.

Жолобочками у глечик
Молоде вино збіга.
У його краплині кожній
Життєва горить снага.

Джерело палає сонцем,
Лал коралями сія...
Через край життя буяє,
Ллється буйна течія!

Хай душа красу Вітчизни
Серед гір жадібно п'є!
Тільки сонце Батьківщини
Серце радує моє...

Краю мій, повік красою
У житті новому сяй!
Хай твоє безмежне сяйво
Ллється в душу через край!

Дай словам моїм дозріти,
Наче гронам на гіллі...
Хай вони довіку линуть
До квітучої землі!

ТВІЛІСІ

Де пламеніс серце твоє,
Вічна весна там сяє.
Де протікає твоя Кура,
Радість життя буяє.

Усміх щирого серця мого —
Блиск твоєї блакиті.
Вогники піжних пісень моїх
В небі твоїм розлиті.

Дзенькоти струн золотих твоїх
Вірші мені підказали,—
Я не ранений лебідь тепер,
Не одинак відсталий.

П'ю невтоленно я сонце твоє,—
Душу впоїв мою ти;
І до останніх своїх годин
Буду твій голос чути.

Хто може випить дзвінкий струмок
Чи джерело до краю?..
Скільки б я втіху твою не пив —
Серця свого не втоляю.

Голос я твій гомінкий люблю —
Заклик до бою грізний,—
В ньому і досі гримить з віків
Велич моєї Вітчизни.

Я на скелі Метехі дивлюсь,
Де розпинали країну,—
Бачу я звідти Картлі свою
В страдницьку давню годину.

Вулиці я тбіліські люблю,
Щумні й бурхливі, як море.
Місто моє — наче стягів багрець,
Світлий, веселий, бадьорий.

Гомін люблю я твоїх садів,
Їхнє буяння можуть.
Бачу, як щедро дає плоди
Наше сучасне й майбутнє.

Навіть в зимових твоїх садах
Чую травня дихання.
Скрізь, де не гляну я,— бачу цвіт,
Бачу весінне буяння...

О, не злічити сміливих мужів,
Воїв орлиної сили,
Що розцвітання твоїх садів
Кров'ю своєю скропили!

Випили вічні мури твої
Ріки ворожої крові,

Що в Чорне море колись пливли,
Наче потоки багрові.

* * *

Біля твоїх воріт в давнину
Гомін лунав ворожий.
Нині лунає гомін весни,
Радісний вік погожий!

Весни зійшлись до твоїх дверей
Скрізь по зелених кручах.
Завтра з Самгорі прийде сюди
Військо алей квітучих.

Замість жадібного крику орд,
Лементу горлорізів,
Завтра самгорський вітрець вігне
Пахощами нарцисів.

Завтра, замість зловорожих сурм,
Сполохів і заграви,
Відгомоном життя задзвенить
Сталь міцна із Руставі!

Завтра будеш ти в сяйві зірок,
У величнім промінні...
Завтра... Та йде вже завтрашній день,—
Крок його чуем пині!

Завтра й позавтра прославлять ще більш
Наш золотий Тбілісі.
Промені світлих сьогоднішніх справ
В завтрашній день влилися.

* * *

Місто на крилах звелось у вись,
Серце трояндами квітне.
Ні, не Курою, а сотнями рік
Лине чуття ненаситне!

Славлю Тбілісі той, що є,
Й той, що узавтра здійсниться!
Весно вітчизни моєї ясна,
Серця мого столице!

З В І Р М Е Н С Ь К О Ї

Хачатур Абовян

НАРОДОЛЮБ ПЕРЕД СМЕРТЮ

Ти прощаї навік, о мого життя!
Хай скорботу-біль вкріє небуття.
Діти ви мої, нащо вам тужить?
Тіло хай згниє, та душі не вб'ить.

Нам усім іти цим шляхом сумним,
Що прославєсь для нас у житті земнім.
Та я скоро так вмерти не гадав,—
Ще зробить добра я багато мав.

Де надій вогонь, що мене палив,
Уночі і вдень муки в серце лив?
О, коли б віддати міг вітчизні я
Всю снагу свою, що бере земля!

Ні про слави дим, ні про чад хвали
Не шкодую я, що вони пройшли.
Та як маю я в дальші йти краї,
Щоб сховати навік там думки свої?

І собі бажав я не тихих днів,
Де б я міцно спав, де б я добре їв.
Ні, смертельний був кожен подих мій,
Якщо я не йшов за народ у бій!

А коли б собі влади я бажав,
Мріяв про вінець і про славу дбав —
То для того лиш, щоб навек з очей
Стерти сліз потік тисячам людей.

Дорогі сини, батька пом'яніть,
Привітатъ мене на могилу йдіть!
Хоч німий язык, та повість земля,
Як хвилюється вся душа моя.

Світ закритий був, день туманивсь мій,
Я дарма тягнувсь до високих мрій.
Та як рід людський зрозумів би їх —
Це була б мені краща із утїх.

Схаменись мерщій, необачний люд,
Щоб розкритъ серця, вільні від полуд!
Адже рай земний лиш настане в час,
Як народний біль потрясе всіх нас.

Ованес Туманян

ПІСНЯ ПЛУГА

Землицю, плуже мій, ори!
Звернуло сонце на обід.
Та ширше борозну бери!
Багато ми зазнали бід.

Обсіли злидні нас кругом.
Подай ти, боже, сил волам!
Стьобни, хлончино, батогом!
Немає краю чорним дням.

За борг сусід у суд подав,
А чим платить йому нема.
І піп уже навік прокляв —
Співав молебня задарма.

Податки правлять без кінця.
Але де грошей тих узять?
Стікає чорний піт з лиця.
Невже нам, плуже, вік орать?

Не сходять злидні із двора,
І мука в серці кожну мить.
Голодна й гола дітвора
В брудному запічку сидить.

Землицю, плуже мій, ори!
Багато ми зазнали бід.
Та ширше борозну бери!
Звернуло сонце на обід.

* * *

Якщо прийдеш, друже мій,
На могилу ти мою,
Квіти стрінеш ти на ній,
Що розквітли у маю.

Та не квітів то простих
Ніжний кущик польовий,
Не весна прислала їх,
Дім убрала мій новий.

Недоспівані пісні
То розквітли серед трав,
То слова ті чарівні,
Що тобі я не сказав.

То палкі цілунки ті,
Що з того я світу шлю.
Розлучила у житті
Нас могила без жалю!

Аветік Ісаакян

* * *

Вітер повіяв. Вечір настав.
Зоряне небо ясне.
Місяць над морем вечірнім засяв.
Птиці гукають мене.

Встав я, натхненний, на поклик їх,—
В серці роїлись пісні;
Вдарив у груди по струнах лунких,—
Струни порвались гучні.

Тільки лишилась кохання струна
Глибоко в серці моїм...
Піснею в серці дзвенить вопа
Вік на шляху життьовім.

ДЗВІН ВОЛН

О дзвоне свободи, дзвони величаво
З високих кавказьких скелястих громад.
Грими, наче буря, в грозовій заграві,
Щоб чув тебе гордий стрімкий Арарат!

Могутній твій поклик бурхливого гніву
Нехай над просторами вільно звучить,
Народам ти звістку повідай манливу
Про славну свободу, про радісну мить.

Від гір до оселі, з долини в долину,
Від серця до серця хай лине твій спів;
Нехай він лунає в віках без упину,
Нехай не згасає твій буряний гнів!

О душі гордливі, ширяйте на крилах,
Дзвоніть у визвольний і радісний дзвін!
Хай дзвін той лунає по горах і схилах,
По всьому Кавказу, неволі на скін!

О дзвоне свободи, у гніві буди ти
Від сну Арарат і Казбеку шпилі!
Прокиньтесь, орли,— у долини летіти,
І будьте лютішими, леви землі!

Доволі нам бути в неволі рабами,
Доволі нам руки гноїть в кайданах!
Щоб їх розірвать, хай палає світами
Огонь грозоликий і помста в серцях!

Буди нас усіх і гукай нас до бою,
До слави, до помсти, до боротьби!
Сурми нам щохвилі,— ми підемо війською
Супроти насильства, супроти злоби.

О дзвоне свободи, хай поклик твій лине
Й гукає до волі, визволення й мсти...
Хай чують навколо кавказькі вершини,
Як кличеш ти нас до святої мети.

РІДНИЙ КРАЇНІ

Мов до грудей, схилилось я в хвилюванні
До рідних піль у квітах запашних;
Відчую я у пеньчинім диханні
Манливе колювання нив густих.

Мене ти кличеш мовою дзвінкою,
Любовним словом піжко кличеш ти.
Тебе я бачу славною й новою,
У сясві ясної красоти.

О рідна мати! Наче блискавками
Твоє майбутнє сяє вдалині.
Вірменіє, встаєш ти перед нами
Могутня й славна в ці величні дні!

МОЇЙ БАТЬКІВЩИНІ

Стою серед хвилястих пив густих,
Весь сповнений величних дум ясних.
Це ж ти, моя вітчизно чарівна,
У млі віків лежала край шляхів,
Затоплена потоком гомінким

Численних диких орд;
Пронизана списками геть до дна,
Пробита наскрізь градом стріл рясним,
Під копитами, бідна і сумна,
Конала ти на ложі кам'янім.

І хижі коршаки дзьоби свої
Точили радо об горби твої,

Об гострі, сонцем спалені шпилі,
Щоб розтерзать, навіки розіп'ять!
І так пройшла у муках безліч днів...

Та нині час новий

Настав на страдницькій твоїй землі,—
Тепер буяє щастя між садів
І мирно в'ється дим в ясній імлі
З твоїх дідівських, древніх димарів.

Там мати колисала в сповитку,
Під пісеньку вірменську гомінку,
Своє мале, усміхнене дитя.
Навік нехай буяє рідний край!
Хай орють скрізь плуги твоїх синів
Чорнозем древній твій,
Нехай оспівує гусан твої чуття
І буйний цвіт твоїх п'янкх садів!
Нехай дзвенить усе життя
Вірменська мова, вічно юний спів!

Ян Райніс

МОЛОДІ

Молоді треба
Сміливій бути:
Хай її всюди
Щиро вітають!

Сяйте огнями
Скрізь над імлюю:
Іскри до бою
Люд поривають!

Маски зривайте,
Гучно співайте:
Плем'я завзяте
Люди вітають!

Факел підносьте
Серед облуди:
Людам усюди
Очі засяють!

Йдіть переможно,
Линьте рядами!
Люди за вами
В бій вирушають.

ЄДИНА ЗОРЯ

Знай: вища ідея людини
Не має жалю ні хвилини.

В кому той огонь запалав,
Повік той збентежений став:

Він жертвує все для ідеї,
Нічим не шкодує для неї.

Іде до мети він щомить,
Нікому його не спинить.

Хай світ весь укритий пітьмою,
Він бачить зорю над собою.

ТЮРЕМНІ МУРИ

Більш обличчя не видно людського,
Ні веселого, ні жалібного,
Ні привітних, ясних очей —
Все поглинув морок почей.

Наче поїзд промчав наді мною,
Хтось вітав із віконця рукою.
Більш нічого не чуть з далини, —
Нині серце самотнє замкни!

Та хіба вітерцям не шуміти
І листкам у гаях не тремтіти?

Чуєш? Постріл далекий гримить,—
Зачинилися двері міцні...
То не вітер в лісі шелестить,
Не листочки здригають дрібні,—
То лиш мури тюремні сумні,
Де минуть мої втрачені дні.

ВЧОРА І СЬОГОДНІ

В Ч О Р А

Буря над морем реве,
Хмари на обрії рве,
Виє і виє.

Віють вітри навісні,
Гасять у морі вогні,
Буря навколо шаліє,
Виє і виє.

СЬОГОДНІ

Вже вітерці гомінкі
Хмари розгонять важкі,
Мчать без упину.

Сонце над морем горить,
Море у сяйві тремтить —
Жде переможну годину,
Щасну хвилину.

ДЕМОНСТРАЦІЯ

Сніг, і дощ, і град шаліє.
Грім гуркоче скрізь.
Хто дрімати тут посміє?
Всі спішать кудись.

Мчить по місту грізним кроком
Хуга-заметіль.
Люд нестриманим потоком
Лине звідусіль.

Хвиля плине безнастанно
З вулиць і з дверей.
На покрівлях і парканах
Не злічить людей.

Все вперед летить невпинно,
Гомонить-гуде.
Тільки пил навколо лине,
Де юрба іде.

Зникла чорною марою
Хмара навісна.
Над воскреслою рікою
Буйно йде весна!

* * *

«Слава загиблим братам!
Вбивців тавруй прокляттям!»
Знищили першу фортецю
Ми у бою завзятім.

«Слава загиблим братам!
Вбивців тавруй прокляттям!»
Наша борня переможна
Сяє ясним багаттям.

«Слава загиблим братам!
Вбивців тавруй прокляттям!»
Стане земля щаслива
Садам ясным, багатим.

ВЕЛИКИЙ СПОКІЙ

Як боротьба кругом клекоче,
Спокійна знов душа моя,
Зникають муки і страждання
І щастя сонячно сія.

Пливу я в спільному потоці,
Мов дерево у течії,
Коли в весняному розливі
Несуть струмки скарби свої.

Куди іду? Чого бажаю?
Це знає весняний потік.
Таємні сльози висихають,
Зникає смуток мій навек.

Як важко в млі знайти дороги,
Коли страждав я в самоті!
Тепер потік несе до моря,
До волі в радіснім житті!

І на душі у мене спокій,
Як світ ранкової зорі.
Пливу я сонячним простором,
Мов хмарка золота вгорі.

З П О Л Ь С Ь К О Ї

Адам Міцкевич

ГРАЖИНА ¹

Литовська повість

Темнішає, холодний вітер віє,
Туман в долині, а в височині
Примружив місяць око, ледве мріє
Крізь чорні хмари; темні, мовчазні;
І цілий світ — важких споруд видіння,
А небо — мов рухоме те склепіння,
Де місяць — ніби світло у вікні.

Підвівся замок в місячнім промінні
На плечах Новогрудської гори;
Від стін його північної пори
Вниз по валах гігантські сірі тіні
Спадали в рів, де в плісняві густій
Текла вода по брилі кам'яній.

Огні погасли в замку, все вже спало,
І тільки обзивались вартові
З високих веж або з старого валу.
Здалось це їм? Чи постаті живі?
Якісь там люди єсть на оболонях,
Їх чорні тіні дивно миготять,
Їх рухи бистрі, — певне, всі на конях,
І, певне, панцири на них блищать.

¹ Пояснення даються в кінці твору.

Заржали коні, цокають підкови,
Три рицарі спинились біля рову,
І крикнув перший з них, і, взявши рiг,
Подув у нього міцно, скільки міг.
Подув удруге він, подув і втретє,
І вартовий із вежі відповів;
Засяяв смолоскип,— по цій прикметі
Міст опустивсь під скрегіт ланцюгів.

На тупіт коней вибігають люди,
Щоб глянути, що сталося в млі нічній:
При зброї старший, у броні всі груди,—
Так тільки німець вирушає в бій;
На клобуку чорніє хрест у нього,
Звисає другий з шнура золотого,
Рiг за плечем і чотки на шнурку,
Спис край сідла і шабля на боку.

Була то одіж рицаря значного,
І гомоніли стиха литвини:
«Тевтонський пес із ордену лихого!
Віками смокчуть прусську кров вони¹;
Коли б тут варта не стояла близько,
Одразу б я його в bagno зіпхнув,
Під міст пустив би це гидотне пенсько!» —
Казали так вони; він мов не чув,
Та чув усе, здивований, чудово:
Хоч німець, бач, та знав людську він мову².
«Чи в замку князь?» — «Так, дома. Тільки вас
Князь Літавор прийняти вже не може;
Лиш ранком прийме». — «Досить гаять час!
Ні, не прийнять мене йому негоже.
Негаймо князю про послів скажіть!

Сам відповім за все я головою.
Цей перстень дайте. Миттю сповістїть!
Хоч прибули ми й пізньою порою,
Коли на персні вгледить вензель мій,
Пізнає він і прийме в хвилі тїй».

Навколо тихо, пройняла все змора;
Ніч плине довго, все у замку спить;
Та що за диво? Чом у Літавора
У вежі світло зіркою горить?
Він повернувся з дальньої дороги,—
Йому б спочить, йому б заснуть хоч трохи.

Не спить давно він. Ось пішли узнатъ —
Не спить і досі; та в його кімнати
Ніхто з двірських не сміє завітатъ,
Ба, й на поріг його бояться стати.
Посол грозив їм, знову їх благав,
Але нічого вдіяти не може;
Римвід лиш їм у цьому допоможе!
Таж він найбільш у князя має прав,
Найперший він у раді й серед бою,
І цїнить князь його славетний рід;
В поході й дома може лиш Римвід
Сам увійти до панського покою.
В покої темно, лиш у млі густій
Ледь каганець виблискує край столу,
А Літавор в тривозі мовчазній
По хаті ходить, дивиться додолу.

Римвід йому говорить про послів,
Та князь на те ні слова не повів,—
То червонів, то блід від неспокою,
Весь пройнятий задумою тяжкою.

Він став світильник піби оправляти,
Але ще більше гніт він пригасив.
Чи випадково це,— не можу знати,—
Чи так навмисне Літавор зробив?

Хотілось, мабуть, у безодні темній
Йому сердечні муки заховати,
Щоб не розкрити почуття таємні,
Щоб їх слугі не дати розгадати.
Ізнов пішов він бистро по кімнаті,
Коло вікна спинився лиш на мить,
Звідкіль дивився місяць, мов на чаті,
Який крізь ґрати встиг лиш освітити
Над гордим чо́лом брови кострубаті,
Лице суворе, очі запальні
Й бліді уста застигли, мовчазні.

Та раптом обернувся він до Римвіда,
Щільніш замкнути двері наказав,
Сів біля столу і, спокійний з виду,
Крізь сміх гіркий так говорить почав:
«Римвіде, чи не ти привіз із Вільна
Для мене вість, що Вітольд³-володар
Захтів мені віддати (йому це вільно)
Весь Лідський край⁴, немов вельможний дар,
Мені у власність... те, що Літавору
Йшло за дружиною по договору».
«Так, правда це».— «Тож мусимо прийняти
Цей дар ми гідно, як свою державу;
Палить огні, скажи штандарт підняти,
Ми мусимо зустріти цей дар на славу!
Де сурмачі? Скажи, нехай ідуть
Мерщій у місто і стають на ринку,
Нехай сурмлять у сурми без спочинку,

Хай кличуть наше рицарство у путь!
Хай кожен рицар добру візьме зброю,
Нагострить швидше шаблі та мечі;
Для коней пашу, для людей харчі
Хай кожен у похід бере з собою.
Нехай жінки для хазяїв своїх
Зготують на добу чи й більше страви,
Наноять коней, нагодують їх,
В дорогу вирядять вояцтво браве.
Як сонце із-за Щорсівських полів
Мендовгову гробницю осіє⁵,
На Лідськiм тракті полк моїх бійців
При повній зброї хай мене чекає».

Так мовив князь; йому не перший раз
Своє вояцтво виряджать в дорогу;
Та чом не може він сховати тривогу?
Чому так пагло? І в незвичний час?
Суворий він! Чудний його наказ!
Ввірвалася його перівна мова,
І запал несподівано погас,
І більш не чути з уст його ні слова.
Недобре, певно, щось в його думках,
Коли така схвильованість в словах!

Замовкнув Літавор; своїм мовчанням
Казав він ніби, щоб ішов Римвід;
Та радшик не спішив. Князь хвилюванням
Своїм довів йому, що цей похід
Не дасть для батьківщини супокою,
Що річ легка обернеться тяжкою.

Та що ж робити? Ще з дитячих літ
Не любить слухати князь порад даремних,

І хай йому перечить цілий світ,
Упертий він у мріях потаємних;
Як щось почне — перебивать не слід,—
Завятіший стає в ділах недремних.
І лиш Римвід, як відданий слуга,
Шановний син литовського народу,
Не раз вступавсь, коли була снага,
Щоб запобігти для держави шкоди.
Мовчать чи радить? Довго він вагавсь.
На чім спинитись? Врешті обізавсь:

«Все було вчасно, князю мій, готове!
І коні, й люди вийдуть у похід;
Почує люд твоє шляхетне слово,
І піде в бій увесь литовський рід;
Тоді й Римвід не буде там останній.
Але, мій пане, люди різні є:
Той сліпо слово викона твоє,
Цей обміркує твій наказ в пошані.
Твій батько хоч і владно керував
Литовською країною старою,
Та завжди мудрих радників скликав,
Раніш як посилать людей до бою.
Не раз і я у радах цих сидів
І сміло радив, як лише умів.
Тому дозволь мені сказати щиро,
Що серце сивому слугі велить!
Я заслужив своїм життям довіру,
Тому наважусь правду говорить.
Я стільки бачив у житті своєму,
Що варт довірити слугі старому.
Коли це правда, що на Лїду йдеш,
Яка по праву лиш тобі належить,
То цей похід так весь народ збентежить,

Що тільки розбрат на Литві поженеш.
Ці будуть багатющу здобич мати,
А ті тебе в неволі проклинати.

Недобрі підуть по Литві чутки,
По селах зарояться пересуди,
Іржа незгоди й недовіри всюди
Отруїть славу князя на віки,
І скрізь про Літавора мова йтиме:
«Заволодів він землями чужими!»
Ні, інший звичай був за давнини
Серед князів у нас: в свою країну
Не вносили ніяких чвар воли;
Я добре пам'ятаю ту годину.
Як згоден жить за звичаєм старим,
На раду зваж,— не схиблю я ні в чім.

Я радку скликать рицарів зусюди,
Що проживають в селах і містах,
Нехай у замок прибувають люди,
Не знаючи тривоги у серцях;
Хай зійдуться у рідних цих краях
З численним почтом громадяни славні,
І родичі твої, і друзі давні;
А завтра я з'явлюся теж туди,
З жерцем старим і слугами твоїми,
Прибудем ми з припасами смачними,
Узявши і м'ясиво, і меди,
Щоб не забракло людям там поживи,
Щоб дорогих гостей зустріть поштиво.

Всмак попоїсти люблять і пани,
Не тільки простий нап народ робочий,—
І кожен з них служитиме охоче,
Оцінять щедрість князеву вони.

Було так завжди у Литві й на Жмуді;
Коли не віриш,— скажуть старші люди».

Став до вікна і стиха ще додав:
«На дощ іде, туман усе заслав,
Але коня я бачу біля вежі,
Сидить на ньому рицар у сідлі,
А двоє з кіньми ходять по землі.
Посли німецькі — пізнаю з одежі.
Чи їх покликать? Чи нехай пождуть,
Поки їх слуги згодом не позвуть?»

По цих словах, що ніби випадково
Сказав був князю, він вікно закрив,
Та, бачилось, зумисне кинув слово,
Щоб про посольство князь заговорив.

І Літавор промовив без вагання:
«Як треба буде радитись мені,
До тебе перш за все моє звертання
У найскрутніші для вітчизни дні.
Найбільше вірю я твоїй пораді:
Ти в битві — молодий, старий — на раді».

Та не люблю я, щоб хто-небудь знав,
Що я у таємниці замшляю,
Щоб загодя всі заміри до краю
Були відомі всім, хто б не бажав.
Нехай раніш, як блискавка засяє,
Ударить грім, що нагло убиває.
Знов нагадаю волю я свою:
Уранці — в путь! Куди? — До Жмуді й Русі.—
Чи буде це? — Так буде, як вельо!
Із першим я тобою не таюся.

Для того я до зброї закликав,
Для того наказав я виступати,
Що знаю Вітольда: давно він ждав,
На нас підступні влаштувавши чати.
До Ліди кличе він, щоб там зловить
І полонить нас чи ганебно вбить.

Але з магістром ордену тевтонів
Угоду потаємну я уклав ⁶,
Щоб він підмогу рицарську прислав,
За що одержить для своїх загонів
Чималу здобич... Як прислав послів,
То, значить, нас магістр не одурив.

Як зайде Семизір пори нічної ⁷,
Під'їхать мають до литовських веж
Три тисячі їх латників при зброї
І інших кнехтів вдвоє більше ⁸.
Недавно їздив сам їх вибрати —
Найкращих коней і міцних бійців.
Од голови до ніг закуті в лати,
Вони за наших більше вояків,
Митці у бої тятися мечами,
Спритніш, ніж ми, орудують списами.

У кожного із них залізний змії ⁹,—
Його свинцем та сажею годують,—
Поверне шию — і в злобі страшній
Огонь і грім із пашеки вирують;
Вбиває й рапуть він,— в жадобі злій
Ті рицарі нікого не шкодують.
Отак в велонських шанцях смерть свою
Знайшов наш прадід Гедимін ¹⁰ в бою.

Ми вже готові, рушимо в дорогу,
І завтра ранком в Ліду ми прийдем,
Там Вітольд майже не лишив залоги,
Обложим, спалим, заберем, поб'єм!»

Змінився на лиці старий Римвід,
До серця тими вражений словами,
Від несподіванки він весь поблід,
Схвильований тривожними думками.
Та треба діять,— як його спинить?
І мовив гнівно він: «Бодай не жить,
Ніж бачити, як піде брат на брата!
О князю мій! Хто вчора пощербив
Свою сокиру в бою проти ката,
На власний рід сьогодні нагострив!
Гірка незгода. Згодою ж такою
Ще гірше жить: єднать огонь з водою.

Бувало справді так, що між сусід,
Які із року в рік ворогували,
З'являлась приязнь на багато літ
І друзями вони себе вважали;
Литва та Польща, мов сусіди злі,
Теж довго прожили серед незгоди,
Та знов пили при спільному столі,
Жили під спільним дахом ці народи;
І хоч найгірше на землі живуть
Змія й людина — вічно у двобой,
Та й то ще можна від людей почуть
Про дивну дружбу їх поміж собою:
Як вужа часом зазове литвин
Знадвору гостем до своєї хати¹¹,
Як молока та хліба щедро він
Йому дає — звикає плазувати

В домівці вуж, до рук іде жоні,
З хазяїном вечерю споживає
І немовлятка груди уві сні
Намистом мусянжковим обвиває.

Лиш не зважає хрестоносний гад
На приязнь, на дарунки та благання.
Як Пруссію терзає лютий кат!
Які на Мазовеччині страждання!
Для нього мало! Всіх би нас пожер!
Він на частинки б кожного роздер!

Здолати німців можна тільки спільно,
Дарма ми нарізно тривожим їх,—
Обложимо якусь фортецю щільно,
Підпалим раптом кілька сіл дрібних.
Адже тевтон, мов гідра, не вмирає:
Йї голову зітнеш, нова зростає,
Зітнеш і ту — їх десять... Всі зітни!
Дарма водитись нам з хрестовиками!
Адже ні прості люди, ні пани,
Ніхто не скаже поміж литвинами,
Що не зазнав їх підступу й тюрми,
Що не боявсь, мов кримської чуми.
Ганебно жить у їх страшнім полоні,
Та краще смерть, ніж підлі хижакі,
Розпечене залізо у долоні,
Аніж стискання їхньої руки!

Грозить нам Вігольд? Без чужої зброї
Невже не здатні ми піти на бій?
Що ж до землі тієї родової,—
Невже незгоди ми кукіль лихий
Не виполемо дружніми руками,
Зберігши меч для битви з ворогами?

Чи ж певно це, чи слушно кажеш ти,
Що Вітольд знов зламав свої угоди
І має проти нас війною йти?
Пошли мене, щоб з ним дійти до згоди
Й умову поновить». — «Римвіде мій,
Ми добре знаємо його умови¹².
Ось добрий він, весь сповнений любові,
Та завтра інше мислить лиходій!

Учора він давав князівське слово,
Що Ліда йде у спадщину мені,
А зараз він щось інше каже знову,
Прочувши десь про те на стороні,
Що я полки додому став пускати, —
Йому ж у Вільні довелось стояти, —
Він зараз каже, ніби не хотять
Мене там за свого вважати пана,
Що Ліду він у спадщину дістане,
Мені ж десь інший край він хоче дати.
Напевне, Русь чи фінське баговиння!
Маєтності там наші також є,
Братам і кривим їх він віддає,
А у Литві — його лиш володіння.
Так він надумав! Знає добре він,
Що так сказав, та іншого бажає.
Хотів би сісти на Литві один,
Для того рівних всіх собі скоряє.

Давно від Вітольда нема життя,
Усю Литву він посадив на коні, —
До тіл прикуте панцирне лиття,
Щодня в боях ми, завжди ми у броні,
Шолом приріс навіки до чола;
По цілім світі наша рать пройшла:

То на хрестовиків, то через Татри
Вдирались ми до польського села,
То по степах розводили ми ватри,
Монголів гнали, аж земля гула.
Та що ми тільки в замках діставали,
Що меч на смерть в бою не зарубав,
Що не згоріло, що живим застали,
Йому несли ми, щоб ще більше мав.
Живе плодами нашої він сили,
Від фінських скель аж до землі хазар
Йому міста під ноги ми підбили.
В яким живе малаці цей владар!

Міцні фортеці німців старовинні,
Що прусс від них тікає, ніби тхір,
Та в сто разів пишніші ті твердині,
Що в Вільні й Троках¹³ нам чарують зір!
Чудово біля Ковна у долині¹⁴,
По ній русалки стелють навесні
Щороку ніжні квіти запашні,—
Долина та найкраща в цілім світі!
Але чудовий, як видіння в снах,
Палац у Вітольда, що тоне в цвіті!
Там вся підлога в сяйних килимах,
По стінах в'ються дивні там узори,
Там срібне листя, з золота квітки,—
Ті візерунки, те шитво прозоре
Стрункі лехітські вишили жінки.
Скляні там вікна, що з землі чужої,
З край світу, певне, привезли до нас,—
Вони блищать, мов рицарство при зброї
Або як Німан у весняний час,
Що вирвався з неволі снігової.

А що дістав за рани її муки я?
Носив я змалку зброю, знав я чвари,
Пив кінське молоко; немов татари,
Пройшла на конях молодість моя.
День цілий на коні, а ніч настане,
Лиш кінська грива — по́душка твоя;
І знову на коні — лиш сонце глине.
Тим часом, бач, ровесники мої
На цурках їздили і безнастанно
Шаблями грались, бавились в бої,
І милувались сестри з матерями
Весь час дитячою війною їх,—
Тоді як я татар ганяв степами,
З поляком бився на мечах дзвінких!

Та не додав я ані крихти поля
До земель тих, що від Ердвілла мав¹⁵;
Поглянь на стіни ці дубові голі,
На цеглу цю, що мох її заслав,
Поглянь на прадідів моїх покої,—
Де скло та срібло? Де узорі ті?
Лиш мокрий камінь серед мли густої,
Лиш цвіль зелена на старій плиті.
Що ж виніс я з кривавої заграви?
Скарби, чи що? Нічого, окрім слави.

Та й славу Вітольд перейняв собі,
Для інших тільки він лишив турботи.
«Новим Міндовгом» звать його в юрбі,
Його вславляють віщі вайделоти¹⁶,
Його у книгах та гучних піснях
Оспівують, щоб пам'ятав нащадок.
А що гучного в наших іменах?
Від нас не залишиться навіть згадок.

Проте не заздрю я йому ніяк,—
Нехай пишається і багатіє;
Але загарбати, як той коршак,
Він земель братніх більше хай не сміє!
Чи то ж давно він спокій схвилював
Литовської священної столиці?
Ольгердовича з трону він прогнав ¹⁷
Підступно так, у підлій таємниці,
І сів на трон... Він любить володіть;
Гішців він, мов кривейто ¹⁸, посилає —
Княжат підвищить або їх скорить...
Ні, це терпіти далі сил немає!
Ні, я себе ганьбити так не дам!
Поки життя в моєму серці тліє,
Поки рука моя мечем ще діє,
Поки мов сокіл — кінь, якого сам
Я вибрав з кримських табунів недавно,
А другого подарував тобі,
А інших десять, що добув я славно,
Для інших слуг тримаю при собі...
Поки мій кінь... мій спис... мій меч зі мною...»

Тут запалав так люто гнів його,
Що він замовк, лиш забряжчала зброя;
І раптом скочив з місця він свого,
Мов полум'я знялось над головою!
Як зірка сяє безліччю огнів,
Коли з небесних падає шляхів,
Так, як ударив шаблею важкою
Враз об підлогу він, у темі нічній
З-під лева іскор підійнявся рій.

Знов у кімнаті залягло мовчання,
Знов каже князь: «Та досить зайвих слів!

Так можемо до других ми півнів
З тобою говорить, сидить до рання.
Запам'ятав усе? Готовий будь!
Я ляжу, мабуть, відпочити трохи,
А то мене зморила дальня путь,—
Не спав я три дні. Місяць гострі роги
Лише підводить,— є ще час заснуть.
А завтра знов ми рушимо в дорогу,—
І син Кейстуга тільки прах і дим
Застане в Ліді, в замкові старім!»

По мові цій він заплескав в долоні;
З'явилися слуги, наказав послать
І ліг. Та не тому, що віки сонні,
А щоб Римвіда швидше відіслать.
Засмучений, нечутною ходою
Пішов Римвід із княжого покою;
Слуга покірний все життя своє,
Бере він ріг і рицарство скликає,
Наказ він передав... Та що це є?
Він знов чомусь у замок повертає.
І знов до пана? Ні, він в інший бік,
До лівого крила простус нині,
Проходить він місток через потік,
Іде по галереї до княгині.

Була із Ліди князева жона,
Прославилась і родом, і красою,
І по-литовськи звалася вона
Гражиною — вродливою княжною.
І хоч дозріли вже її літа,
Хоч як липневий день вона пишалась,
Проте у ній щасливо об'єдналась
Дівоча і жіноча красота.

У ній достиглість є і свіжість піжна,
В ній літо не знебарвлює весну;
Не втратила рум'яницю квітка пишна,
Та скоро овоч скрасить віть рясну.
Лицем своїм Гражина всюди сяла,
Рівнитись жодна жінка не могла;
А як із князем десь удвох стояла,
Однакова на зріст із ним була.
Коли вони проходили поволі
Поміж народом в шатах осяйних,
Здавалося усім, що дві тополі
Здіймалися з-понад голів людських.

Обличчям гарна і струнка з постави,
І серцем теж — мов чоловік вола.
Шитво та голку, — звичні ці забави, —
Гражина зневажала чарівна.
Вона так легко на коня сідала,
В ведмежім хутрі на міцних плечах,
З стрільцями разом по лісах літала,
Свій лук тугий стискаючи в руках,
І як із поля ввечері верталась
У незвичайнім одязі своїм,
Коли селяни на шляху стрічались,
Вона їх князем видавалась їм.

Вона труди її розваги теж любила,
І радість знала, і глибокий сум,
Не тільки ложе та любов ділила,
А й владу князя, і гіркоту дум.
Війна, і суд, і віче у країні
Залежать часто від порад княгині.
Але про це ніхто не знав ніде:
Адже княгиня не така дружина,

Що хоче лиш, щоб знали всі про те,
Що жінка порядкує всім єдина.
Вона таїлась перед світом всім,
Що мала вплив такий на Літатора,
І навіть ближчим подругам своїм
Вона здавалась тільки що сувора.

Старий Римвід лиш мудро міркував,
Де може він знайти рятунок нині,
І все, що чув і бачив, він Гражині
Одверто, без вагання розказав:
Яка це звичаям образа дика,
Загин народів, ганьба велика.

Гражину схвилювала звістка ця,
Але вона того не виявляє
І, не змінивши голосу й лиця,
Вдає, що тут нічого не вбачає.
«Не певна я,— рекла,— щоб він звернув
Увагу на жіночі міркування;
Та знаю: завжди він розважний був,
А що намислив — зробить без вагання.
Коли у серці в нього спалахне
Негадано огонь страшного гніву
І полум'я п'янке в цю мить бурхливу
Гарячу душу князя зворухне —
Не треба зупинять,— і знов ясне
Чоло у нього стане, всім на диво.
Від палу охолоне він свого,
А нам не треба турбувать його».

«Княгине, вибач! Не таке це слово,
Що з уст гарячих вирвалось на мить
І вже зникає десь... Не та це мова,

Яка на хвилю лиш п'янить,
А потім гине, наче та полова,
І вже нічого більше не живить...
Це іскра та, яка пожеар здіймає,
Цей дим жахливий вибух провіщає!

Служу багато років князю я.
Давно я Літавора добре знаю,
І пам'ять не пригадає моя,
Щоб заміри він виповів до краю,
Як піш. Не допоможе пічия
Порада,— лиш в тобі падію маю.
Сьогодні вранці він збирає нас;
Минає ніч, уже в дорогу час».

«Що чую — вранці? Та певже литвіши
Знов брат на брата підуть у бої?
За мене це, за спадщину Гражиши
Вони пошлють на смерть полки свої!
Не можна більше гаять ні хвилини!
Невже не зважить на мольби мої?
Уже нерапо, треба поспішати.
Я мушу відповідь від князя мати!»
Вони розсталися по мові тій,
Та в бік один пішли вони обов.
Ішла княгиня в темняві нічній
Таємним ходом в князеві покої;
Римвід, не зрікшись своїх надій,
До галереї кинувсь бокової,
Але не смів увійти, під двері став
І до щілинки вухо він приклав.

Чекав педовго,— клямка забряжчала,
І постать біла тихо увійшла.

«Хто? — князь гукнув, устав з-під покривала, —
Хто?» — «Я!» — княгиня тихо прорекла,
І довго ще розмова їх тривала;
Слуга не чув, про віщо мова йшла,
Бо голос їх губивсь серед покою,
Доходив ледве чутною луною.

Жвавіша все була розмова їх,
Та важче все було щось розібрати.
Княгиню чуть, а князь немов знеміг,
Ледь мовить щось, щоб потім знов мовчати.
Йому княгиня падає до ніг,
Він встав — щоб допомгти чи щоб прогнати? —
У запалі промовив кілька слів
І знов замовк, немов закам'янів,
І стало тихо; знову постать біла
У дверях стала, клямка знов бряжчить.
Чи Літавора ублагать зуміла?
Княгиня до своїх кімнат спішить,
А князь у постіль; тиша все укрила,
Чорніють замка тіні мовчазні;
Либонь, і князь застиг у тихім сні.

Римвід іще чекав якусь хвилину;
Пішов, та на балконі, між стовпів,
Помітив пажа, вірного хлопчину,
Що зверху щось до німця говорив,
А що — не чуть; на браму, у долину
Паж показав. Римвід же зрозумів
Без труднощів. Запавши в лютъ звірину,
Враз хрестоносець скочив у сідло,
І вітром гнівну мову донесло:
«Клянусь хрестом, святим комтура знаком,
Коли б послом не був я в цім краю,

Я б відомстив лукавим розбишкам
І кров'ю б змив образу я свою!
В посольствах зріс, між людом був я всяким,
Та вперше тут образу зазнаю,
Що в цісаря не довелось зазнати,
В самого папи! Цілу ніч стояти —
І їхати, — за розсудом чийм?
За пажевим? Та знають хай погани:
Ці викрути не удадуться їм!
Ти нас покликав, Літаворе-пане,
А сам з'єднався з Вітольдом своїм
Супроти нас! Хто зна, чи він зуміє
Спинити меч, що вже при вашій шиї!

Князька твого хочу я провчить,
Як не повірить — хай мене питає;
Що я сказав, те згоден повторить,
Бо рицар клятву добре пам'ятає:
В пій, як в молитві, зайвих слів немає.
Що на устах, рука те доведе.
В ту чорпу яму, що ви нам копали,
Князь Літавор сам скоро упаде,
Не встоять вам від нашої навали!
Я — Дітріх фон Кніпроче... І тверде
У мене слово! Що ж ви, кнехти, стали?»

Заждав він трохи і пустився в путь,
За ним ті двоє рушили без мови,
Лиш іноді їх панцири майнуть,
Лиш іноді зацокотять підкови,
Лиш іноді чийсь кінь зарже раптово!
Все менше видно їх, все менше чуть,
І зникли десь у темряві діброви.

«Пішли б ви прахом! Щоб в усій Литві
Вже більше не ступали ви ногою! —
Сказав Римвід з усмішкою страшною. —
Княгині честь!.. За кривди вікові
Вона тевтонам відплатила нині.
Як важко зрозуміть буває нам,
Які чуття таяться у людині!
Суворий князь у грізній самотині
Моїм, моїм не довіряв словам,
Жадав, неначе бистрий птах, злетіти,
Мерщій піти на Вітольда в похід,
Та ніжне слово, усміх, милий вид
Устигли, бачу, гнів його згасити.
Не дивно це, причина тут ясна:
Князь молодий, княгиня чарівна!»

Так розмовляв старий слуга з собою,
Дививсь, чи не засвітиться в вікні;
Він довго стежив пізньою добою,
Чи князь не встав, чи не горять огні,
Питав про князя він у вартового,
Та не довідавсь Римвід нічого.
Наблизивсь до дверей,— все спить кругом.
Спить, певне, й Літавор спокійним сном.

«Це справжнє чудо! Як би я хотів
Узнать, що діється навколо!
Ще звечора він серцем пломенів,
Хтів скликать військо, хмурив владне чобло,
А зараз спить? Так рано вже остиг?
Послів німецьких викликав, а нині
Сказав прогнати геть... Невже він міг?
Хто передав наказ той? Паж княгині!..

Я вчора зрозумів розмову їх,
Хоча, по правді, не почув ні слова,
Крім голосів і крім благань гірких.
Невже княгиня після їх розмови
Сама дійшла до вчинків погайних
В падії на свої всесильні чари?
Коли б їй замість пестоців палких
Та не зазнати лютої покари!..
Вона не вперше, правда, діє так.
Якби б це тільки був щасливий знак!»
Та перебив тут посланець княгині,
Який Римвіду оддалік кивав
І звав на ганок в лівій половині.
У сінях там служкицю він спіткав,
Що вводить тихо й двері замкає.
І ось його Гражина зустрічас.

«Настав, мій раднику, недобрий час!
Але не слід завчасно сумувати;
Вночі падії одурили нас,
Та кращий ранок будем зустрічати!
Потершим ще... Не треба вояків
І челядь нам тривожити чутками.
І з честю проведемо ми послів,
Щоб князь, підбитий мстивими думками,
Такого не сказав отим гостям,
Від чого потім одречеться сам.

Не бійсь нічого; якщо треба буде,
Пізніш передамо наказ його;
Збереться скоро військо звідусюди,
Як він не кине наміру свого.
Невже гадав він рушити так хапливо?
Не вірю я, щоб це було можливо!

Лиш повернувся він після боїв,
Учора з себе тільки скинув зброю,
З далекої дороги не спочив,—
Не міг би знову рушити до бою!..»

«Що чую я, княгине? Кажеш ти,
Що варто у надії зачекати!
Ох, надто пізно... Цим не допомогти!
Не любить князь ні хвили зволікати.
А втім... Одначе я хотів би знать,
Яку вночі ти відповідь зустріла!»
Гражина мала тут відповідать,
Але нова надія перебила.

Почувся серед двору стук підків,
З'явився паж патомлений в кімнаті;
Він передав, що литвини на чаті
Десь коло Міді,— посеред шляхів,
Що там розходяться,— в полон зловили
Якогось німця. Він переказав,
Що з лісу рицарів велику силу
Веде комтур супроти наших лав,
Щоб на світанку місто оточити,
Узяти шанці й військо перебити.

Тож хай Римвід до князя поспішить,
Щоб попередить князя й запитати:
Чи із-за мурів місто захищати,
А чи на полі німців нам зустріть.
Нам радить чатовий, щоб ми таємно
Пішли навстріч, до їх ще прибуття;
Щоб не було їм звідси вороття,
Напасти треба враз, поки ще темно!
Загнать їх треба в багна і рови
І рейтарів із кнехтами змішати.

Щоб ящур більш не зводив голови,
Навіки знищить треба кодро кляте!

Здивоване у радника лице,
Ще більш Гражину здивувало це.

«А що, мій паже, сталося з послами?»
Замовкнув паж, немов зніяковів,
І згодом лиш певнею відповів:
«Що чую я? — Він аж здвигнув плечима.—
Збенітсжений словами я твоїми.
Як піли другі півні в хвилі тій,
Сама ж тоді мені ти наказала,
Сама від князя передать послала,
Щоб геть посла збиралися мерщій».

Від слів отих княгиня побіліла,
Щось гірко схвилювало серце їй,
Вона в знесиллі ледве говорила:
«Так, я згадала, — в голові моїй
Все переплуталось, — так, я звеліла...
Піду я. Ні!.. Куди? Піду... Постій!»
Сімкнула вії, змовкла, скам'яніла,
Спинилась і схилилася чолом;
Так думка билась, ще не зовсім зріла,
То млою крилась, мов якимсь крилом,
То рантом сходила, й лице ясніло;
Аж ось якогось висновку дійшла,
Щось вирішила, висвісно пішла.

«Я йду відціль, щоб мужа розбудити;
Він має військо повести у бій;
Сідлай коня, та швидко, паже мій,
І зброю наготуй і принеси ти!

Все має бути у нас готове вмиць!
Цей мій наказ — це слово Літавора.
До сходу сонця треба все зробити.
Римвід за все це відповідь суворо!
Мовчать про все, ні слова не казать;
На ганку князя маєте чекать».

Вона побігла, двері зачинила.
Думки Римвіда міцно обняли:
«Куди іти? Що діять? Війська сила
От-от збереться. Вже наказ дали
Рушати в бій...» Спинився серед двору,
Схилив ще нижче він своє чоло,
І довго думав він, але в ту пору
Думок у нього певних не було,
Вони безладно бились без утину,
Не міг зібрати їх ні на хвилину.

«Чи спить ще князь, чи, може, вже підвівсь?
Зайти б до нього, скоро вже світає.
На все це він якусь розгадку має».
Римвід ступив на ганок. Та з'явивсь
Сам Літавор з далекого покою
В блискучому убранні бойовім;
Він на собі мав добре куту зброю,
Він був у литім панцирі легкім,
При боці лівім щит тримав рукою,
Пас для меча праворуч був при нім,
З плеча додолу плащ пурпурний слався,—
Отак на битву грізний князь збирався.
Непевним кроком тихо він ступав,
Чи спересердя, може, чи з утоми,
Ішов він далі й рицарів стрічав,
Але ласкаво не всміхнувсь нікому.

Узявши в пажа, він колчан надів,
На правім боці меч почав чіпляти.
Князь помилився, та ніхто не смів
Про це йому ні словом нагадати.

Зійшов із ганку, і над головою
Зайнявся прапор сяйвом золотим;
Сів на коня; уже збиравсь ясою
Сурмач вітати військо перед ним,
Та Літавор дав певний знак рукою
Замкнув ворота, мовчки їхать всім
І тихо вивести весь люд службовий
На інший двір через місток дубовий.

Не битим шляхом їхали вони,
Праворуч рушили убік стежками,
Ішли ярами серед гущини,
Щоб вийти на дорогу за горбами;
Помалу вершники тяглись в ярах,
Та далі ширший їм прослався шлях.

Вже на німецький постріл із мушкета
Воли від замка княжого пройшли.
Помалу біг струмок із-за бескета,
Блискучі хвилі під ліском текли,
І в озеро у хащах очерету
Впадав потік серед нічної мли.
З боків гаї вставали перед ними,
А ген гора під зорями ясним.

І в місячному сяйві вояки
Побачили під темною горою
Корогви, сідла, каски, шишаки;
Сяйнули перші блискавиці бою,

І стали, наче мури ті, полки
Німецької кінноти бойової.

Понарські там виблискують ліси
У чарівному місячнім промінні,
Вже літньої позбавлені краси,
І перлами сіяють у долині
Краплиночки тремтячої роси;
Здається раптом очам мандрівцевим
Сріблястий ліс, а листя — кришталевим.

Тут князя розпалив великий гнів,
І він меча підніс над головою,
Помчав мерщій вперед на ворогів,
Весь пройнятий вояцькою жагою.
Дивуються вожді, чом полетів
У січу сам, їх не веде до бою?
Хто має з них стояти на чолі,
На лівім хто, на правому крилі?

Римвід у битві князя заступає —
Шикую лавами своїх бійців,
Півколом на шляху їх розставляє:
У центрі — піших, вершників — з боків,—
Литва в бою так завжди виступає.
Дав гасло він — найживсь ряд списів,
Від хмарч стріл зчинилась веремія...
«Вперед, ура! Гоп-гоп! Ісус-Марія!»

Усе змішалось у борні страшній,
Зійшлись віч-на-віч, стали груди в груди.
Навже навіки грізний відблиск твій,
О ноче бою, світ людський забуде?
Цей щось кричить, а той упав німий,

Кругом кипить, палає пекло всюди,
У блиску зброї вихор тіл летить,
Хто втік від стріл — під копитом лежить.

Князь рветься все вперед перед собою,
Ніщо не може заступити путь;
Тевтони плащ його й блискучу зброю,
Помічену девізом, пізнають;
Вони тікають перед ним із страху,
А він жене їх і рубає змаху.

Та що це з ним у хвилино вирішну?
Чому, боги, у нього сил немає?
Він міцно б'є — нікого не вбиває,
Не може зброю втримать замашну,
Що вбік іде, важким мечем одбита,
Та лиш повітря тне несамовито.

Збагнули німці, що даремний страх,
І кинулись вперед, щоб князя збити,
На конях, із списами у руках,
Вони його хотіли оточити.
А князь спинивсь, немов під тягарем,—
Не може більше він махнути мечем.

До князевого йдеться вже загину,
Скрізь німці ріжуть, колють і січуть;
Але загін литовський в мить єдину
Собою в січі заступив їм путь,—
Хто від списів щитом охороняє,
А хто мечем удари відбиває.

Вже ніч минула, у ранковій млі
Зоря встає в рожевому промінні;

А бій триває,— запальні та злі,
В своїм змаганні лави безупинні,
Потоки крові ллються по землі;
А богові звияги бойової
Ті й ті однакові у цьому бої.

Так батько Німан, на шляху своїм
З румшиським давнім Велетнем зустрівшесь ¹⁹,
Б'є хвилями по схилу кам'янім,
Підкопує і риє, розлютившись,
Але даремно бореться із ним
І розливає води, натомившись.
Стоїть незрушно скеля кам'яна,
Але їй не губить сил ріка гучна.

Хрестовикам терпіти більш несила,
І, щоб перемогти в бою хутчій,
Вони з гори запасний полк пустили,
І сам комтур повів його у бій.
Уже собою всю долину вкрили,
Ідуть у січу, наче той борвій.
Та хто це там з'явився під горою?
Чий грізний голос чуť на полі бою?

Всі глянули,— то чорний вершник мчав
До них на чорному коні баскому;
Як тїнь ялини в сяєві заграв
Лягає на узгір'ї сніговому,
Так чорний плащ долину отїняв,
Спадаючи на чорну паполому.
І тричі він гукнув, аж грїм розтявсь;
Не знать, до кого вершник озивавсь.

Примчав до німців рицар у тумані,
Та що в тім пеклі можна розпізнать?
Багато мертвих тіл на полі брані,
І вже нові там голови летять,
То впав шишак, то прапор повалився;
Усе змішалось, де той рицар бився.

Як часом на галявині густій,
Між соснами й крислатими дубами,
Сокири дзенькіт чуть у млі пічпій
Чи скрегіт пилки поміж деревами,—
То дроворуб у хащі лісовій
Рубає ліс, кладе його рядами,—
Так невідомий рицар, всім на жах,
Рубає німців, прокладає шлях.
Спіши ж бо, рицарю, на допомогу,
Бо вже литовцям надійшов загин,
Вони відчули сил своїх знемогу
Під лютим тиском рицарських дружин,
І сам комтур там пробива дорогу,
Шукає зором — де той Літавор?
Та князь не криється,— летять обоє,
Зійшлись вони в смертельному двобої.

Та тільки шаблю Літавор підняв,—
Комтур з мушкета в нього поціляє.
Литовці бачать: князь хитаться став,
Вже шаблю він із рук своїх роняє,
Шолом з чола його на землю впав,
І князь знесилений з коня сповзає,
Упав і навznak на землі лежить,—
До нього поміч надто пізно мчить.

Та чорний рицар, наче та хмарина,
Що сипле град під сполох блискавиць,
Враз кинувсь на комтура в ту хвилину,
І той упав зненацька горілиць,—
Лежить він під конем, на смерть підтятий,
А рицар далі мчить, мов смерч крилатий.

Де князь у колі челяді лежав,
До нього рицар чорний нахилився,
Він обережно сів кольчуги зняв,
І панцир стяг, і пильно подивився,
Чи постріл тіло глибоко протяв.
Та рантом кров зацебеніла з рани,—
Від болю князь прокинувся неждано
І, звівши очі, глянув навкруги,
Насунув на чоло своє забрало
І проказав до вірного слуги:

«Кінець усьому. Смерть моя настала,
Сховай лиш тайну... Поки є снаги,
Мене в родинний замок прошу взяти,—
Лиш там бажаю душу я віддати».

Римвід тоді ще більше засмутнів,—
Хіба цьому хто може йняти віри?
Обмиту слізьми руку він пустив,
В страшнім поту, схвильований без міри,—
Чому вночі він правди не вгадав?
Не голос Літавора там лунав!

Тим часом рицар повід кинув слугам,
Схиливсь над раненим в журбі гіркій,
На руки тіло взяв єдиним рухом
І наказав у замок їхать свій;
Криваву рану він затис рукою
І тихо так поїхав з поля бою.

Наблизились до шанців приміських,
Назустріч їм ідуть цікаві люди,
Та вершники посеред юрб густих
В'їжджають до замкової споруди.
Ось і мости. Позамикали їх,
Ще й рицар варті наказав до того:
Не випускати і не впускати нікого.

І решта війська з битви теж прийшла.
Хоч з переможного вертались бою,
Та їх обличчя туга поїняла,
Сердця бійців схвильовані бідою.
У кожного запитання своє:
«Чи князь живий? Як рана? Де він є?»

Ніхто з прибулих ще не знав нічого,
Все замкнене, і підняті мости.
Тим часом люди з лісу прастарого
Носили хмиз, складали у бурти,
Рубали купи дерева рясного,
Щоб відвезти й на плечах віднести
Дорогою до міста боровою.
Щось трапилося, віяло бідою.

Де грізний бог над полем височів —
Владар одвічний блискавки і грому,—
Де коней і волів та баранів
На жертovníку палено страшному,
Там огнище палало аж до зір,
На двадцять сажнів вдовжину і вшир.

Стояв високий дуб там під горою,
Німецький бранець бовванів під ним²⁰,
В шоломі, у кольчuzі і при зброї,

Прикутий тричі ланцюгом міцним;
То був посол вчорашній; знай, народе:
То вбивця князя, Дітріх фон Кніпроде.

Кругом міщани й рицарі зійшлись.
Що буде тут? Аж страшно і гадати.
Надія й жах у душах зайнялись,
Та кожен хоче глянути на страту
І кожен в замок зводить погляд свій
І слух напружує у хвили цій.

Та от сурма озвалась звучно з вежі,
І міст спустили, рушила по нім
З воріт процесія, в сумнім кортежі
Несуть героя на щиті важкім,—
І зброя з ним, у пишній він одежі,
Повитий пурпурним плащем своїм,
Але обличчя не пізнати нікому:
Лежить забрало спущене на ньому.

«Це ти, наш князь! Це ти, наш володар!
Великий муж Литовської держави,
Що німців бив, ногайських бив татар,
Що нам добув у цілім світі славу.
Чом не вшанований наш проводар
За звичаями предківського права?
Поки ще старожитності живі,
Не так шанують князя на Литві.

Чому не йде у вічність із тобою
Твій зброєносець, відданий слуга,
І вірний кінь, товариш серед бою,
Чом в огнище з тобою не ляга?

Де сокіл твій, що вивсь під небесами,
Де пси ті, що змагалися з вітрами?» —
Так люд казав. А рицарі несуть
Останки князя на сумне багаття²¹
І молоко та мед на землю ллють,
Жерці священні почали закляття.
Взяв старший ніж. Кругом горять огні...
Враз їде чорний рицар на коні.

«Це хто? — питають люди. — Хто з'явився?»
Його пізнав народ. Адже це він
Учора вранці так завзято бився,
Коли вже був прийшов Литві загин,
Коли, мов буря, він на німців ринув,
Коли на землю він комтура скинув.

І має рицар все того ж коня,
В тому ж плащі, що і на полі бою.
Чому ж прибув? І як його ім'я?
Та от скидає він шолом рукою,
Відкрив лице. Він? Літавор! Хіба?
Здивований народ застиг в мовчанні;
Але отямилась людська юрба,
Вітає князя в щирім пориванні,
Від радощів кругом народ реве:
«Живий наш Літавор! Хай князь живе!»

На цей привіт князь Літавор схилився,
Коли ж підняв лице своє бліде,
Він очі звів, круг себе подивився
І вдячно усміхнувся до людей.
Та усміх був не той, що виникає
У серці, щоб лице все освітить,
Він ніби виник у гіркім одчаї,

Який було несила потаїть,
Він був мов промінь на могильнім лоні,
Мов квітка у небіжчика в долоні.
«Палить огонь! — прибулий наказав.
Багаття запалало.— Хто тут знає,
Чий прах на нарах? — стиха князь додав.—
Це квола жінка, хоч і зброю має.
Хай жінка це, в ній дух борця сіяв!
Помстивсь за неї я... Її ж немає!»
Зійшов у вогнище, упав на прах
І зник в огні²² у димових клубках.

ЕПІЛОГ ВИДАВЦЯ

Якщо ти прочитаєш цю розповідь терпляче
І як не вдовольнишся — то не дивуйсь, читачу!
Бо темна плутанина, де змісту не добрать,
Дратує все ж цікавість,— тому не слід картать.
Чом Літавор zostався і дав дружині зброю?
Чому він забарився і пізно став до бою?
Чи жінка на свій розсуд за князя йшла в біді?
Чому ж супроти німців став Літавор тоді?
Та відповідь даремно хотів би ти шукати.
Таж автор сам до того, як приступить писати,
Питав у тих, хто бачив, питав у тих, хто чув,
І записав у повість, немовби сам там був.
Не міг він правду зрадить і щось у ній змінити,
І домислом фальшивим не хтів вас одурити,—
А я, коли помер він, узяв, читачу мій,
Правдивий цей рукопис про час старих подій
І вирішив цей запис для всіх оповістити,
Лиш треба було конче його чимсь доточити.
Питав я новогрудців, кому лиш вірить слід,—

Ніхто не знав нічого, лише старий Римвід.
Та скоро він помер там,—пора прийшла старому,
І не сказав ні слова про князя він нікому
(Чи то не пам'ятав він, чи обітницю дав).
Та іншого я свідка в краю тім відшукав,
Що був княгині пажем, служив їй шанобливо;
Він, як людина проста, та вельми балаклива,
Був розповів чимало, я ж записав тоді,
Що з правдою в'язалось, що трапилось в житті.
Не все доречне, може,—що маю я сказати?
Але хоч краплю фальші дарма було б шукати.
Таж вигадки ні слова я в повість не додав,
Лиш записав правдиво, що паж мені сказав.
А паж таке повідав: «Схвильована Гражина
Благала довго мужа, упавши на коліна,
Щоб він Литві на лихо не кликав ворогів,
Та він такий був гнівний, що й слухать не хотів,
Лиш усміхом глузливым стрічав її благання.
«Ні, ні!» — відповідав їй і вислав без вагання.
Вона ж рішила князя умовить в інший раз,
Як він остигне трохи, й передала наказ
Ще посланців затримать або відправить тихо.
Я їх тоді ж відправив. Та сталося ціле лихо!
Комтур поїхав звідси у розпалі страшнім,
Замість дарів на цей раз він ніс огоп' і грім!
Коли ж про новину цю я передав княгині,
Вона до мужа знову,—і я у тій хвилині.
Ввійшли ми до покою. Він у пітьмі мовчав;
За день князь натовмився і в тиші міцно спав.
Лиш підійшла до ліжка — не сміла розбудити,
Бо Літавор у гніві, мов смерч, несамовитий.
Враз інша думка в неї: поки володар спить,
Бере у князя шаблю, що в головах лежить,
Кладе на груди панцир, і плащ його вдягає,

І, зачинивши двері, на ганок поспішає;
Мене ж вона просила ні слова не казати
І вийшла на подвір'я, щоб на коня сідати.
Та чом не видно шаблі ліворуч у княгині?
Забула чи згубила вона у тій хвилині?
Біжу шукать, вертаюсь,— а брама на замку.
Дивлюсь в вікно — нікого! Пішли. В цю мить гірку
Мене кліщами острах залізними стискає:
«Що ж буде це? — кричу я.— Що я робити маю?»
Враз дивний гомін чую у млі я грозівій,—
То з німцями почався у наших лютий бій.
Та ось і князь прокинувся ранковою порою,—
Чи то він добре виспавсь, чи розбудив грім бою?
Устав він і гукає, а я сховавсь в куток,
Увесь тремчу від страху, згорнувся у клубок.
І з закутка я бачив, як він шукає зброю,
Як гнівно до княгині вривається в покої,
Зламав замки у дверях, на ганку вже стоїть.
Я до вікна підходжу. (Вже почало сіріть).
Князь дивиться навколо, вслухається й гукає,—
Але у замку тихо, нікого там немає.
А потім миттю скочив, розгніваний, страшний,
Він у найбільшу стайню, де кінь був вороний.
Під'їхав він до шанців, спинився біля валу
І прислухавсь уважно, звідкіль весь час лунало.
Рукою стис він повід, коня хутчій пустив
І через міст і шанці на битву полетів.
Біля вікна чекав я, що буде з того бою,
Аж ось усе затихло, вже сонце за горою.
Князь Літавор вернувся, вернувся і Римвід,
Несуть вони Гражину. Жахливий у неї вид!
Із ран її глибоких стікала кров струмками,
Поранена у груди, вона була без тям,
Вона мов заніміла... Враз марить почала.

Упала в ноги князю і руки підвела.
«Пробач, мій Літаворе! Це вперше і востаннє...»
І князь заплакав гірко. Настала мить конання.
Коли ж вона замовкла, князь у відчаї встав,
Закрив руками очі. (Я все це примічав).
А потім він з Римвідом поклав її у залі...
А решта вам відома, що в замку сталось далі».
Так цю таємну повість віч-на-віч паж повів.
(Римвід велів мовчати, таїть від земляків).
Коли Римвід впокоївсь, паж розказав усюди,
І цю скорботну повість почули наші люди.
Тепер у Новогрудку нікого не знайти,
Хто б пісню про Гражину не міг розповісти.
Усюди під сопілку про неї пісня ллється,
І навіть поле бою Литвинки полем зветься.

ПРИМІТКИ

до поеми А. Міцкевича «Гражина»

¹ *Тевтонський пес із ордену лихого!
Віками смокчуть прусську кров вони. —*

Тевтонський орден — військово-феодальна організація, створена німецькими хрестоносцями в Палестині в 1190 р. В 1226 р. мазовецький князь Конрад, для полегшення боротьби з сусідніми прусами, запросив собі на допомогу Тевтонський орден. Багатолітня кривава боротьба закінчилась майже повним винищенням прусів. Підтримуваний папством і німецькими феодалами, Тевтонський орден в 14 ст. почав посилений наступ на Литву. «...пруси і брати їх литовці, — пише Міцкевич в своїх примітках, — відчували до німців віковичну ненависть, яка стала мало не рисою їх характеру. Не тільки в часи поганства, але й після прийняття християнства, коли ховали литовця чи прусса, плакальщиці співали над ним: «Іди, нещасний, з цього скорботного світу в кращий, де хитрі німці не будуть панувати над тобою, а ти над ними».

² *Хоч німець, бач, та знав людську він мову. —*

«Не тільки про характер німців, але і про їх розумові здібності серед пруссів і литовців існувала досить невидітна думка. Прислів'ям стало у них: «Дурний, як німець». (Авт.)

³ *Вітольд* (1392—1430) — литовський князь, що значно поширив кордони Литовської держави, вів боротьбу з хрестоносцями. Вітольд брав участь у Грюнвальдській битві (1410), яка похитнула міць Тевтонського ордену. За словами Міцкевича — «Вітольд, син Кейстута, один з найбільших мужів, яких дала Литва».

⁴ *Лідський край* — Ліда — невеличке містечко на північний схід від Новогрудка.

⁵ *Як сонце із-за Щорсівських полів
Міндовгову гробницю осіє... —*

Щорси — місцевість поблизу Новогрудка. Мендовг (1230—1263) — «великий литовський князь, перший, хто визволив Литву з чужоземного гніту, зміцнив її і став страшним для сусідів. Він прийняв християнську релігію і за дозволом папи коронувався литовським королем в Новогрудку в 1252 р. Під Новогрудком є гора, яку досі звуть Мендовговою і яка є, напевно, могилою цього героя». (Авт.)

⁶ *Але з магістром ордену тевтонів
Угоду потаємну я уклав... —*

На чолі Тевтонського ордену стояв магістр, або grosмейстер, якого вибирали на все життя.

⁷ *Як зайде Семизір пори нічної... —*

«У стародавніх литовців був свій спосіб позначення пори року, місяців і годин. Сузір'я, яке згадується тут, на їхній мові називається Resit». (Авт.)

⁸ *Три тисячі їх латників при зброї
І піших кнехтів вдвоє більше теж. —*

«Військо хрестоносців складалося спочатку з самих братів ордену, зброносців і мирян, які належали ордену, з рейтарів чи вершників, добровольців або рекрутованих піхотинців, які перебували на грошовому утриманні і називались ландскнехтами, фускнехтами або кнехтами». (Авт.)

⁹ *У кожного із них залізний змій... —*

Масться на увазі вогнепальна зброя, якою литвини тоді ще не володіли.

¹⁰ *Гедимін (1316—1341) — великий литовський князь, був забитий вогнепальною зброєю при облозі фортеці Велони.*

¹¹ *Як вужа часом зазаве литвин
Знадвору гостем до своєї хаги... —*

«Литвини шанували вужів, яких приручали по домах і годували». (Авт.)

¹² *Ми добре знаємо його умови. —*

«Вся мова Літавора — вірне відбиття того, що в ті часи думали про Вітольда удільні князі». (Авт.)

¹³ *«Троки з двома замками, один з яких збудований на острові серед озера, були столицею Кейстута, а потім стали володінням Вітольда». (Авт.)*

«На віддалі кількох верст від Ковна серед гір тягнеться долина, вся в квітах і перерізана струмком. Одне з кращих місць у Литві». (Авт.)

¹⁵ До земель тих, що від Ердвілла мав... —

Ердвілл — литовський феодалний князь (кінець XII — початок XIII століття).

¹⁶ Вайделогатами називано жерців, обов'язком яких було розповідати або оспівувати народові подвиги предків на всіляких обрядах, особливо в час осінніх свят Козла». (Авт.)

¹⁷ Вітольд вигнав з Вільна Скиргайла (сина Ольгерда) і сам заволодів великокняжеським престолом». (Авт.)

¹⁸ Гінців він, мов кривейто, посилав... —

«У стародавніх литовців правління почасти було теократичним. Жерці користувались великим впливом. Головний жрець звався «крівекривейто» або «кривейто». (Авт.)

¹⁹ Так батько Німан, на шляху своїм
З румишським давнім Велетнем зустрівшись...

«Недалеко від містечка Румшишек є найбільша на Німані підводна скеля, небезпечна для судноплавства, яка зветься Велетнем». (Авт.)

²⁰ Німецький бранець бовванів під ним... —

«Військовополонених, особливо німців, литвини спалювали в жертву богам. Для цього обряду призначався вождь або найвизначніший з роду і відваги рицар; якщо кілька чоловік попадало в полон, тягнули жеребок, хто повинен стати нещасною жертвою». (Авт.)

²¹ ...рицарі несуть
Останки князя на сумне багаття... —

Звичай спалення тіл, розповсюджений у багатьох стародавніх народів, зберігся у Литві аж до прийняття християнства. Літописці вбачали у цьому доказ походження від греків або римлян. Похоронні обряди неодноразово описує і Стрийковський, особливо після смерті славетного Кейстута. Тіло його (Кейстута) доставив у Вільно з усіма князівськими почестями Скиргайло, брат Ягелла. Склавши величезне багаття з сухого дерева на віденському кла-

довищі, все підготували до спалення його тіла згідно з їх поганськими звичаями; убравши його в зброю і князівську одягу, з шаблею, списом і сагайдаком, поклали на вогнище, а разом з ним вірного слугу, найкращого коня, теж живого, в збруї, пару хортів, соколів і гончих, а також рисячі і ведмежі кігті і мисливський ріг. Потім, вознісши богам молитву і оспівавши подвиги його, які він зробив за життя, запалили купу смоляних дерев, і так все тіло згоріло; потім, зібравши попіл і обгорілі кістки, поховали їх у домовині». (Авт.)

22 *І зник в огні... —*

«Литвини в тяжкій хворобі або в великому нещасті мали звичай спалювати себе живцем у своїх будинках. Найперший їх король і верховний жрець Вайдеутас і його наступники скінчили своє життя самогубством, кинувшись у вогнище. Таке самогубство, на їх думку, було дуже почесним». (Авт.)

З Ч Е С Ь К О Ї

Карел-Яромир Ербен

ПРОРОЧИЦЯ

Уривок

Коли сльоза покотиться з-під вії,
коли для вас тяжкий настане час,
я простягну вам гілочку надії,
мій віщий голос прозвучить для вас.

Лунає грім з небесної блакиті,
не пропустіть пророчих слів моїх!
Для всіх один закон існує в світі,
один святий обов'язок для всіх.

Ріка у морі путь свою спиняє,
вогонь згасає десь у небесах.
Усе землею створене зникає,
та залишає світ свій у віках.

Людської долі кроки нездоланні,
свій час одвік для всього в світі є.
Все, що зникає в вічному змаганні,
в новітній час для всіх значним стає.

* * *

Якось з'явився на берег Беліні
славний прабатько наших вождів,—

Йшов він за плугом по ниві-долині,
дбав, щоб у полі ячмінь уродив.

Та ось посла прибули від громади,
князем його парекли своїм
і одягли його в пишні шати,—
лан недоораний в полі сумнім.

Випріг волів він, пустив їх на волю:
«Туди повертайтеся, звідки прийшли!»
А пужално й бич кинув у полі,
щоб квітами й зіллям геть заросли.

Зникли поволі воли за горою,—
в слідах від ратиць і досі вода.
А з пужална, вкритого зіллям-травою,
три буйних кущі з землі пророста.

Вони проросли і плоди давали,
та тільки один із них дозрів,
два інших зав'яли, квітки їх опали,
не проростають до наших днів.

Слухайте віще, пророчисте слово!
Запам'ятайте пророчі гадки:
вік благодатний повернеться знову,
і зацвітуть навіть мертві гілки.

Знову на них розпусяться квіти,
віти буйніше почнуть рости,
людям на подив почнуть родити
ягоди пишні, смачні плоди.

З'явиться вождь у пурпурі і золоті,
мов згадавши обов'язок свій,
витагне з праху, славний в роботі,
ржавий Пршемислів плуг старий.

Прийдуть воли з-за гори крутої,
підуть поволі знов під ярмом,
поле доорють доби нової,
щоб засіять щирим зерном.

Зійдуть посіви, засяють ниви
повним колоссям, зерном золотим,
всюди життя забуває щасливе,
слави старої заграє грім.

* * *

Звисла над річкою скеля висока,
місто Крока стоїть на ній.
А біля міста долина широка,
княжий Лібушин сад густий.

Там підвелась красна світлиця,
чарівлива купальня її.
Вийшла княгиня звідтіль яснолиця
у своїм срібнотканім вбранні.

Ось на порозі Лібуша стала,
задивилася в хвилі річні,
присуд країні своїй прочитала,
судні слова таємно-страшні:

«Битви я бачу й криваві пожари,
гострий меч спустошує край,

бачу я горе, злигодні й чвари.
Та ти, народе, тамуй одчай!»

Ось дві жінки, що стали збоку,
Йй золоту колиску дали.
Поцілувавши, в прірву глибоку
кинула з кручі в хвилях імлі.

Слухайте голос Лібуші цині,—
віщі слова хвилюють нас:
«Хай спочиває колиска сина,
поки не прийде слухний час!

З темного дна глибокого моря
з'явиться юний світ новий.
Батьківських лип віти просторі
знову розкриють цвіт рясний.

Вруна розбудить весняна злива,
з ночі ясний настане день.
Знову воскресне слава бурхлива,
велич народу в сяйві пісень.

З прірви глибокої вирне на світло
злата колиска на все життя,
і вся земля, вільна й розквітла,
тихо спочине, наче дитя».

Ян Неруда

ЗА СЕРЦЕМ ГЕРОЯ

Так Роберт перед смертю наказав.
І вірний Дуглас серце в нього взяв.

І серце короля на кораблі
повіз він до Священної Землі.

Іспанський берег на путі сумній.
Там з маврами триває лютий бій.

І Дуглас серце короля спитав:
«Що наш герой робити б нині став?»

«Вперед! — гукав би. — Гей, за мною йдїть!
Шотландці там, де правий бій гримить!»

І Дуглас до іспанців тут пристав.
У відповідь вітальний гук лунав.

На маврів кинув він свої полки,
і потекли криваві там річки.

І по землі, мов криця та, твердій
нога ковзається в крові густій.

І Дуглас серце короля спитав:
«Що наш герой робити б нині став?»

«Гей! — він сказав би. — Це бенкет чудес!
Пливім по морю крові до небес!

Та заважає у плавбі взуття.
Скидайте геть його! В бій за життя!»

І скинули взуття шотландці вмить,
і кожен з них міцніш в бою стоїть.

Та вража хмара знову тут найшла,
не охопить її очам орла!

Лишилась тільки горстка сил міцних.
Останній день настав тепер для них!

І Дуглас серце короля спитав:
«Що наш герой робити б нині став?»

«Гей! — він гукнув би: — Ворогів троцять!
Вперед на маврів без вагання йдіть!»

І кинув Дуглас скриньку з серцем враз:
«Веди тепер у бій останній нас!»

Скінчився бій. Жалоби десь настав.
На скриньці Дуглас мертвий спочивав.

ВСЬОМУ РАДІВ!

Не буду нарікать на долю я,
що мною, мов опукою, шпурляла —
то пестила, то нагаєм стьобала,—
за мене піклувалась все життя.
Я скромний був і гордий в тій же миті,
і падав, і підводивсь, і міцнів...
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Я змалку на постелі спав твердїй,
дитям я мав уже на спині латку;
плачем гірким втішалося хлоп'ятко,—
був неспокійний сон дитячий мій.
Я бачив погляди кругом неситі,
і паненят я кулаком лупив.
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Я бідний був, та силу добру мав,
і по життю пішов я вільним кроком.
Все більш відважний був я з кожним роком,
із підлітка я зрілим мужем став.
Я скромний був і гордий в тій же миті,
нічим своєї честі не зганьбив...
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Я виріс, і красуні молоді
в їх квітнику — в усім природу чути —
садівником мене просили бути,—
мовляв, служи в любовнім почутті
і нас кохай, поки ми в пишнім цвіті,

поки під вітром він не облетів...
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Та доля мовила: пора прийде,
і покохаєш ти, юнак щасливий,
хоч скоро діву візьме смерть жадлива,
навік поранить почуття святе.
А ти живи,— крізь холод, млу і вітер
іди вперед серед сумних шляхів...
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Сказала доля: край свій оспівай,
але співай про муки лиш народу,
про те, як душать навкруги свободу,
ти піснею гнобителів вражай.
Хай гомонять пісні несамовиті,
лікують рани чаром віщих слів!
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Сказала доля: ти солдатом будь!
Все витерпи, — хай ворог шаленіє.
Нехай сичить кругом, немов ті змії,
нехай вражає серце вража лють.
Ти мусиш знати всю зневагу гніту,
стократ страждать у млі невірних днів!
Я дечим був уже на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

Хай доля шле хурделиці страшні,
та честь і правду збережу я свято,
ніщо не схилить вірного солдата,
мою мету нові покажуть дні!

Хай доля всюди розставляє сіті,
але мене ніхто ще не спинив.
Я дечим буду ще на цьому світі,
та ким не був би — я всьому радів.

БАЛАДА ПРО ДУШУ
КАРЛА ГАВЛІЧКА-БОРОВСЬКОГО

(майже народна, навіть зовсім народна)

По долині скільки сили
дві душі у рай спішили.

А за ними третя, грішна,
мандрувала безутішна.

Підійшли вони до раю,
в двері стукають без краю.

«Петре-ключнику, до брами
хто там грюкає ціпками?»

«Дві душі прийшли правдиві,
третя грішна, нещаслива».

«Двері душам розкривайте,
але грішну не пускайте!

Покажіть ви їй дорогу
аж до пекла до самого!»

От за стіл святі присіли,
та нічого ще не з'їли,

як негадано до раю
хтось ізнову калатає.

«Петре-ключнику, до брами
хто там стукає з нестями?»

«Це душа та сама грішна,
невгомона й безутішна!

Б'є у браму кулаками,
Гучно грюкає кістками».

«Душу ту спинить запеклу!
Киньте грішника у пекло!

Хай пекельна мука люта
буде за гріхи покута!»

«Все обдумай, любий сину!
Змилуй душу неповинну».

«То спитайте, пенью мила,
що душа весь вік робила,

чи ікони шанувала,
чи пости святі вважала,

чи підносила, як треба,
молитви свої до неба?»

«Я ікон не шанувала,
про пости ніяк не дбала,

лиш підносила, як треба,
я одну мольбу до неба».

«То скажи нам в цю хвилину
ти молитву ту єдину!»

«Я святий із Непомуки,
припини ти наші муки,—

хай народ наш буде в силі,
щоб не всох язик в могилі!»

Бог всміхнувся від здивування:
«Дивне це твоє прохання.

Та за цю мольбу єдину
в рай пуцу я за хвилину.

Хай розкаже ця вдовиця,
як вдалось у рай добитись».

«Бідна я була пребідна,
та дала копійку мідну.

Хоч я гріш маленький мала,
та за це у рай попала!»

* * *

Якось, схиливши голову в печалі,
читав я байку славного Крилова.
Світилась правда в кожному її слові,—
про васильок рядки її звучали.

Той васильок зів'яв до половини
І, голову схиливши низько,
зітхав про те, що смерть надходить близько,
і плакав він останньої години.

Дурний той васильок! Адже з тим цвітом,
схиливши голову в сумну хвилину,
розвіяв сім'я він серед долини,
щоб знов розквітнути майбутнім літом.

Таж тільки той про свій кінець зітхав,
хто пустоцвітом вік прожив самотнім,
хто не воскресне в спогаді народнім,--
і перед смертю гірко він ридає!

Що далі? Та нічого. Лиш востаннє
скажу я, що не варто так читати,
про читанє не варто міркувати,
чи користь є в такому міркуванні?

Йозеф Гора

ROMA IN AETERNUM

Встаньте, кажу, тіні підземні,
встаньте!
Вас за руку візьму, ми вийдем на Капітолій,
гомін міста ввілле вам кров свою,
і в вічі вберете ви все, що є навкруг.

Але не встав ніхто. Бо всі вже мертві.
Мертві навік.
Шкода.

Римський Народний Сепат
знайшов би світ, яким він був.
Тінь за тінню встала б
І мовила б так:

— Де мої легіони? Я бачу, під сонцем палким
міста славу несуть на вістрях своїх списів.
Легіони мої живі! На площі! Бачу їх знов.
І амбари багатіїв там,
і державні скарбниці там?
— О так, мій консуле, о так!

— Мармурові палаци я бачу навколо,
золото, й перли, і дорогі тканини —
всі скарби Сходу,
і розгул вакханалій, і слухняний плебс...

А як іде Цезар, всі падають до ніг?
— О так, імператоре!

— Перед тисячами богів
з каменю, металу й полотна,
що ще могутні, ще не померли,
юрби низько, бачу, голови схилили,
а там, над Тібром,
біля жертовника, оточеного людом,
у пурпурі там косоокий старець,—
то спадкоємець, то верховний жрець?
Він править у новому храмі?
В його долонях золота без краю?

— О так, понтіфіку!

— А там, у глибині,
де гній тече й гарячий подих чути,
в'язниця там
і чорне місто страти.
Дарма перечить,—
невже то наші браття
в зневазі лютій?

— О так, Спартаку, Катіліно!

Мене б отак питали,
і я б їм так відповідав.
Та не прийшов ніхто. Бо всі вже мертві.
Мертві навік. І всі живуть;
і Рим,
фонтани пишні, вінки лаврові,
подертий одяг бідних —
чекають, ждуть, чекають...
Чи з'явишся? Чи прийдеш?

ПІСНЯ ПРО РІДНУ ЗЕМЛЮ

Земле рідна, зранена зухвало
сто разів,
вражі руки твоє тіло рвали
і твоє добро на сто шматків!
По щоках стікали кров і сльози,
бог мовчав, і лютували грози;
тільки смерть і голод-жах
зерно сіяли в полях.

Бог і світ,
і між ними ти багато літ,—
ти, немов зім'ятій квіт,
келих, весь на черевки розбитий,
а чи дуб старий серед заграв.
Бив тебе солдат, чернець несамовитий
одяг твій на шмаття рвав-терзав.

Наче місяць той щербатий,
ти зникала у грозових хмарах,
ти була віками для солдата
куснем хліба на шляхах-примарах.
Ти в одежі рваній
видивом стояла між хрестами
в росянім світанні,
що вставало, збурене громами.

Наче та могила,
мов колиска, заслана пільмою,
ти була безсила.
Та стократ тяглась до сонця ти
з ями морової,
в сяйві красоти,

мільон дітей пових ти зачала,
щоб колосся в полі зберегти,
щоб на хвилях під ударами весла
нас навіки вдалину нести.

Земле, мов блакиттю, ти цвіла весною,
Чехія підводилась з п'їтьми.
Ржип-гора схилялась паді мною,
наче рідна матінка грудьми.
Наче промінь той після зими,
ти всміхалась між гілками саду,
в листях гаю, в гронах винограду.

Споконвік

ти манила ралом серед лану,
раннім співом когута в дворах,
танцями жінок і запахом тим'яну,
пестощами ніжними в дівочих снах.

Споконвік

ваблять нас поля, і подих жнив гарячий,
і цехи, де плавиться метал.
Під веселий гук млинів і сміх дитячий
мовкне голос мертвих, вдів скорботний жаль.

Ти на рідній мові оспівала
не один раз подвиги звитяг,
Квітла словом, у яке вкладала
думку свою світлу — гатку в берегах.
Квітла словом ти щодня весною
і порою синьою нічною
виливала тугу почувань п'яних,
що таїться у серцях людських.

Споконвік,
заворожені одвічними словами,
відчуваючи у травах шепіт твій,
біля божої сини схилялись брами
у журбі гіркій.
Так ти квітла, квітла світлим словом,
хліб шукала на шляху терновім,
руки в кров збивала, з мрією в очах,
що надійде день добра в серцях.

Споконвік,
геть відкрита всім вітрам,
під колитами всіх армій ти лежала!
На поталу вражим віддана мечам,
мов кривава рана та, зіяла.

Споконвік
йшли мужі твої з своїх полів
з зброєю в руках,— на штурм сваволі,—
в полум'ї боїв!
Наче роздратовані і гнівні бджоли,
смерть загарбникам несли мечем своїм,
де здіймались в небо полум'я і дим.

Повсякчас
тут ім'ям Христа страшні точились чвари,
брат на брата йшов.
Вили скрізь вовки й гули пожари,
за бідняцькі лахи в сеймі лялалась кров.

По тобі антихрист із охвістям ситим,
на мосту пеначе, в злі несамовитім
товксь віками.

Але ти родила у кущах колючих
знов дітей покірних і могутих,
розпускалась буйними квітками,
соковитим словом батьківщини,
сяяла, мов промінь в ранній час,
на своє верхів'я й на долини.

Вся ти — в нас.

Ти до сонця підіймалася не раз:
вранці нас манила плугом серед лану,
танцями жінок, і запахом тим'яну,
і молитвою, що рветься з уст моїх,
наче промінь на верхах гірських,
музикою журною на цвинтарі сумному,
де зарито короля і жебрака-сірому,
мудрістю високих душ, що подають розраду,
сумом осені, туманом листопаду,
кроком військ під зоряним наметом,
що ідуть із біблією, кулеметом,
з дзвоном криці й робітничим днем.

Так ми йдем —

мертві, ненароджені, живі,
покоління без кінця нові.
З грізних хмар, з осяяним лицем,
ти на острів щастя поспішаєш з нами,
в наше неозоре майбуття,
де рости нам і цвісти віками,
славлячи життя.

П'єр-Жан Беранже

МІСІОНЕРИ

Сказав раз якось сатана:
«Кругом нависли хмари,
Скрізь сяє істина ясна,
Зникають зовсім чвари.
Наказую: в найближчий час,
Чорти, мій виконать наказ.
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

Ви проникайте до столиць,
У села йдіть між люди.
Лойоли спритного лисиць
Беріть за приклад всюди.
Ховайте лиш свої хвости,
В руках тримаючи хрести.
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

Творіте всюди чудеса,
Робіть побільше шкоди!

Хай інших ваблять небеса,
Втішають нас доходи.
Щоб краще затягти ярмо,
Поширюйте святе письмо,
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

Ганьбіть освічених людей,
Руйнуйте скрізь родини.
Розбещуйте серця дітей,
Хай честь жіноча гине!
Щоб розпалити почуття,
Співайте про святе життя.
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

Розиграви у лукавій грі
Хваліть ви на амвоні.
Хай буде трон на олтарі,
А не олтар на троні!
Хай церкві служать на землі
Васалом вірні королі!
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

Хай нетерпимість сіє страх,
Девізом нашим стане,

Хай протестанти на вогнях
Свої лікують рани!
Від вільнодумців на весь край
Смердить горілим м'ясом хай!
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!»

Скінчив наказ свій сатана.
Ревуть чортів отари.
Іде з просвітою війна,
Заслали обрій хмари.
Танцює зграя чаклунів,
Знищується з святих огнів.
Гасаючи по світу,
Ви роздувайте скрізь пожар!
Гасіте геть освіту,
Паліть багаття чвар!

ДОБРИЙ ПАСТИР

Змішавши з байкою смішною
Святе письмо, у давнину
Трувер з лукавою метою
Про папу пісню склав чудну.
Святий отець своїй служниці
Шептав: «Пуховичок ти мій!
Їнь сором свій!
Мене зогрій!
Мене зогрій!

Таж сам Петро спав у вдовиці.
Цитера моці нам дає,
Ще сила є!

Упертий я характер маю,
Мене бояться вороги.
Собі я цілий світ скоряю,
Слуга останнього слуги.
До раю, сидячи на троні,
Тримаю ключ в руці своїй.

Кинь сором свій!

Мене зогрій!

Мене зогрій!

Мій запал на любовнім лоні
Ще, мов струмок той, виграє.
Ще сила є!

Нещасні на землі народи,
Страшна орда рабів тупих,—
Війна, суперництво, незгоди
Хвилюють безнастанно їх.
Коли все людство в скорбних жаялах,
Господь дає нам супокій.

Кинь сором свій!

Мене зогрій!

Мене зогрій!

Венера у моїх сандалях,
А Вакх вино у чашу ллє.
Ще сила є!

Що королі мені пужденні,
Пихата згряя шахраїв?
За титул свій бої шалені
Ведуть вони під брязк мечів.

За гроші можу обміняти
На посох, царю, скіпетр твій!
Кинь сором свій!
Мене зогрій!
Мене зогрій!
Я можу блискавки пускати.
Від Зевса йде ім'я моє.
Ще сила є!»

А ось закінчення лукаве.
Святий отець в алчбі сказав:
«Любов ми змінимо на страви.
Весь світ од голоду б охляв!
Адже й Петро наш від знемоги
Вкладав у піхви меч святий.
Кинь сором свій!
Мене зогрій!
Мене зогрій!
Як підкріпитися хоч трохи,
Душа мов Геркулес стає.
Ще сила є!»

СМЕРТЬ САТАНИ

Я розповім для грішних братій
Про славне чудо наших днів,
Яке створив святий Ігнатій —
Патрон усіх святих ченців.
Він зроду мав лукаву вдачу —
Не до лица святим вона —
Й наслав на біса смерть собачу.
Здох сатана! Здох сатана!

Святий обідав. Біс до нього:
«Хильнем, чи як?» О диво з див!
Ігнатій до вина святого
Йому отрути спиртно влив.
Біс випив. Піт його проймас.
Весь сполотнілий від вина,
Мов еретик, він подихає.
Здох сатана! Здох сатана!

«Помер він! — кажуть сзуїти.—
Прибутки зменшаться тепер».
Ченцям без нього важко жити:
«Що з нами буде! Біс помер!»
Запали всі в журбу велику:
«Де наша сила та міцна?
Ми втратили свого владику.
Здох сатана! Здох сатана!

Хай страх замість любові буде,
Від нього зиски нам рясні.
Як нетерпимість гасне всюди,
Хто оживить її вогні?
Коли з ярма людина встане,
Засяє істина ясна,
Бог вищим знов за папу стане.
Здох сатана! Здох сатана!»

Прибіг Ігнатій і гукає:
«Мені б його добути прав!
Він більш нікого не лякає.
А я б і королів злякав!
Хай збагатять ченців доволі
Чума, грабунок і війна...
А богові — об'їдки голі.
Здох сатана! Здох сатана!»

Конклав кричить: «Рятунок нині
Лише в твоїх святих руках!»
І навіть небу в цій хвилині
Їх орден наганяє жах.
Скорбить хор ангелів в недолі:
«Яка судьба людей страшна!
Вже й пекло у руках Лойоли.
Здох сатана! Здох сатана!»

ПОТОП

Немов якийсь пророк величний давній,
Насмілююсь майбутнє проректи:
Залле потоп увесь наш світ безславний,
Щоб деспотизм тиранів геть змести!
Вже океан весь обрій заливає,
Ревуть вали в страшній своїй красі.
«Ти, певно, мариш!» — хтось мені гукає.
Ну й диваки! Вони потонуть всі!

Чим деспоти перед народом винні?
Жорстокі для людей закони їх.
Та часто ми тягар несли на спині,
Бо забували силу прав своїх!
Вже валять хвилі злих тиранів грати,
Їх судний день надходить у грозі!
Царі ковчег не встигли збудувати,
Ну й диваки! Вони потонуть всі.

Хто хвилі зупиня? Злий деспот чорний,
Що в африканській править глушині.

Він каже їм: «Потоки хвиль незборні,
Доходи вдвічі збільшіть ви мені!»
Він має зисків від рабів доволі,
Поки ще він царем быть у сназі,
Він продає підданців у неволю.
Ну й диваки! Вони потонуть всі.

Ось азіатський деспот теж гукає:
«Жінки і свцухи, сюди-бо йдіть!
Поставить можна греблю з вас безкраю
І нею хвилі можна зупинить!»
І, курячи кальян в своїм сералі,
Не вірячи ані одній сльозі,
Тне він людей і садить їх на палі.
Ну й диваки! Вони потонуть всі.

Рокочуть хвилі, заливають гори.
Тирани стогнуть, злякано вони
Благають бога: «Поможки, суворий!»
«Ідіть на дно!» — лунає з далини.
Росте потоп. Хто стримає ці хвилі?
Вони гудуть в скривавленій росі,
До ніг тиранів мчать у повній силі.
Ну й диваки! Вони потонуть всі.

Мов океан — народ, який поволі
Звільняється від рабства й кайданів,
Який іде до світла і до волі
І геть змете одвічних ворогів!
Так доля прирекла непереборна,
Що рушить хвилі... Кара на часі!
І сонце заспокоїть води чорні.
А деспоти?! Вони потонуть всі!

Віктор Гюго

КАРТА ЄВРОПИ

Криваві шаблі скрізь впились в тіла провінцій.
І брешуть олтарі. І присягають принци,
З піднесеним чолом, із спокоєм в очах.
І ці присяги їх такі пусті й зрадливі,
Такі ганебні всі, безчесні і брехливі,
Що скоро гряне грім над ними в небесах!

Жінок розстрілюють на вулицях солдати.
А де свобода, честь? Їх годі тут шукати.
Вони на каторзі, де тисячі смертей!
Народи всіх країн, де ваші краці люди?
Катам не досить бомб, щоб цілиті ними в груди.
Гайнау б'є з гармат голівками дітей.

Народ російський вік живе в тяжкім стражданні.
В Санкт-Петербурзі — раб, раб — в шахті на засланні.
Тюрмою чорною тут став полярний край.
Росія і Сибір — о цар, тиран кривавий! —
Дві крайності створив з своєї ти держави:
Одна — безмежний Гніт, друга — страшний Одчай.

В Анконі без кінця, без краю катування.
Там папа Мастаї стріляє без вагання, —
І месу править він, і сам веде бої.

Вже Сімончеллі впав, що кликав до розплати,
За ним ідуть ченці, трибуни і солдати,
Що, помираючи, прокляття шлють свої.

Святий отець, прикрий полою кров на тілі!
Святий отець, в крові твої пантофлі білі!
Отруту подас сам Борджіа тобі.
Померлих не злічить, де смерть лютує дика!
Хто божих чад пасе, той нині не владика,
Не пастир, господи! Різник він, далебі!

Познань! Італія! Угорщина! Європа, —
Де сльози і одчай, де голод і хвороба!
В землі твої борці, закони ледь живі.
На півдні — ешафот, на півночі — могили,
І місяць в савані встає вночі в безсиллі,
А сонце ввечері заходить у крові.

Скрізь інквізиція у Франції гуляє.
«Я заспокою їх!» — кривавий кат гукає.
Париж змиває кров, яку не змить ніяк.
І на тортурах всі конають люди чесні.
Розбуджений плачем, вигукує: «Чудесно!»
Лобардемон, кричить і Торквемада: «Так!»

Шандор, Поеріо і смілий Баттіані!
Ви марно за народ лягли на полі брані.
Загинув і Боден в нерівній ще борні.
Ридайте-бо, ліси, ридайте, гори хмури!
Де бог створив едем, царі там ставлять мури:
Венеція — в тюрмі, Неаполь — у труні.

Ряд шибениць стоїть в Палермо і Араді.
Петля на смільчаках, що бились у завязтті,

Перед монархами здійнявши вільний стяг!
Вже імператором назвали Шіндерганна,
У черепи мерців б'є злива безнастанна,
А ворон очі рве, терзає дзьобом прах.

Майбутнє вже іде! Майбутнє в повній силі!
І королі біжать, вирують буйні хвилі.
І сурми в небесах вперед народи звуть.
Який страшний похід! Крізь блискавиці й бурі
В останній бій ідуть скрізь армії похмурі.
І жах кругом встає. І Вічність каже: «В путь!»

БУРЖУА У СЕБЕ ВДОМА

«Який я щасливий, що народився
в Китаї! У мене є дім, де я можу
сховатись; є що поїсти й полити; я
користуюсь всіма благами існуван-
ня — я маю одягу, головні убори і
багато прикрас. Справді, велике щас-
тя випало мені на долю!»

Тьєн Сі-хі, китайський учений

Є в світі буржуа, що бог їм лиш Мамона.
Близький їм дуже Хріз, чужий їм дух Катона.
В житті їм над усе — це рента і купон;
І закидать гарпун на біржі — їх закон.
Страшенно чесні всі, та всі страшна сволота,
Йдуть до Фаларіса, та все заради злота,
І золотий тілець — божок щоденний їх.
Свій голос віддають знов за божків своїх!
А вільна їм стаття як попаде у руки,
З сигарою в зубах оці виборці-злюки

Десь нишком бурмотять у запалі гидкім:
«Шкідлива книга ця. І хто дозволив їм
Буть чесним і твердим, коли я сам лякливий?
Як Бонапарта б'ють, хвилююсь я жахливо.
Я теж гадаю: він — шахрай, але чи варт
Про це казати нам? Я згоден — Бонапарт
Без віри і душі, розбійник, кат, падлюка,—
Це правда, він корсар в політиці, гадюка;
Він суддів праведних у нас повисилав,
Орлеаністів він до питки обібрав.
У світі не знайти негідника такого!
Та я голосував, і я мовчу про нього.
Писать про нього так — плювать в лице моє
Або мені сказать: ще смілі люди є.
Це мов натяк на те, що ми, нейтральні люди,
Здалися перед ним, не боячись огуди.
Я згоден, що у нас кайдани на руках.
А що ви зробите? На біржі гвалт і страх:
«Що, як республіка? Червона чи рожева.
Лише міцна рука врятує владарєва.
Знайшли ми шахрая,— паш імператор він.
Нас Жакерією жахали, всім на скін,
Як сам Ром'є кавав: терором пахло всюди.
Хай краще королем в цей час пройдисвіт буде!
І от як нині хтось верховну власть кляне,
То неприємно так дратує це мене.
Легенько глузувать над владою можливо,
Та хто посмів сказать, що буржуа лякливо
За імператора негідника обрав,
Що «так» і «vivat»¹ я із користі гукав?
Нахабством, чорт візьми, я все це називаю!
Хоч боягузом звить мене в злобі без краю,

Хай живе (лат.).

Сміливі ці слова не до смаку мені,
І я образою вважаю їх в ці дні».

Мислителі, як ви тавруєте у гніві
Всіх лиходіїв злих, що душі мають хтиві,
Як будете ви мстити за страдників усіх,
За право і за честь обох згадайте їх:
Сбогар тримає владу, Жеронт лиш голосує.
Нехай перо їдке, що ранило і глузує,
Що кличе до борні, їх разом б'є в лице,—
І підлий злочин цей, і боягузтво це!

ПІСЕНЬКА

Пан бог, мов у двобою,
Грав в карти з сатаною,
Що кігті гриз свої.
Свою мав кожен карту.
Бог грав на Бонапарта,
А біс — на Мастаї.

Худий абат гадливий!
Плюгавий принц паршивий,
Пройдоха між пройдох!
Хоч ставка їх убога,
Та виграв чорт у бога
Цих телепнів обох.

І мовив бог до нього:
— Що з виграшу такого? —
— Всім лихо! — біс сказав.
І, сміючись у лапу,
З ченця зробив він папу,
А принцу трон віддав.

ВСЕ ЗВІДСИ ЙДЕ

Розум

Сховаюсь я.

Право

Прощайте!

Честь

На заслання йду.

Альцест

Я, може, дикунів десь сховище найду.

Пісня

Я емігрую звідси. Варто лиш почати
Мені рефрен якийсь, а вже ажани кляті
Женуть у шию геть,— хто сміє турбувать?

Перо

Чорнило висохло, — несила тут писать.
Десь, кажуть, перси є, монголи, росіяни.
Там досить праці всім. Хто ж тут писати стане?
Я кидаю Париж, вертаюсь до гусей.

Жалість

Спішу од вас, кати замучених людей!
Лечу в Кайєнну я, де меж немає горю.

Марсельєза

Туди і я лечу і в'язнів підбадьорю.

Поезія

З тобою йду і я — схвилюю кров в серцях.

О р е л

Що за папуга це на ваших прапорах?
Французи, звідки ця чудна потвора гола?
Таке гидке орля лиш міг знайти Лойола!
Ще й з кров'ю на дзьобу... Але це ваша кров!
Не по мені це все. Лечу я в гори знов.
Ця птаха в королів хіба чогось лиш варта.
Та я не хочу знать такого Бонапарта!
Сенатори, люді! Його лишаяю вам.
Живіть в клоаці ви, в п'їтмі вонючих ям,
Валяйтесь у багні серед краси земної!

Б л и с к а в к а

Я полечу з орлом до хмари грозової.
Близький визвольний час. Уже недовго ждять.

Т е р п у г

Оскільки зміям лиш дозволено кусать,—
На в'язнях кайдани я гризтиму незримо.

С о б а к и

Префекти замість нас... Від них мерщій біжімо!

З г о д а

Я звідси теж піду... В серцях лише злоба!

Д у м к а

Втечеш від шахраїв — педантів жде юрба.
Здається, гине все; — і ножниці свавілля
Готові в небесах приборкать птицям крилля.
Мерзотник світле все втоптав у бруд. Я мчусь,
О Франціє, звідціль — і плачу.

З н е в а г а

Я лишусь,

ВИЛАЗКА

Бліда зоря зійшла в ранковому тумані.
Колона йде людська по місту в хвилюванні.
Я з нею йду, й мене з собою далі мчить
Живий людський потік, який вперед спішить.
Це громадяни йдуть весь час в бої криваві.
Чудові з них бійці! І поруч хлопець в лаві,
Хоч і малий на зріст, та серце сміле в нім,
За руку батька взявсь; і на плечі своїм
Дружина в бій несе рушницю чоловіку.
Це в Галлії старій так повелось одвіку,
Що зброю в бій несли жінки й бували там,
Де Цезар битву вів а чи Аттіла сам.
Чого вони ідуть? В дітей усмішка щира,
Жінки не плачуть теж. Париж іде на звіра,
Що місто обложив. І парижани тут
Усі зійшлись на тім, що честь паризький люд
Відстоїть у борні,— хай предки знають їхні,—
І що Париж помре, то Франція не стихне.
Честь треба зберегти, вона єднає всіх.
І от ідуть вони, і сяють очі їх,
На чолах їх горить: Відвага, Віра, Голод.
І от загін спішить в переддосвітній холод,
Здійнявши рваний стяг, з піднесеним чолом.
З жінками і дітьми змішався він цілком.
Їх можуть розлучить лиш перші перепони.
Жінки й чоловіки вже почали в загоні
Пісень своїх. Париж встав за права людські.
Проїхав госпіталь. І знов думки гіркі
Про примхи королів, що ллють потік кривавий,
Який по сліду їх стікає у канави...
Час вилазки настав. Вже барабани б'ють.
По вулицях старих бійці вперед ідуть.

Спішать вони. Ганьба тим, хто в облозі душить!
Їх пастки не страшні, їх пастки не порушать
Безстрашний дух бійців, що зве їх боротьба!
Забитим — шана й честь, убивцям — лиш ганьба!
Вони дійшли до стін, зливаються з полками.
Та ось здійнявся дим, щось вибухло огнями.
Стій! Вперше прокотивсь гарматний залп. Ходім!
Піднесення п'янке в загоні бойовім.
Настала слухна мить. Ворота вже відкриті.
Гудуть ріжки! Десь там — поля, росою вмиті,
Ліси, в яких сховався їх ворог вдалині,
Підступний небокрай у непорушнім сні,
Спокійний мов, але в огні і блискавиці.
Чуть голоси: «Прощай!», «Давай мерщій рушниці!»
Й жінки з тривогою в ясних серцях своїх
Рушниці віддають, поцілувавши їх.

ХТО ВИНЕН ТУТ?

— Адже це ти спалив Бібліотеку?

— Я

Підклав огню.

— Тяжка провина це твоя!

І злочин учинив ти над самим собою.

Ти промінь у душі своєю вбив рукою!

Свій власний смолоскип ти погасить посмів!

Все те, що спопелив твій божевільний гнів,—

Твій самоцвітний скарб і спадщина законна.

Книжки, гроза царів,— твоя це оборона!

Книжки за тебе всі, і слово їх святе.

Бібліотека — це чудесна віра в те,

Що рід увесь людський, який зростав у горі,

Іде із ночі в день, де будуть сяять зорі!

І от у це ясне святилище ума,
Де сяють блискавки й зникає геть п'їтьма,
В літопис всіх часів, у предків домовини,
У глиб світів старих, в історію людини,
В давно минулий вік, урок майбутніх днів,
В початки дій усіх, яким нема кінців,
В поетів світових, у велетнів казкових!
У рід божественний Есхілів пречудових,
Гомерів, Іовів, у славні твори їх,
В Мольєрів, Каптів рід, у геніїв людських —
Палаючий скіпець підкинув ти, нещасний!
І димом оповив їх розум непогасний.
Хіба ти позабув, що визволитель твій —
Це книга? І вона по кулі всій земній
Сліпуче сяйво ллє, й де світло те надійне —
Зникають злидні там, і ешафоти, й війни;
Де слово вимовить — немає там рабів...
Відкрий її. Платон, Беккарія; з їх слів
Вивчай судьбу людей. Читай Шекспіра, Данте —
Відчуєш на собі, як діють їх таланти,
І враз побачиш ти, що теж стаєш таким,
І станеш вдумливим, і ніжним, і чуйним;
Відчуєш ти їх дух, високе їх горіння,
Вони в тобі блиснуть, як в келії проміння;
Що глибше у душі засяє велич їх,
То більше у тобі заграє струн живих;
І відповідь душа на запити дістане;
І кращим станеш ти; і все лихе розтане,
Мов сніг той від огню, — й царі, і королі,
І забобони, й зло, — страшне все на землі!
Бо першими знання приходять до людини,
А потім воля вже. Їх сяйво ясноплинне
Освітлює твій ум. І їх понищив ти!
Показують книжки дорогу до мети.

У них живуть думки; і рвуть вони окуви,
Якими сковане у них правдиве слово:
Мов вузол гордіїв, ум спутаний у нас.
А книга — лікар твій, твій провідник весь час.
Вона скоряє все: безумства, страхи, болі.
І все це втратив ти, та ще й з своєї волі!
Вона — твої знання, скарб найдорожчий твій,
Честь, істина, права, натхнення чистих мрій,
Прогрес і розум твій, що зносить всі загати.
І ти спалив це сам!

— Не вмю я читати.

* *
*

Ось бранку повели, усю в крові. Страшна,
Вона тримається покійно. «Ось вона!» —
Її цькують. Юрба, мов на тварину дику,
На неї дивиться крізь ненависть велику.
Що вдіяла вона? Хай відповість Париж.
Жахливий дим, і крик, і постріли з горищ.
Ніхто не зна цього. І чи вона це знає?
Мудрець над злочином своє чоло схиляє.
Таж досить голоду, що мучив вік її,
А чи апаша слів, що чари мав свої,
Щоб пристрасті її проснулись потаємні.
У закутках душі, де сплять інстинкти темні,
Потвори злі, нещастя, під подувом вітрів
Роз'ятрили у ній страшний, нещадний гнів.
Похмурий ліс людський, що в громадянські війни
Завжди встає в містах безмежно і надійно,
Лукав: «Все в інших є. Чому ж не маєш ти?»

В лахмітті мріяти й голодній бути завжди —
Все зло йде звідділя. Ні крихти кліба в хаті —
Та досить і цього, щоб небо їй жахати!
Між божевільних тут вона під кпини йде.
Коли юрба гримить, лютує і гуде,
Що бачить зір її? Скрізь перемоги слава.
Версаль у квітах весь. Вона ж мовчить, кривава.
Знущається юрба. А рій малих дітей
Сміється їй услід, мов промінь — в млі почей.
Мовчання їй гірке застигло біля рота;
Серця вражає всі страшна її пімота;
Мов сонця зір її шукає в небесах,
І дикий жах застиг в її сумних очах.
Та ось з алей сюди біжать прекрасні дами,
В нарядах кружевних, з весняними квітками,
З пухкими ручками, у перлах дорогих,
Коханців кинувши на radoщах самих.
«Попалась, гадина! Яка це насолода!»
І, сміючись в лице, ця катова порода,
На жертву кинувшись в жорстокості своїй,
Кінцями зонтиків впилася в рани їй.
Нещасну жаль мені... Гидкі мені падлюки!
Вовчиці плоть терзати прийшли мерзотні суки.

У ПІТЬМІ

Старий світ

О хвиле, зупинись! Назад полинь хутчій!
Ніколи не здіймався так високо прибіій.
Чому вируєш ти, похмура і жорстока?
Чом виє цей потік, мов пащека глибока?
Навіщо злива ця, і мряка, й рев гучний,
І грізний вітровій, що дме у ріг нічний?

Твій вал здіймається, гуркоче, всім на диво.
Та годі вже тобі! Спинись, нещадна зливо!
Старі закони всі, старі всі ланцюги,
Нещастя і нужда, в'язниці і льохи,
Де люди без надій, душа в одчаї гине,
Де зверхність повсякчас над жінкою мужчини,
Бенкети і пісні, чужі для бідняка,
І забобонів мла, й приреченість людська,—
Не смій мені чіпать одвічні ці святині!
Замовкни й відійди! Поставив я твердині
Навколо людства скрізь, високі вежі звів.
Але ти ще ричиш! Росте твій знову гнів!
Вируеш буйно ти, похмурі котиш лави.
Ось часослов старий, ось споконвічне право.
Ось ешафот в твоїх обіймах промайнув.
Лиши хоч короля! Але і він втонув!
Ти не чіпай святих, не зневажай їх дико!
Спинися,— це суддя! Спинися,— це владика!
Сам бог велить тобі: геть, зупини свій вир!
Та що це? Ти ревеш! Ти розлилася вшир,
Обителі моїй грозил тисячолітній!

Х в и л я

Гадав ти — я прибій, а я — потоп всесвітній.

Еміль Вержарн

ФЛАМАНДСЬКЕ МИСТЕЦТВО

I

Мистецтво Фландрії, колись
Жінок дебелих ти любило,
І їх жага й розкішне тіло
В твоїх шедеврах зайнялись.

Коли малюєш ти на хвилях
Веселих німф, ясних богинь,
Або сирен своїх видінь
На островах рожево-білих,

А чи Помон серед квіток,
Весняним сонячним розмаєм,—
Мистецтво Фландрії, ми знаєм:
Своїх відбило ти жінок.

Щоб відтворити їх — м'язистих,
Нагих, вабливих,— пензель твій
Торкався тіл, мов чародій,
Ігрою променів іскристих.

Вони палають від жаги,
Без зайвих одягів турботних;
І повні груди на полотнах
Цвінуть рум'янцями снаги.

Сільвани бігають за ними,
Від хіті дикої в поту,
У тінь ховаються густу
Під вітами дерев гнучкими.

Вони безстидні,— від утіх
Огнями очі їх палають
І темні хаці осявають;
І скрізь гучний лунає сміх.

Мов пси, сатири виють глухо,
А самки хочуть хоч на мить
Себе від них оборонить,
Коліна стискуючи туго.

Але, п'яніючи, жінки
Згинають хтиво стегна голі,
І коси їх спадають долі
Каскадом чорним на боки.

І викликають фавнів сміло
Жагучим поглядом своїм,
Хоч перший поцілунок їм
Забороняють ще безсило.

II

О, зрозуміла вам, майстри,
Ясна краса п'яного тіла
І дивного бажання сила
У владній і жагучій грі!

Жінок блідих і полохливих
Нема на вашім полотні;

Вони нудьгують, мовчазні,
Мов місяць серед вод журливих.

Не знає пензель ваш оман,
Брехні, нудьги і чаклування,
І напівшепотів зітхання,
І підмальованих рум'ян,

І тих венер, що кволі груди
Уміють газом прикривать,
Щоб краще ними торгувать
Серед таємної облуди.

Сюжети, сповнені прикрас,
І пастораль нудна Цітери,
Алькови, привиди, химери...
Сама нудьга! Зате у вас —

Серед бурхливої природи
І між палаців золотих,
У пурпурі віків старих,
У сяйві сили їх і вроди,—

Жінки у вас — мов шал весни;
Червона кров і біле тіло;
І віддаються там безсило
З царською щедрістю вони.

ЖЕБРАКИ

Лиха недоля їх в лахміття одягла.
Осіньної пори вони, страшні від муки,
Покинувши нору, простують до села.
На видноколі їх стрункі стрічають буки.

Не чути більш пісень серед сумних рівнин,
Де залягли сніги заметами густими.
І тільки в самоті якийсь похмурий млин
Кружляє крилами невтомними своїми.

І бродять жебраки з мішками на горбах —
В канавах, у ровах, у бруді, в смітниках,
До ферми тягнуться, скориночки благають.

Та злі собаки їх коло воріт стрічають.
І знов вони ідуть у безконечний шлях
З прокляттям, лайкою й божбою на устах.

ЗАКОЛОТ

До міста, де дзвін скликає на скін,
Де блискає ніж страшних гільйотин,—
Туди поривається серце моє.

Вирує майдан під гучний барабан
Пекучих проклять шаленої бурі,
І чола підводяться хмурі.

На чорній дзвіниці старий циферблат
Повис серед неба в годину розплат,
Де зорі в вечірнім тумані.

І кроки лунають, і відгомін чуть,
І полум'я крає густу каламуть
Над дахами темних палаців.

Для кого немає вже інших надій,
Як вік животіти в журбі навісній,—
Мовчати тут більше не можуть.

Якими шляхами майбутнє спішить,
Чи скоро осяє собою блакить
На обрії сумно-жахливім?

І гнів вибухає над світом усім,
І хмари проймає погрозливий грім,
І руки звелися навколо.

І всюди для бідних і темних людей
Надходить хвилина, коли із грудей
Зринає бажання свободи.

Пора вже! І дзвони на сполох гудуть.
У двері хтось гатить рушницею дуже.
Убить чи вбитим буде — байдуже!

Пора...

КОВАЛЬ

Край селища, де в поле, в даль
Простягся шлях, — живе коваль.
З того часу, відколи чорний дим
Над кузнею піднявся вгору,
Здіймає молотом важким
Щодня він полум'я: кує він непокору
В своїм терпінні мовчазнім.

І знає люд з міських кутків,
Який таїть у серці гнів,
Німотний,
Чому не кидає він молота свого,

Тримаючи весь час його
В міцних руках,
І як стискає у своїх зубах
Він крик самотній.
Та ті, що десь живуть на землях степових,
Чиї слова — беззвучне завивання, —
Одвіку сповнені вагань,
Ховають страх в серцях своїх
І з недовірливим чеканням
У вічі дивляться, осяяні мовчанням.

Коваль усе життя своє
Щодня, щовечора кує.
У горно спалахи проклять
Він кидає і гнів гіркий, —
Щоб менше серед зла страждать;
В огонь вергає він палкий,
Немов якісь уламки криці,
Наругу, зненависть, прокляття, гнів,
Аби вони були гостріші блискавиці,
Щоб гарт крицевий пломенів.

Його чоло,
Без сумнівів, вагань і страху,
Над вогнищем високу тіль звело.
Він бачить, як корони падають з розмаху,
Коли серед похмурих стін
Свій молот підіймає він,
Що б'є несхибно вперегін;
Він чує перемоги час бентежний,
Що сяє в мрії безбережній.

Він бачить зло людське, що манить світ марою,
Голодних бідаків — облудою пустою;

А скільки слів підступних і брехливих
У вибухах промов пророків гомінливих!
І правосуддя за горою фраз порожніх,
І жах у серці від ідей тривожних;
І руки велетня, безсилі й мозолисті,
У чистім полі і в жадливім місті;
І села, що зігнулись під імлою
Та під хрестом над церквою старою;
І бідний люд, в якого злиднів досить,
Що милостиню на колінах просить;
І вбогих тих, що в хащах і хатинах
Тримають ніж на всіх, в їх горі винших;
І право жити, силу виявляти
Серед законів, що гнітять, прокляті;
І сяйво радощів і ніжності святої
Під тиском навісним моралі прописної,
Отруйний чад надій у джерелі прозорім,
Звідкіль людина п'є в бажанні неозорім.
І хоч приваблюють обіцянки туманні,
Та хто весь вік живе в страшній омані —
Чекають всюди їх ті ж муки безнастанні.

Коваль не вірить у закони,
І якимось дивно він мовчить,
Він не бажає жить в полоні,
Не хоче він невільним жить.
Його ніщо не може подолать,
Він може світ неправди зруйнувать
Своїм бажанням непохитним.
Хто прагне так, як прагне він,
Готовий геть піти на скін,
Той здатний десь у млі віків
Основи зрушити світів.

І чує він, що ціле море
Пролито сліз, що в серці жаль.
Та все-таки спокійний і суворий
Старий і мовчазний коваль
У щастя вірить і чека години,
Коли після цілющої грози
У інший бік повернуться часи,
Коли об'єднаною хвилиєю полине
Людська нестримана лавина
І зрушить землю всю людина.

Одиш він серед ночі, де уже тремтить
Нова, нечутна, переможна мить.

І щоб спинить розбратні крики,
Коли вітри над ними стяги рвуть,
Поменше треба слів,— щоб бачить зло велике
І розпізнати у млі свою останню путь,
В цей час хай більше слухають, а не кленуть!
Тоді хрестів на небесах не буде,
Пророків теж нікому не почуть,
А заговорять скрізь безмовні люди.
І гордий люд із стягом над собою
(Його величне право непохитне
Огнями світлих перемог розквітне)
Раптово піднесе крицевою рукою
Новітній світ із мороку та крові,—
І щастя навкруги квітками зацвіте,
Осяє цілий світ проміння золоте,
І запанує радість під зірками знову!

Коваль, який іще ніколи за життя
Вагань і сумнівів не мав,

Немовби бачив полум'я заграв,
Коли міцне та дружнє співжиття
Встановить мир і з'являться віки,
Коли не будуть люди, повні злобного чуття,
Щохвилі гризтися, немов вовки;
І зацвіте любов, чия безмежна сила
Ще не буяла у людських серцях,
Яка в рабів надії розбудила;
І розпадуться чорні скрині в прах,
Де кров червона золото скропила,
І щезнуть у той день, коли світ іншим буде,
Палаці, банки, тюрми та льохи,
Й гоноровиті себелюбні люди
Позбудуться одвічної пихи,
Пірнувши в світове життя єдине;
Слова, яких не знає ще людина,
Огнем заграють серед мурів темних;
З'єднаються усі, а в схованках таємних
Одкриються всі тайни світові,
І будем ми — немов боги живі.

Щодня, усе життя своє
Коваль змагається й кує,
Гартує душі мовчазні
У кузні, у її вогні;
Він чорним молотом своїм
В страшнім завзятті неземнім
Кує невтомно, без вагання
Клинки терпіння і мовчання.

ПОВСТАННЯ

Вулиця, гомін і рух
Тіл і голів, ніг і плечей, литок і рук
Ніби у безвість летить
Кожної хвили, щомить.
Зненависть, помста і гнів
Вулицю вщерть
Вбрали в червоне у млі вечорів.

Смерть
Встала під заклик у бій,
Смерть у тривожних огнях;
Голови ж серед бурхливих подій —
Наче квітки на списках!

Кашель чавунний гармат
Десь із-за рогу, наче з-за ґрат,
Лічить один стогін останніх хвилин,
А циферблати під банями веж,
Що наче очі з-під довгих повік,
Збито камінням навік;
І не існує вже час
Для безконечних розбурканих мас,
Що розлилися без меж.
І раптом вирвався з землі
На сірий камінь, темний брук
Безмежний гнів, стоустий гук,
Огонь очей засяв у млі,
І розітнувся шал такий
Нестримний, гомінкий,
Палкий,
Що за якусь недовгу мить
Він більше зробить, завершить,
Аніж за тисячу століть.

Усе, що мріялось колись,
Усе, чим здавна пройнялись
Найкращі душі у людей,
Усе те полум'я ідей,
Що ними очі зайнялись,
Усе те сім'я, що в серця
Навік запало,—
Усе це в тисячах робочих рук повстало
І розпалило гнівом кожного борця.

Це свято крові у п'янкх струмках,
Мов радість, запалало у боях.
Сп'янілий люд, затамувавши лють,
Спішить по трупах мовчазних і синіх;
Виблискуючи касками, солдати йдуть,
Не розбираючи вже винних і невинних,
І атакують, стомлені та злі,
Народ, а в нього на чолі
Горить бажання досягти мети —
В кривавих і тяжких боях перемогти.

Горять мости, будинки й вежі
Огнем виблискують у гомінкім безмежжі,
В каналах скрізь відбивсь хвилястий дим
І полум'я над мороком нічним,
Золочені шпилі на безліч миль
Звисають тінями па місто звідусіль,
І розкриваються в пітьмі огненні руки,
Що головешки кидають з розпуки,
А з дахів вугілля на тлі примар
Злітає диким роєм аж до хмар.

А в мерії старій, де гніт і страх
Для міста гартувались у віках,

Юрба, спалахуючи відблиском очей,
Збиває вже замки з дверей,
І падають вони до ніг;
Розбито шафи з тельбухами книг,
В яких зарито гніт віків,
І смолоскипи язиком огнів
Минуле чорне злизують навіки
В той час, як у льохах, під вигуки і крики,
Річками вина ллють, а на балконах
Скидають вниз мерців на брук завулків сонних.

В соборах, у капелах, у церквах
Розсипались святі божниці в прах,
І топчуть їх на плитах ноги.
Христос, безкровний од знемоги,
Звисає, зачепившись за цвях,
З хреста розбитого, мов жах.
Єлей, яким мастили всім лоби,
Розхлюпано під гам і крик юрби.
Плюють у вічі в олтарях святим,
І всипано причастям запашним,
Неначе снігом, квадратів плити,
Де топчеться юрба несамовито.

Рубіни смерті серед ночі
Навколо сяють, наче очі;
І місто, вглиб і вшир, —
Мов полум'я огненний вир.
І місто простягає в далину
Свою корону, світлу, осяйну.
Безумство, помста, гнів
На грані цих величних днів
Всю землю сколихнули вмить.

Ввесь світ горить,
А дим і пристрасть над землею мчить
За обрій золотий, холодний, мовчазний.

Убить, щоб оновлять, творить,
Померти, та не здатись ненажері!
Хоч би й розбить чоло, а відчинити двері!
І що б не трапилось у далечині з нами,
Але у світлі дні, у далі весняні
Могутня сила йде, горять її вогні,
Спалахуючи грізно над світами!

ТРИБУН

Немов дебелі та міцні дуби,
Що їх діди на площах зберігали,
Стоїть він серед нас, могутній і зухвалий,
Відбивши у собі всі прагнення юрби.

Дитиною він ріс на темних тротуарах,
По вулиці брудній він бігав хлопчаком;
Там кожен чоловік віками був рабом
І жив, мов у тюрмі, у мовчазних примарах.

І ось юнак уже у вирі боротьби,
Коли боєць-народ, зламавши перепони,
Здійнявши кулаки й нахмуривши лоби,
Розвалював в'язниці, трони.
І прокидавсь у серці гнів,
Гасив у вікнах відблиски огнів
І скрізь по вулицях мітлою мів
Корони.

Його промови — мов червона кров,
Пучок дошкульних слів,
Розкиданих навколо.
І гнів його, і помста, і любов
З'єдналися, сплелись у коло
Його палаючих ідей.
Його думки хвилюють всіх людей.
І рух його — неначе вихор дикий,
Що мрії розкидає по серцях,
Немов посів кривавий на полях,
Неначе дощ бурхливий і великий!

І став він владарем піднесення палкого,
І вище й вище сходить він щодня,
І міць його зросла, і серед дня нового
Він сам забув, як почалась борня.
Весь світ немов чекав, що встане він і люди,
Єднаючись, його зустрінуть всюди,
Під полум'ям своїх п'яних сердець.
Він — жах, загибель, помста, смерть і вир;
Він — сила, згода, лад, любов і мир.
Це він — незламний і міцний борець,
Що молоти кує для наших днів,
Що кров'ю вічності скропить людей посмів.

І ось він на межі, на роздоріжжі,
Де сходяться з усіх боків шляхи,
Якими люди йдуть за обрії ясніші,
До світлої зорі, у безвість, у віки!
Він тим уже великий, що без зради
І без хитань іде він до мети.
І хай знущаються кати,
Він — таємниця весь; не розгадати
Його нікому, крім робочих мас;

З народом він живе, з ним піде й помирати,
Як прийде час!

І хай, пройшовши шлях серед густої мли,
Він зникне із землі в день свята чи поразки,—
Ніщо не зрушить після нього казки!
Не до кінця його прихильники пішли
На заклик запальний проречистого слова.
Та як загинув він, то щоб вернутись знову!
Його душа була в майбутньому гучному,
Немов у морі гомінкому;
І хвилі, що пізніш пройдуть,
Його ніколи з світу не зітруть.
Він весь не пропаде, не згине без пуття,
В прийдешньому його життя.
Його колишня міць відбилась в океані,
В річках, озерах і морях,
У кожному пориві, у кожному змаганні
Нових людей, у їх нових боях;
Його мета — у кожному повстанні,
І істина його — тепер у всіх серцях!

КОЛИ НАВІКИ ТИ...

Коли навіки ти мої закриєш очі,
Схилившись, поцілуй гарячий промінь їх;
В останніх поглядах, сумних і мовчазних,
Горить моя любов, палає серед ночі.

Під світлим сявом огнів цих неземних
Своє лице схили до мене на прощання,
Щоб я запам'ятав навіки і востаннє
Манливий усміх уст, ласкавих і палких.

Поки не зімкнеться навіки смертне коло,
На ліжку білому обіймемось ми знов,
І до мого чола, де вже холодне кров,
Ти ніжно схилишся, скорботна, як ніколи.

А потім я піду до мовчазних країв.
В душі ж горітиме огонь такий пекучий,
Що й під землею десь, в труні тій неминучій,
І інших полум'ям обпалить він мерців.

ЛЮДИНІ НАШИХ ДНІВ

Подбай про цілий світ, коли живеш у нім.
Відбився і тремтить у серці він твоїм,
Твій ритм у нім давно, і розум твій з роками
Пронизаний увесь вселюдськими думками.

Вже більш богів нема, ти богом сам еси;
І безконечність їх — людської тінь краси.
Ти свій заводиш лад на всій землі одвічній,
І нині твориш сам ти образ свій величний.

Відкриті через край твої всі почуття,
Щоб краще відчувать все світове життя,
Щоб дослідить умом, високим і бентежним,
Закопи всі нові у всесвіті безмежнім.

Таємні сили в нім і геній — у тобі,
Ясний і радісний, який у боротьбі
Розкрити може все, що через війни й горе
Увійде у твоє майбутнє неозоре.

З М І С Т

з РОСІЙСЬКОЇ

Олександр Радіщев

Вольність 5

Іван Крилов

Ворона і Лисиця 26

Орел і Бджола . 27

Ставок і Річка . 28

Вовк і Кіт . . 30

Іван Козлов

Вечірній дзвін 31

Кондратій Рилєєв

Посланіє до О. О. Бестужева . 32

Олександр Пушкін

Камінний гість . 33

Олександр Полежаєв

Водоспад . . . 70

Михайло Лермонтов

Кинджал 71

Поет 72

Вітчизна 73

Тамара 74

«Я один виходжу на дорогу» 76

Микола Некрасов

Руські жінки 78

Іван Нікітін

Впаде мерзотне, зле тиранство... 109

Дем'ян Бєдний

Про Дем'яна Бєдного, мужика вредного . 110

Сонет 111

Урожай 112

Молодняк 112

«Христос воскрес!» 113

Потішитель 114

Панська Вулиця 115

Володимир Маяковський

Володимир Ілліч Ленін 122

Степан Щипачов

«Лив дощ осінній» 212

«Хребтами горбились породи...» . 212

Микола Ушаков

Поезія 213

З БІЛОРУСЬКОЇ

Янка Купала

Воля 215

Дума 216

Курган 217

Дві сестри 224

Україна 226

Тарасова доля 228

Якуб Колас

Місяць 241

Мужик 241

Голос землі 242

Повернення 243

З УЗБЕЦЬКОЇ

Алішер Навої

Газели

«Як скажу їй про кохання...»	. 246
«Кипарис мій, — ти сказала...»	. 247
«Чом на чарівне обличчя...»	. 247
«Гріх полюбити щиро...»	. 248
«Серед темної мечеті...»	. 249

Мукімі

Син ганьби.	. 251
Святий 253
Кінь 253
Твоя гарба	255
Мінгбаші	256
Гранат	257

Хамза

Не кидай волі з рук! 258
Узбецькій жінці 259

Гафур Гулям

Жду тебе, сину мій!	261
Сироті з України	263

Айбек

Навої	269
Мати	271

Хамід Алімджан

Другові зі Сходу, що йде на Захід	274
-----------------------------------	-----

Уйгун

Гранат	277
Узбекистан	279

Зульфія

Сюзане 281
Подрузі 283

Хамід Гулям	
Повік не забудь	284
Мірмухсін	
Дуб	285
<i>З ГРУЗИНСЬКОЇ</i>	
Акакій Церетелі	
Ви щодня, мій пане, багатієте...	286
До портрета Руставелі	287
Море, хвилюйся, вируючи...	288
Поет	289
Не кохай мене...	289
Пісня	290
Щасливий дідусь	291
Думи перед смертю	292
Іродіон Євдошвілі	
Друзям	294
До чонгурі	295
На батьківщині	297
Пісня	298
Георгій Леонідзе	
Кахетія	300
Тбілісі	302
<i>З ВІРМЕНСЬКОЇ</i>	
Хачатур Абовян	
Народолюб перед смертю	306
Ованес Туманян	
Пісня плуга	308
«Якщо прийдеш, друже мій...»	309
Аветік Ісаакян	
«Вітер повіяв»	310
Дзвін волі	310
Рідній країні	312
Моїй батьківщині	312

З ЛАТИСЬКОЇ

Ян Райніс

Молоді	314
Єдина зоря	315
Тюремні мури	315
Вчора і сьогодні	316
Демонстрація	317
«Слава загиблим братам!»	317
Великий спокій	318

З ПОЛЬСЬКОЇ

Адам Міцкевич

Гражина	320
П р и м і т к и	359

З ЧЕСЬКОЇ

Карел-Яромір Ербен

Пророчиця	363
---------------------	-----

Ян Неруда

За серцем героя	367
Всьому радів!	369
Балада про душу Карла Гавлічка-Боровського	371
«Якось, схиливши голову в печалі...»	373

Йозеф Гбра

Roma in aeternum	375
Пісня про рідну землю	377

З ФРАНЦУЗЬКОЇ

Г'єр-Жан Беранже

Місіонери	381
Добрий пастир	383
Смерть сатани	385
Потоп	387

Віктор Гюго

Карта Європи	389
Буржуа у себе вдома	391
Пісенька	393
Все звідси йде	394
Вилазка	396
Хто винен тут?	397
«Ось бранку повели...»	399
У пітьмі	400

Еміль Верхарн

Фламандське мистецтво	402
Жебраки	404
Заколот	405
Коваль	406
Повстання	411
Трибун	414
Коли навіки ти...	416
Людині наших днів	417

НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ТЕРЕЩЕНКО

Сочинения в двух томах

Том второй

Переводы

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *М. Д. Томенко*

Художник *І. П. Хотінов*

Художній редактор *В. В. Машков*

Технічний редактор *С. А. Зіскіндер*

Коректор *Л. М. Кирилець*

Виготовлено на Київській книжковій
друкарні № 5 Комітету по пресі при Ра-
ді Міністрів УРСР, Київ, Рєпіна, 4.

Здано на виробництво 13. VI. 1968 р.
Підписано до друку 28. VIII. 1968 р.
Папір № 1, Формат 70×108^{1/32}. Фізичн.
друк. арк. 13,25. Умовн. друк. арк. 18,55.
Обліково-видавн. арк. 16,095. Ціна 1 крб.
83 коп. Замовл. 221. Тираж 4000.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
PUBLISHED BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
50 EAST LA SALLE STREET, CHICAGO, ILL. 60601
LONDON: ROUTLEDGE AND KEGAN PAUL, LTD., 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1